

AZ ÚJ MAGYAR GONDOLAT

Irta: BARTA LAJOS

A magyarság ezer év óta újra és újra elvérzik valamely esztelen-ségen. Ha maga a nép nem lenne olyan erős és egészséges, talán a magyarság már egyáltalán nem is lenne. Hiszen olyan nemzetről van szó, mely társtalanul, testvértelenül áll Európa népei közt olyan világban, melynek uralkodó elve: a nemzeti önérdek. Herder a maga korában a magyarság nemzet-halálát, elveszését jósolta és sokan Magyarországon azt kérdezték akkor: nem lesz-e igaza? Az ezer éves európai élet a magyarságban tiltakozik a nemzet-halál minden gondolata ellen. Éppen azért meg kell végre kérdezni: mi teszi azt, hogy nemcsak a kezdetleges, valami lomha ködben szétfolyó, jobbágy-földarisztokrata magyarság, de a modern civilizáció magyarsága is: miért rohan fejfel mindig a falnak, miért zúzza mindig és újra a történelem falán szét a fejét? Vagy nem igaz-e, hogy „elvézettek legjobbaink a hosszú harc alatt?” Meddő tusákon vézettek el: egyének és nemzedékek, mintha csak megirták volna valahol, hogy ez a nemzet a maga kicsinységében óriási erőtekozlás árán haladhasson csak sorsának utjain. De ilyesmi nincs megírva sehol, a „magyar átok“, a „turáni végzet“ csupa mesterséges és gonosz fikció. Ugyanabból a bajforrásból fölfakasztott fikció, mely a magyar végzetnek magyarságpusztító formát ad. A magyarság meghamisított végzet, valamely gigantikus ál-sors hálójában vergődik. Nem magától lett, nem született, de csinált valami ez a meghamisított végzet, ez az ál-sors, hogy a kevesek uralma miatt elvérezzék rajta a nemzet?

A magyar sorsprobléma nem egyetlen, de kettős kérdés. És nem az a kérdés az első, hogy mit csináljon a magyarság a világ nemzetei között, de az, hogy mit csináljon a magyarság önmagával. Nincsen-e még elég világossága a világháború utáni magyarságnak, hogy megkérdezze: hogyan huzhatná ki végre fejét a mesterségesen csinált magyar végzetből. Hogyan szabadítsa ki magát meghamisított sorsából. Mert nincs átok, mint atavisztikus, a világtérből előrengő titokzatos ősi erő. Nincs magyar átok és még kevésbé van turáni végzet, mert első és nagy István királynak a nemzeten végrehajtott gazdasági, politikai, történelmi és dinasztikus operációja óta a magyarság végzetesen és véglegesen európai valami. Olyannyira, hogy sorsa nem Ázsia, de csak Európa óta számít. Nincs magyar átok és nincsenek magyar megátkozottságok, csak erők, erőformák, erőjátékok, társulások és mérkőzések vannak. E megátkozottsági hit mögött meghúzódó erők és erőkombinációk nyitjára jönni, a meghamisított magyar végzetnek, apokaliptikus fikciónak, az ál-magyar sorsnak a kulcsát megtalálni, a „magyar átkot“ leleplezni, ebből a gonosz, hináros bűvöletből egyszer és mindenkorra kivonulni, meglátni a magyar világot annak, ami, ez a magyar realizmus. Ady még benne állt a nemlétező átokban és mialatt bontogatta e vad fikció szövevényét, maga is benne hullott el. Ez volt az igazi Ős-Kaján, akivel csatázott. Nem Ady kovácsolta ki a mondatot: *Mit ér az ember, ha magyar?*

A meghamisított végzetet, az ál-sorsot meg lehet élni egyénnek és

tömegnek, de a betegség nagyon előrehaladott foka az, mikor ez a megélés már ilyen tudati formát ölt és a kétely sava ott rág már a nemzet-tudat gyökerén. Gyilkos szkepszis ez és a magyar erőfeszítések mindig ennek az ál-végzetnek, meghamisított sorsnak a kétely-tényeihez viszonyulva teremtik magukból ember- és lélekernésztő feszültségüket, olyasvalami ez, mint mikor milliók zord és gonosz klímába ágyazva állandóan és vadul harcolnak lelkük, tudatuk, létezésük formáiért. Ezért: „*Százsor is messiások a magyar messiások.*“ (Ady.)

A „magyar átok“ kulcsa sokkal egyszerűbb valami, mintsem az ember gondolni és hinni akarná. És a belőle kisüvöltő százados romlás azért vonaglik olyan szertelen formákká, mert értelme és tartalma oly semmi és egy tizenkét milliós nemzet mégis mindmáig sem tudott rajta átlépni.

Kétszer is fölkiértétt mostanában a magyar realizmus lehetősége. Először 1914-ben, mikor a magyar feudális imperializmus a meghamisított magyar végzetnél, az ál-magyar sorsnál fogva az egész magyarságot belerántotta a világháborúba. Apponyi Albert, ez a nagyműveltségű magyar gróf és ősi földarisztokrata nagy ur ekkor azt mondta a magyar parlamentben: „Végre!“ Holott semmi keresni valója nem volt a magyarságnak a világháborúban. Mintha e „végre“ és a semmi keresni való közt támadt résen a magyarság beleláthatott volna meghamisított végzetébe! De nem nézett bele. A másik csodálatos és vérfagyasztó pillanat az volt, mikor ugyanennek a világháborúnak a végén, 1918-ban egy másik magyar gróf, Tisza István, aki akkor miniszterelnök volt, velőtrázó egyszerűséggel ezt mondta a magyar parlamentben: „Ezt a háborút elvesztettük.“

A véres tömegsors, az ártatlan, hiábavaló, nemzetet, országot elvesztő háború és az osztálycsúcs jeges magaslatairól elhangzó kijelentés ellentmondásában hasadt résen át is be lehetett nézni a meghamisított magyar végzetbe, hogy aztán a magyarság új végzet-tudatot, reális sors-fölismerést adhasson magának. Két forradalommal is, az októberi első és a márciusi második forradalommal tört be a magyarság lelki rohama ez ellentmondás kapujába. De a magyar ellenforradalom mindkét forradalmat a vér és vas infernalitásával félretolta, a gyógyíthatatlan nemzeti meghasonlottság nemzeti tudat-formáját ismét virulóvá fakasztotta, a meghamisított nemzeti végzet gyümölcsét újra megérlelte és a magyar ál-sorsot ismét uralkodóvá tette. A meg nem gyógyított, de örökkévalónak szánt nemzeti meghasonlást ugyanarra a vasszékre trónosította, melyről Dózsát először 1514-ben, másodszer 1918-ban, harmadszor 1919-ben lesöpörte. A meghamisított magyar végzet horgonyát pedig az ezeréves magyar lélekhűbériség feneketlenségébe bocsátotta. És a magyarság máig sem hajtotta végre sorsának elemeire bontását és azoknak meghamisított végzet helyett valódi végzetté, alsors helyett valóságos sorssá való összerakását. Csaknem husz évvel a katasztrófálisan elvesztett világháború után a magyarságnak kevésbé van helytálló sorstudata, mint bármikor is. Ezért nem is ura sorsának.

A meghamisított magyar végzet, a magyar ál-sors pedig abban áll, hogy a magyar dolgozók munkás, paraszt és polgári nép-nemzete feudális-nemesi nemzet-gondolatban, földarisztokrata légkörben, politika és társadalmi sugalatokban, befolyás és formálás alatt él, amellet, hogy a népek az alkotmányba történt beemelésé tényleg még máig sem emelte bele a népet a nemzetbe. Az a tervszerű politikai bűn, mely egy nemzet zömét, millióit, egy merőben érdekellentétes nemzet-tudatban tudja fogvatartani, ennek az ellentmondásnak diabolikus összekovácsolásából tudja elősugároztatni a meghamisított magyar végzetet, a „magyar átok“ fikcióját, ezt

a semmiből csinált valamit, mely egyéni és nemzeti erőket, akarást, tehetséget, küldetést lárvásan megsápaszt, elrohaszt, fátummá gyilkol.

Már első nagy István király alatt megteremtődött a magyar lélek-hűbériségnek az a formája, melyet semmiféle társadalmi megrázkódás, társadalmi földrengések, politikai forradalmak nem tudtak széttörni. Már keletkezése óta bennefeszül ebben a magyar lélekhűbériségben az ur és szolga, a kihasználó és kihasznált, az elnyomó és elnyomott, az élet-kéj és az életrobot ki nem egyenlíthető ellentmondása. Mintha az atomok szertelen belső ereje abból állna, hogy egymáshoz kényszerítik a fizikai ellentmondásokat. Mintha a végtelen ellentét végtelen erejű összefogottsága tartaná az atomokat egységben. És csakugyan, ahogyan az atomok szétrombolásánál világot rengető erők szabadulhatnak ki, a magyar lelki-hűbériség atomjának szétrombolásánál törhetnének ki azok a szertelen erők, melyek kifromálhatnak végre a valódi magyar sorsot, a magyar realizmus végzetét. Még pedig kettős ez a magyar lelki hűbériség, az egyik lelki hajszálcso-hálózatán keresztül a közös vallási, Isten- és Krisztus-élményből, a másik hajszálcso hálózatán keresztül a közös nemzetélményből táplálkozik. Míg a közös vallásélmény megfelel a célnak úgy, amint van, a nemzetélmény egy feudális-nemesi nemzetélménnyé való áthamistásra szorul. Csak a meghamisított közös nemzeti élmény atomjának felbontása árán juthat a magyarság a maga természetes nép-nemzeti végzetéhez.

István király volt az, aki a magyarság ázsiai törzrendszerét és ezzel a törzsek kollektív vagyonrendszerét is összetörte és helyébe a magántulajdon vagyonrendszerét tette. Ugyanakkor és ugyanazzal a kemény kézzel kitépte a magyar tömegek lelkéből, agyából az ázsiai pogány magyar hitet és a keresztény hitet ojtotta beléjük. István felülről lefelé menő nyomással kényszerítette a magyar tömegeket, hogy szakadjanak el nemcsak a külső valóságban, de tudatukban is Ázsiától, a kollektív birtoklási formától, vagyontudattól és a beléjük ágyazott régi szabadságformáktól. A nagyok és hatalmasak siettek megkeresni helyüket a magyarságnál is esedékes európai uralkodási forma, az autokrata királyság hierarchiájában, a kicsinyek, a gyengék, a jobbágyság kezdeti függéseibe préselődnek bele abban a geológiai hőségben és nyomásban, mely együttjárt az istváni társadalomalakítással. A király és a hatalmasok alkotják már ezután a nemzetet és azok, akik ebből a hatalomból kiszorultak, ebből a nemzetből is kiszorultak és egyszerre valami mássá lesznek, mint azok, ők lesznek a nép.

Az istváni társadalom kialakításáig nem merült fel a 'nemzet' és 'nép' megkülönböztetés. Minden magyar különböző rangú, de nemzetértékű tagja volt a törzsnek, s ezek a törzsek tették együttvéve az osztatlan szabad magyar nemzetet. Csak az idegen rabszolgák nem voltak szabadok és álltak kívül a nemzeten. A nemzet a magyarság kozmikus adott tömegének politikai összefoglalású magasabb létformája volt. Senki sem volt addig kívül a nemzeten, mely most egyszerre nemzeté és néppé szakadt, amivel ténylegesen adva volt a magyarság osztálytársadalmi kettéválasztása. Ez az Istvánnal megindult osztálytársadalmi kettéválasztódás a hűbéri rendszer, a földesuri és jobbágyvilág kialakulásával a legélesebb szembenállás formáit vette föl az elnyomás, kihasználás, üldözés brutalitásának ostorpattogásával és a kiuzsorázott, kinzott jobbágyok jajgatásával tölti be az elkövetkező századokat. Ezek a századok tele vannak a robotos nép sötét balladáival, de a szakadatlanul elrabolt földjeikért el nem ojítható per harcainak szüntelen viadalaival is. Ugyanezek az első századok jelentik a kereszténységben, az új világérzésben, az új vallás

misztikájában meghonosodó magyarságnak ugyanazon rabló és kinzó földesurakkal közös vallásélményét.

Hiába kísérelnek meg ma utánérezni ama kezdeti időknek vallási bubajérzetét, melyet Krisztus megtalálása, a Krisztusba való lelki beemelkedés jelenthetett. Ur és szolga, elnyomó és elnyomott: egyetlen egyenrangúság van köztük, az, mely a Krisztusba való lelki beemelkedés édes misztikumában átfogja azt is, ezt is. Igaz, hogy föl van írva, hogyan vágatta le Uriás, a nagy földszerző bakonyi apát az elrabolt földjeikért bátran pereskedő parasztok orrát és fülét, mikor igazságuk ellenére is igazságtalanságban találtattak, de még ez sem állja útját a közös vallásélményből való lelki hűbériség kialakulásának. Ebből a közös vallási élményből nemcsak önmagától kifakadt, de tervszerűen ápolt és ceremóniásan kifejlesztett lelki hűbériség takarja be, bocsáttatja meg az egykor törzsi szabad ember és kollektív vagyonrészes ősmagyar utódával a gazdasági hűbériséget. Ez a vallásélménybeli lelki hűbériség kitartott a sötét jobbágyszázadok legvadabb perzekúcióján keresztül is, feljött egészen napjainkig és ma erősebb, mint valaha, mert egy mesterkéltséggel meghamisított, az uralkodó osztályokkal közös nemzetélmény is alátámasztja. Elpusztíthatatlannak látszik e kettős: vallási és nemzeti közös élményből kiformalódó és kiformalt lelki hűbériség! Mintha csak erről szólnának Berzsenyi egészen másra alkalmazott dübörgő és szikrázó sorai: *Nem ronthatott meg téged a századok érckéze.*

Még Verbőczy iszonyú jobbágy-parasztbunkózó törvénykönyve sem rekesztette bele a régi, sötét századok örvényeibe a lelki hűbériségnek ezt a vallásélményi formáját. Nem, mert a vallási függés tömjénben illatosított, Krisztus-zsolozsmáktól bezengett formájában feljött egészen máig, hogy menlevelet adjon nemcsak az egyházi birtok népfojtogató tulajdalmasságának, de hogy előmozdítsa és kiépíteni segítse az osztályuralkodó meghamisított magyar végzetet, a magyar ál-sorsot, a beteg és ferde fátumot.

Az ezredik év körül a Duna-Tisza tájain egy merész és teremtvő király, vaskezü szervező autokrata nagy európai királlyá rangosította fel magát. Annak a kornak értelméből való aureolás autokráciája kivilágított az épülő monostorok, keletkező városok és nagy templomok fölött a magyar pusztákba és vadonokba, azokon túl Európába. Kivilágított a keresztény Európába abban a krisztusi gondolatban, melynek esszeusi kommunista ősz formája és egyszerűsége már politikai világhatalommá fényszerűedett a koronákat osztogató pápaság tiarájában.

Ezzel a nagy autokrata királlyal és új vagyonjogi rendszerével kezdődött meg a magyarságnak osztálytársadalommá, néppé és nemzetté való kettészakadása. A törzsszerkezeti nemzetközösség ősi magyar élménye eltűnt a feneketlen Ázsia-Európa szakadéokban. Ebbe a szakadékba, melyet a merészkezü király tépett föl, dobatta István annak a Koppány-nak és Vatanak fölnégyelt testét is, akik az ősi pogányságért vívott lázadásukban tulajdonképpen az ősi szabadságért és kollektív vagyonjogi rendért harcoltak. Istvánnal, az istváni új magyar társadalommal kezdte elvesztetni a nemzetből jobbágysági formákba kidaszított nép a régi közös, Ázsiából hozott nemzetélményt, anélkül, hogy hamarosan szert tudott volna tenni új nemzet-élményre és nemzet-tudatra. Az elkövetkezett jobbágyszázadok erre igazán nem voltak alkalmasak. A jobbágyság egyre sötétebb és sötétebb századaiban a magyarság dolgozó tömegeinek nem volt és nem lehetett nemzettudata.

Acsády írja, hogy a magyar földarisztokrácia a jobbágyszázadokban az egykori nemzetegységet olyan mély szakadékká hasította, hogy végül

nem tudta magának az inkvizíciósan kisajtott földprofitért az erkölcsi fölmentvényt másként megadni, minthogy a vérközös magyar jobbágyot többé nem embernek, de állatnak, baromnak minősítette. Marx, a szociológus a mennyiség-minőség elmélettel, Alfréd Adler pszichológus a gyarlósági érzésről szóló tanításában ad kulcsot ehhez a közös magyar nemzet-élményt végkép' széthasító magyar földarisztokratikus tünethez.

Valamely tárgyi mennyiség (vagy akár lelki is) addig sokasodik, sűrűsödik, tornyosodik, míg a csúcsokon egy egészen új és más valóság lobban ki belőlük, a tartalomtól lényeg, a mennyiségből minőség lett. A földprofit szenvedélye és a belőle fakadó kiuzsorázási kép így taszítja egyre távolabb és távolabb egymástól a nemzet-magyar -- mert földesuri magyar és a nép-magyart, mert jobbágy-magyart. Végül a földprofit szenvedélye úgy megsűrűsödik és feltorlódik a földarisztokrata magyarban, hogy az osztályérdek szertelensége a maga roppant mennyiségéből minőségbe csap át. A földarisztokratizmusnak ez a szertelen profit tudata magasabb emberi és lelki minőség tudatává szublimálódik. E szublimálódás tudata úgy tud minél magasabbra törni, hogy minél mélyebbre taszítja a viszonylat másik pólusát: a népi jobbágy-magyart. Az osztályellentét és a belőle kifakasztható profit tudat úgy válik a földarisztokratizmus új minőségévé, hogy a viszonylat másik pólusán is új minőséget teremt: baromnak degradálja a parasztot, nem törődve még azzal sem, hogy ezzel a természetbe avatkozik bele és onnan kellene e mennyiség minőségévé szublimálódásához az igazolást megszereznie. És e profit-tudati és profit-kéji mennyiségnek minőségbe való átcsapásának legmagasabb próbatéte abban áll, hogy ez a magyar földarisztokrata nemcsak akarja, de tudja is hinni, hogy a saját véréből való jobbágy nem ember, de barom.

Adler azt tanítja, hogy az ember gyengeségi, gyarlósági, hitványsági tudata feloldozódást keres, mert a lélek az ilyen tudat rettegési élményeinek szünetlen és szakadatlan sorát nem bírja el. A tudat a feloldozódást onnan veszi, ahonnan tudja és pedig úgy, hogy valamely érzést, gondolatot, valamely tudatot — az egyensúly kedvéért tulfejleszt. A kiegyensúlyozottság menti ki az ilyen tudatot a silánysági érzés egyoldalú fölbillentéséből, mardosásából, az örületből. Nem okvetlenül a tébolydai örületből, de talán abból az egészséges örületből, melynek kriminalisztikai alakjai is ott mozognak, ott surögnek, forognak a több-kevésbé egészséges emberek tömegében. A dolgozó magyar jobbágyok néhány milliót kitevő tömegét megkínzó földarisztokratizmusnak a lélekben turó-furó férgé tulkompenzálást keres, hogy az embertelen formákban gyakorolt emberkihasználás kriminalisztikusságát lelkiségében feloldja. És ennek a tulkompenzálásnak a végleteiben megjelenik a földarisztokrata részére a fölmentő vízió: a magyar jobbágy vele egy vérből való ugyan, de mégsem ember, csak barom. Az osztálykihasználás csúcspontjának már örületi fokán, az emberkiuzsorázási tudat kriminalisztikai forráságának tégegyében születik meg ez a tudat-tulfejlesztés. De a jobbágytömegeknek ez a baromná minősítése nem egy gondolkodási formula csupán, de a jobbágy századok véres gyakorlata is.

Lehetett-e hát ezeknek a földembereknek, a nemzetből előbb néppé kítaszított, a népből állattá átminősített legjobb és legigazibb magyaroknak egyáltalán nemzetélménye és még inkább, hogyan lehetett a nemzetet jelentő földarisztokratizmussal közös nemzetélménye?

Ugy hogy egészen titokzatos és a nemzetvalóságból való kitéphetetlenségnek legragyogóbb igazolása az a szomorú eredmény, hogy ez a földmagyarság, ez a népmagyarság a közös vallásélményből fakadt lelki

hűbériségnek megfelelően, a közös nemzetélményből fakadt lelki hűbériség másik válfajával jön át századunkba. A nemzet-magyarság hatalmi szabadságharcainak és a népmagyarság életjogi és emberjogi szabadságharcainak egymásba keveredése a századokban adhat kulcsot ennek a másik, a közös nemzetélményből fakadt lelki hűbériséghez. Egyszer az egyik, másszor a másik, vagy akár mindakét lelki hűbériség árán vállalja a nemzetből kitaszított nép, a dolgozó népmagyarság a nemzet-szolidaritás hűségét a maga nemzeti osztályellenségével is.

Ebben a kettős, a vallásélményi és nemzetélményi lelki hűbériségnek kialakításában és föntartásában hajtotta végre a magyar feudális és politikai nemzet a maga legügyesebb lelki tranzakcióját, belőle dagasztotta ki máig is megdönthetetlen osztályuralmát. E nagyarányú és bonyodalmas politikai tömeglélekjáték rituáléjában sikerült nemzet-szolidaritássá kigyúrni az osztály-gyűlöletet, hogy végül a dolgozó munkás, paraszt és polgári népmagyarságot egy antidemokratikus ősieks feudális nemesi nemzetgondolatba, légkörbe és lét-tudatba bűvölje bele. E bűvöltségnek kloroformos ájulatában viszi a végzetes politikák és a nemzetsorvadás hideg betonlabirintusaiba a nép-magyarságot. Mily Alfred Kubini sötét kép lehetne, ahogyan e gonosz bűvölet villódzó mocsarának éjjeléből kiemelkedik a nép-magyarság ellenes ferde végzet, a meghamisított fátum, a magyar ál-sors, az állítólagos, de nem létező, csak mocsaras képzelet-táj éjjéli babonáinak boszorkány-szombatján gomolygó ostoba fikció, a magyar átok.

Magam előtt látom Vörösmarty képvilágát: kiemelkednek belőle a Zalán Futása kacagányos, kardforgató, a háború furorjától megszállt, de hon-szerző ősi nemzet vitézei. Ugyanakkor kelnek ki onnan a *Gondolatok a könyvtárban* és a *Gutenberg albuma* egyetemleges humanisztikus gondolatai. A gondolat-relizmus merész ihlete mily nemesen szárnyal a két nagy vers emberiségi szózatának hatalmas hullámain! Mintha itt öntudatlanul elkezdődött volna valami: a feudális nemesi nemzeti gondolatból való átemelkedés az emberiség gondolatába. Nem mondja-e Vörösmarty másutt, a Szózatban is: *S a sirt, hol nemzet sülyed el, — Népek veszik körül — És az embermillióinak — Szemében gyászkönnny ül.*

De Vörösmartynak még nem jut eszébe, hogy kivonja a nép-magyarságot a feudális nemesi nemzeti gondolatból, a ferde magyar végzetből, hiszen éppen akkor jut be a plebejus, a proletár nemzet, a dolgozó, robotos nép is az alkotmányba és formailag a nemzetbe. Ez nem kételyt, de optimizmust teremt.

Petőfi messze tulront Vörösmartyn. Még nem hasítja ketté a nemzeti gondolatot, de kettéhasítja már magát a nemzetet, amikor szembeállítja a nemeset és a parasztot, az urat és szolgát, a kunyhót és palotát. Arany János viszont már legszebb verseit használja el a feudális-nemesi nemzetgondolat mítoszára: a csodaszarvas regéjére. Megérkezik azután Mikszáth. Mikszáth a magyar-Habsburg kiegyezési korszak meggazdagodási rohamának mocsarába tűzi bele a maga boldog elbeszéléseit. Boldogok, mert bennük a társadalmi, nemzeti, osztályütközések élei mosódnak el, bennük gazdag és szegény, ur és szolga, kihasználó és kihasznált ugyanannak a humornak a bűbájában részesül és mintha a magyar polgári osztály rohamos kialakulásának kora nem mutatna több veszélyes végzetanyagot, mint amennyi egy-egy anekdótában tud kisülni. E korban a magyar sorsprobléma féktelenül optimisztikus tudata a magyarság küldetési és művelődési fölényének exhibícióiban éli ki magát. Kinek jutna eszébe a feudális-nemesi nemzeti gondolat végzetességét kutatni a magyar végzetben, mikor a meggazdagodni siető polgárság maga sem ismer

hőbb vágyat, minthogy uralkodó osztályá tudjon emelkedni. Ugyanaz a nagy elbeszélő, az epikai bűbáj mestere, Mikszáth, e korszak politikai és gazdasági panamizmusának és korrupcionizmusának rohadt szagát a képviselőház folyósóiról irt karcolataiban mázolja szét, hogy éle, szaga ne legyen.

A magyar ipari és bankkapitalizmus kialakulásának ebben az idejében a nemzeti gondolat a nagy részvénytársaságok igazgatósági és felügyelőbizottsági taghelyeit ostromolja meg. Igaz, hogy a nemzeti gondolat ijesztő hibridisége az a csapda, melyből a dolgozó nép-magyarság keserves kárral a maga rossz végzetét facsarhatja csak ki, de ez a dolgozó nemzet is egyet akar most: civilizálódni! És a kor legnagyobb eseménye nem valamely merész elemzés a pokolian megszerkesztett nemzeti gondolat absztrakcióján, de a nagy vasuti miniszternek, Baross Gábornak zónarendszere, mellyel olcsón lehet utazni. És Wekerle polgári házassága állami, világi anyakönyvvezető előtt és vegyes vallásuk között is.

Minden, amiről sürgősen beszélni kellene, amit szét kellene elemezni és újra összerakni, minden analízis és szintézis el van téve jobb, vagyis rosszabb időkre. Az ezeréves Magyarország nagy milleniumi jubileuma nemcsak Feszti Árpád körképét hozza a honfoglalással, de az egész nemzeti tudatot a honfoglaláshoz kapcsolja vissza. Bár a honfoglaló magyarság törzsszerkezeti alapon és kollektív tulajdonjogi alapon élt annak idején, ez az ezeréves visszakapcsolódás a feudális-nemesi nemzeti gondolatot erősíti meg. Nem a honfoglalási magyar gondolatvilág, de az istváni új magyar társadalmi világ milleniuma volt ez. Nem volt-e a Feszti-körkép nagy anakronizmus, hisz valamit firtatott, ami tul volt az istváni Ázsia-Európa szakadékon. A feudális-nemesi nemzeti gondolatban elsikkasztott nép-nemzeti gondolat nem jutott szóhoz.

Ady sem hajtotta végre a nemzeti gondolat elemzését, de mindig és újra és milyen illetlen és kiméletlen keménységgel, semmitől és senkitől vissza nem riadó merészséggel nyult azokhoz a jelenségekhez, melyek a meghamisított nemzeti gondolatból kinövő ferde végzettel voltak összefüggésben. Ady biztos megérzéssel kapcsolja ide a maga kurucait, a maga Dózsa embereit és Dózsa utódait, de még a maga kora parasztjait is. Egész rózsakoszorút huz ilyen emberekből és ilyen tünetekből a magyar sorsprobléma köré és az egészet, de vele együtt az egész magyar világot is beborítja egy szónak egyetlen és végtelen szürkeségével: ez a magyar ugar. Mindaz, ami meglátni, beszélni valója lenne vagy lehetne a feudális nemesi-nemzeti gondolatban elsikkasztott nép-nemzeti gondolatról és a magyar végzetnek ezzel meghatározott ferdeségéről, az ál magyar sorsról, a „nemzeti átokról“, a „turáni vészről“, mindez benne van a „magyar ugar“-ban. Nemcsak a természetlenségnek, de a magyar veszendőségnek is apokaliptikus szava ez.

Ady sem a magyar végzet szétválasztását adta, de hétpecsétetes új-ját tette rá a nemzetsebekre, melyek e végzetből sülték ki a nemzet testére. Iszonyú tapintás volt ez és akit talált — felüvöltött. Mert tudták, hogy Ady gondolatostroma máshova talál, mint ahová út: a magyar végzetnek továbbra is való feudál-arisztokratikus formálását, a magyar polgári, munkás és paraszt nemzeti gondolatnak a feudo-nemesi nemzetgondolatba való további belevarázsolhatását féltették. Mert a magyar lelki hübériség szétfoszlását, egész uralmuknak szétomlását vizionálták. Nem az új szavakért, nem az új formákért, nem az új tűzért és lángért, de a ferde magyar végzet további kormányzásának profitjáért rettegték.

Az egész Ady-harc, e szörnyű szellemüldözés, e sötét magyar lélek-

inkvizíció: — a magyar végzet nem holmi esztétizmus, de a ferde magyar végzet, a „turáni átok“ őrizve-örzött titka miatt volt.

Két magyar forradalom: mindegyikének vállalása a magyar végzet megváltása, a nép-nemzeti gondolatnak a feudális-nemesi nemzetgondolatból való kiszakítása volt. Két forradalom, nép-nemzeti és plebejus forradalom vérzett el a Nagy Varázslaton, mely a magyarság egyetemének végétét a feudális-nemesi nemzeti gondolatba zárta bele. A forradalmak elzúgtak, az ellenforradalom restaurálta a feudális-nemesi nemzeti gondolatot. Az a sorsforma, mely a Trianont csinálta, csinálja a magyar történelmet Trianon után is, mintha Trianonból meritett volna jogot a további történelemcsinálásra. Nincsen-e hát minden a nemzeti gyökeres megújulásáért való gerjedés előre halálra ítélve?

Örökké tud-e csakugyan élni, nem törhető-e szét a sötét magyar bővölet, melynek egyik partján a nemzeti-nemesi feudalizmus gyémántos bojtárai ragyognak az operabálokon, másik partján pedig millió és millió föld-koldus nélkülözés deliriuma új szekta-istenek felé révül határtalan latifundiumok között...

*Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálig,
Vagy ez a mi hitünk valósággá válik. (Ady)*

(Az a hitünk, hogy kihuzzuk fejünket a ferde magyar végzetből, darabokra törjük a nagy varázslatot, át és átlukasztjuk a „magyar átok“ esztelen fikcióját, és a nép-magyarságot kihozzuk a feudális-nemesi nemzetgondolatból és létérzésből és behelyezzük a nép-magyarság demokratikus nemzet-gondolatába. A dolgozó munkás, paraszt és polgári magyarságot az önön nemzet-gondolatába.

Ez a gondolat az új magyar gondolat! De nem is új, mert számtalanszor kimondták, mert ezer éve hömpölyög a dolgozó nép-nemzetben. És mégis: mintha még sohasem mondták volna ki. Ez is a ferde végzettől van!

KÜLVÁROSI ÉNEK

Irtá: DÉRY TIBOR

*Nem kedvelem én ezt a világot!
Sötét vagyok én ebben a sötétségben. Néma a némaságban.
Láthatatlan vagyok, mint az anyja ölében élő magzat
s mint az utszélen heverő kő, én meg nem mozdulok.*

*S olyan vajsárga és kék tüzeket nem tud gyújtani a hegyek tetején
az Úr.*

*hogy rámvesse fényét, dalra birjon
és megenyhítse szívemet. Nincs, nincs elég tüzed, régi apánk
hogy kiégesd a nyomorból zárt és kerek
leendő formáimat, arcomat élesre verd
s oly libegővé kezemet, hogy megbocsásson majdan elleneimnek.*

*A külvárosi szélben
sulyosan ülök a szemét között, mint a rozsdás vasak,
s úgy is csikorgok alig hallhatóan, ha a rideg és poros föld
olykor megmozdul alattam*

s a göröngyök zörögve kiomlanak egy édesebb világ felé,
mely reggelenként fellobog s füstölögve nőni kezd.

De itt csak konzervdobozok
kivetett bádogja a villogás,
a sárral puffadt pocsolya
tengerszem a palánk mellett
s a szél, ha erre jár, kifeslik
mint a rongy és suhogva száll tova:
oly szikkadt itt a világ, hogy minden porszemecske
tátott farkastorokká lesz s kiölti vörös nyelvét.

Én itt a sötétben nem érzem az ételek ízét,
a cudar gomolygás mögött nem észlelem a csillagokat,
nem hallok még az évszakok négy gyöngéd dallamát.
Nem az én világom ez! A nép is körülöttem, mint a meglökött
tenger

mely még reszket és visszafogja magát
mielőtt zuhanni kezd!... Egy nagy látomás
szövi előttünk izzó szőnyegét, mely majd felemel és elrepít.

Sötétebb vagyok a sötétségnél,
némább a némaságnál. Felismerhetetlen arccal
ülök a szemét között és ravaszul pislogok,
ha szemembe néznek: néma cseléd,
ki a föld porát pajzsként emelte feje fölé,
csendesén pihegve lélegzik
s mint a kakas, önnön ébredését várja.

A ROMANIZMUS BÖLCSELETE

(Rădulescu Motru és a nacionalizmus ártértékelése)

Irta: BÁNYAI IMRE

A nemzeti közösség változásainak megfelelően változik a nacionalizmus eszmetartalma is. A nemzeti léten belüli gazdasági, osztály, politikai, kulturális stb. viszonyok változásai a nacionalizmus eszmevilágának megváltozását idézik elő. A nacionalizmus így nem valami elvont időálló ideológia. A román nacionalizmus fejlődése iskolapéldája ennek. Nyelvészeti és történeti burokból született (latinista irányzat), ebben a formájában a hiányzó nemzeti közösséget a románság történeti folytonosságának és latin eredetű nyelvének a tanai pótolták. Az 1848-ban megszületett modern, liberális nacionalizmus már nem történeti, hanem államjogi ideológia, célja a román szuverén állam megteremtése. A politikai és jogi nacionalizmussal szemben a Junimea-köre a hagyományok és a belső román népfejlődés eszméjét képviseli. A nagy világháború előtt a nacionalizmus központi eszméje már nem az új államszervezet vagy a hagyományok kérdése, hanem a románság egyesülése egyazon állam keretei között. A háború után a nacionalizmus úgy funkciójában mint eszmevilágában elváltozott. Az új nacionalizmus jellemzője eszmei célkitűzései határozatlansága. Az előbbi korok nyelvészeti, államjogi, hagyományhű vagy pánromanista eszméivel szemben semmilyen pozitív többletet nem mutat fel. Különböző társadalmi rétegekhez csatolva a naciona-

lizmus már nem mint az azonos nemzeti közösség ideológiája, hanem mint egy ideológia különféle értelmezése jelenik meg. Egyik csoport a középosztály nacionalizmusát képviseli, ez a réteg orthodox, etnokrata; egy másik csoport a paraszt-nacionalizmus hirdetője s demokrata, paraszt-államot akar a mai polgári állam helyett. Ez utóbbi nacionalizmusnak szóvivői a polgári osztállyal eszmeileg szembe került népbárát értelmiségiek. Mindkét nacionalizmus nemcsak politikai programot, hanem új szellemiséget igyekszik teremteni. A népbárát nacionalizmus legújabb eszmei hajtása *C. Rădulescu Motru* egyetemi tanár romanista irányzata. (Romanismul. Fundatia Regala kiadása 1936.) Ez az irányzat képviseli a „parasztállam” ideológusainak filozófiáját, történetfilozófiáját s programatikus, elsősorban kulturpolitikai célkitűzéseit.

Nép és szellemiség

A romanizmus elsősorban az új paraszti rend filozófiai és történetfilozófiai ideológiáját rajzolja fel. Központi problémája az új szellemiség kérdése. A XIX. század az olcsó szellemiségek százada. Minden nagylelkű, humanitárius, lényegében azonban határozatlan eszme akadálytalanul tudott érvényesülni. Eppen ezért a XIX. században a fejlett államok eszméi, a fejlődésükben visszamaradt országokba is akadálytalanul behatolt. Ennek az eszmei imperializmusnak semmilyen hagyomány vagy etnikai hajlam nem tudott gátat vetni. A közhiedelem az volt, hogy valamely eszme vagy társadalmi intézmény beültetése bármilyen társadalmi közületbe minden további nélkül lehetséges. Holott minden eszme vagy szellemiség egy nép történeti terméke; nem exportcikk, mert minden nemzetnek vannak etnikai vármjai, amelyeken keresztül az idegen eszmék megváltozva, hamisan és rendszerint a nép életére csak károsan kerülnek be. Minden nép unikum, ezért minden társadalmi intézmény a nép szellemi alkatának bélyegét viseli. A XIX. század nagy tévedése éppen a népi alkat lebecsülése. Semmi sem születik normatív uton, a jelen a múlt folytatása, ezért csak az az intézmény életképes, amely hagyományokkal bír, vagy, amelyik a nép alkotó erejének, nem pedig a törvényhozók másolási szenvedélyének a terméke. Ezért azután nincs elvont társadalmi intézmény. A társadalmi intézmény népi termék. Nincs például angol, francia vagy román demokrácia, amely az ideális demokráciától távolabb vagy közelebb esik, hanem minden népnek olyan a demokráciája, amilyent megérdemel, amilyent életfeltételei megkívánnak. A szellemiségek a népi génusz hordozói s nem agyicsinálmányok. A XX. század Európája ennek az igazságnak a jegyében születik ujja, a XX. század az új szellemiségek megszületésének a kora. Szakit az elvont szellemiségek elméletével és helyére a népi szellemiségek elméletét teszi. Nincs nép, amely ne alkotott volna szellemiséget földi küldetése megmagyarázására, amely ne kristályosította volna ki valami hitben rendeltetését. A szellemiség a nemzet generációinak érzelmi és gondolkodásbeli kapcsa: egy magasabb, fejlettebb rendben való hit örök alapja. A X. századtól kezdve az európai szellemiség két ellentétes eszmevilág pergőtüzébe kerül, az egyik a tudományok determinisztikus tana, a másik a keresztény dogmatika. A tudományos determinizmus lassanként előretör, hogy a XIX. században ideiglenesen uralomra kerüljön. Ez a győzelem hozza magával az elvont ember megszületését. Ez az ember már nem valamely nemzeti közösség tulajdonságainak megismerését, hanem *elvont* lény, akit a szenzualista lélektan, a különböző közgazdasági elméletek és társadalmi filozófiák szabadnak vélenek. Ennek az elvont embernek az ideálja a szabadság; szabadság minden téren, a gazdasági, a politikai, a kulturális tevékenységek terén. Az

individualizmus és liberalizmus századát alig tudja ellensúlyozni a kereszténység, amely csak morális kötelességeket és nem szabadságokat ismer. Ez a nacionalizmus — amint látható — nem a nép, hanem a nép fölött álló polgárság nacionalizmusa, jellege ezért nem etnikai, még kevésbé etikai, hanem államjogi, földrajzi. A múlt e nacionalizmusa ma már elégtelen. Európa ma a nacionalizmus átértékelését végzi. Ezt csinálja a hitlerizmus, a fasizmus, a bolsevizmus (és ezen belül elsősorban a stachanovizmus), amelyek mind népi szellemiségek, népi mithoszok. Az új szellemiségek születési nehézségei érthetővé teszik, hogy ezek az új létformák etatikus és deszpotikus jellegűek. Ezek azonban csak esetlegességek, s nem szükségszerű járulékaik a szellemiségeknek, amelyek leglényegükben demokratikusak; — az új szellemiség még nem kapta meg megfelelő szervezetét, az új uralmi formák csupán tökéletlen előlegezései, körvonalai a jövőnek.

Az új Európa két előítéletet semmisít meg, az általános és az egyéni köznapifelfogását. Nincs például általános történelem, csak nemzeti történelem, mert minden nemzet önálló rendeltetéssel és léttel, vagyis történelemmel bír. De ahogy nincs általános intézmény vagy történelem, éppen úgy értelmetlen és durva hamisítás az is, amit egyéninek nevezünk. Az egyének nemzeti sajátosságok birtokosai; semmi sem keletkezik egyéni energiából; minden egyén *külön* tökéletlen; minden alkotás forrása az egyének együjtése, a nemzet. A nemzet nem *menyiségi*, hanem *minőségi* fogalom s az egyetlen történelmi realitás. Az egyént a nemzethez az átöröklés törvényei kapcsolják; az egyén az örökösdés terméke. Megsemmisítve az általános és az egyéni előítéleteit és tévedéseit, hogy helyükbe a nemzet konkrét közösségét tegye, megsemmisíti az általános-egyéni kultúrképletének filozófiai formáit is. Elsősorban felszabadul a materializmus és annak társadalomtudományi formája, a marxista dialektika alól, amely minden szellemiség megtagadója, miután a szellemiséget nem önálló létnek, hanem a gazdasági alap viszfényének tekinti. Európa ma mindent a szellemiségből vezet le, ezért elveti a marxizmus gazdasági determinizmusát. Ami ma megváltozott, az a kor szelleme. Trónok összedűlése, barrikádok építése, gazdasági válság, csak következmények: azok, az emberi gondolkodás és az ember belső szellemi építményeinek elváltozása. A szellemiség eszmék és érzelmek halmaza, elsősorban azonban szimbolikus értelmezések gyűjteménye, amelynek révén valamely társadalom igazolja hitét egy általa valóra váltandó tökéletes és örökkévaló rendben. Különben a szellemiség meghatározása nehéz. A szellemiség olyasvalami, ami — egyelőre — túlnő a tudományos determinizmus és a logika körén; irracionális és önkényes, alapja a megértés és a szimbólum. Amit tudunk róla, alig több, mint az, hogy a kultúra megteremtője. A XIX. század nem tudta a szellemiség tudományát megteremteni, ezért azután a szellemiség létét tagadta. Gondolkodói legnagyobb része, mint *Feuerbach*, *Marx*, *Stirner*, *Nietzsche* elvetették a szellemiség fogalmát. Az anyagelvű világszemlélet különben már alapszerkezete következtében sem ismerheti fel a szellemiséget és teremtheti meg a szellemiség tudományát. A materializmus szerint a szellem az anyagi világ vetülete, ahhoz nem ad semmi újat. A szellem erkölcsi korrektívum: a szegénység kábítószere. Napjainkban a szellemiség tudományának azért kell megszületnie, mert megtörtént a szellemiség rehabilitálása. Az első jel a természettudományok forradalma, minek következtében az anyag szellemiesedik, a kauzális determinisztikus láncolat helyébe a heisenbergi probabilitizmus kerül. Egész a XX. századig a tudomány ideálja a valóság elvont formákkal való behelyettesítése, amely kizárt minden szubjektívizmust:

a tárgy és az alany áthidalhatatlan ellentétet alkottak. *Heisenberg* kimutatta, hogy a mikrofizikus világban megmért elektron-sebességet befolyásolja a vizsgáló által a mérés céljából az elektronra bocsátott fény-sugár. Ezzel megszületett az objektum és szubjektum kölcsönhatásának a tana. Az alany-tárgy ellentétének további feloldása a bergsoni személyesített idő és az einsteini relativitás elmélet. Ugyancsak feloldja az alany és tárgy kettőségét *Felix Le Dantec* és *Uexkuell* biologizmusa. Az élőlények környezete csak az, ami az élőlényeket érdekli; reális csak az amit az élőlény percipial; minden egységnek meg van a maga sajátos tér- és idő-viszonya. Az idő e pszichologista, biologikus és relativista felfogása rehabilitálja az alanyt és így a szellemiséget is. Ami szellemileg az időben és anyagilag a térben történik, az ugyanazon valaminek a két oldala csupán. A modern tudomány egy új monizmusba szakad. A szellemiség és az anyag organikus egység. Ezért mindig az a konkrétebb, ami közelebb áll bio-pszichológiai létünkhöz; minél anyagiasabb valami, annál elvontabb. Európa joggal szabadul fel a természettudományi determinizmus nyomása alól, hisz' maga a természettudomány is felszabadult alóla. Az új szellemiség hordozói a *hagyomány* és az *invenció*, s csak e kettő együttese alkot szellemiséget. Invenció hagyomány nélkül — ragyogás tartam nélkül: hagyomány invenció nélkül — tartam ragyogás nélkül. Invenciókra van szükségünk, de csak olyanokra, amelyek hagyományalkotók, vagyis szellemiségalkotók is. Az invenciót és a hagyományt ki kell egyenliteni. Erre csak a hagyományok és az invenciók teremtoi, a nacionalizmusok képesek. A román hagyományok és invenciók, a román szellemiség teremtő nacionalizmusának neve — *romanizmus*.

Az új román szellemiség: a románizmus

Az új szellemtudományi irányzat első feladata: felszabadulni a szellemiség irracionális és misztikus béklyói alól. A tudomány előrelátás. Hogy azonban előrelássunk, szükséges a múlt és a jelen ismerete. Az irracionalizmus és a misztika kitakarítása a szellemiségből viszont csak új történetkritika révén lehetséges. A romanizmus egyik feladata éppen ez: vagyis a romanizmus nem a nacionalizmus új neve, hanem a kritikai-nacionalizmus, az építő-nacionalizmus bölcsellete és programja.

A romanista kritika el akarja takarítani az utból a múlt pár mithoszát. A mithosz *álszellemiség*: valami határozatlan jövőbe vetített kép, amely ösztönszerűen a nép óhajait tartalmazza. Az új szellemtudomány nem tűr mithoszokat. A régi nacionalizmus mithoszteremtő, az új nacionalizmus azonban nemcsak politikai program, hanem politikai gondolkodás is. Az első ilyen mithosz, amit a romanizmus átértékel, az *etnikum*. Az etnikum önmagában nem program, az etnikum nem is teremtette meg a románság történeti hivatását; az etnikum faji, éghajlati, gazdasági, kulturális kategória, lelki és testi egyensúly a természeti környezetben. A romanizmus célja éppen az etnikum integrálása egy történeti hivatásba; a romanizmus így nem feldicsőítése a nemzetnek — ez üres demagógia csupán —; a romanizmus a nép erőit akarja aktivizálni s ezek az erők inkább *etnikaiak* mint etnikaiak. A romanizmus leszámol az etnikummal történt visszaélésekkel; leszámol az etnikai felsőbbség elmélettel, az etnikai privilégiumokkal és idegengyűlölettel. Mindezek a polgári nacionalizmus mithoszai, s nem a népi nacionalizmus teremtő erejének, építő programjának a követelései. Privilégiumokkal nem lehet nemzetet építeni; a kiváltság gyengeség; szolgai utánzása a német fajvédelemnek. Az etnikai különállóság nem jelent felsőbbiséget; az etnikum nem tartalmaz értéktételek-lehetőségeket. Hasonlóképp' elveti és megveti az idegen-

gyűlöletet. Az idegengyűlölet nem új szellemi erőfeszítés, hanem olcsó demagógia: népszámlálás sőt étvágy számlálás valami jövőbeli zsákmány felosztásához. A romanizmus elveti az etnokráciát, de elveti a románság azonosítását az orthodoxiával is; a romanizmus konkrét program, az orthodoxia legfeljebb nép-vallás. Mindezek a régi nacionalizmus mithoszai. A régi nacionalizmus: utánzás, másolás eredménye s nem népi termék. 1848-al kezdődik a román történelem, ama korszaka, amikor minden, a román nép szellemétől idegen intézmény vagy eszme polgárjogot nyert. A 48-as szellemiség illúziókban élt: helyesnek tartotta mindazt, ami nyugati. 48 ellentétbe került a hagyományokkal; bevezette a tőkés termelést, amely nem felelt meg sem a nép szellemi alkatának, sem az ország földrajzi tényeinek; meghamisította a hagyományokat és a nép természetes tulajdonságait. 48 termelte ki a népvalóság és a nyugati intézmények ellentétét. A régi nacionalizmus erre az ellentétre épült. Méltán érte az olyanok támadása, mint *Titu Maiorescu*, aki nacionalizmust követelt, de csak az igazság határain belül. A romanizmus szakítás ezzel a felszínes és csak a polgárságot kiszolgáló nacionalizmussal. A polgári nacionalizmus földrajzi, állami nacionalizmus; a polgár számára nincs nép és néplelkiség; a polgár vigyáz a román exportra, a román hitelre, a román külkereskedelemre, de nem vigyáz a román ember lényére. A régi nemzeteszme statisztikai, kritériuma a nyelv: holott a nemzet az ilyen felszínes, empirikus tényeken túli kötelemekben áll. A régi nacionalizmus a felszínen maradt, sőt még ezt a felszínt is külföldről hozta be. Minden külföldről hazajött román bojárfiu tarsolyában ott volt az új román alkotmánytervezet. A régi nacionalizmus normákat alkotott és törvényes kereteket, de nem teremtette meg a román munkatechnikát, a román kulturát és intézményeket. A romanizmus az importnacionalizmus helyett egy, a nép belső életéből fakadó nacionalizmust hirdet.

Van ilyen nacionalizmus? A romanizmus *in re* adott a dolgokban és nem *in abstracto* a normák világában. A dolgok viszont elmúlt dolgok folytatásai, ezért a romanizmus a régi megvalósulások folytatását várja. A régi nacionalizmus folytatása csak egy új népi, nemzeti demokrácia lehet, aminek azonban semmi köze a polgársághoz; az új nacionalizmus parasztnacionalizmus, az új demokrácia parasztdemokrácia. Ennek a megteremtője egy új realista világnézet, amely a háború utáni demagógia, a szó és a tett kettőssége helyére jön. Ez a realizmus az ember rehabilitációjával kezdődik; a tőkés termelés jármájában elgépiesedett ember kell, hogy urra legyen a gép felett. Az ember lázadása a gépiesség és ennek világnézete, a materializmus ellen, az új szellemiség egyik alapténye. Az új erőre kapott társadalmi tudományok, mint a pszichológia, demográfia stb., amelyek a szellemiség-hordozó ember új típusait vizsgálják és amelyek túlhaladtak a felszínes, elvont materializmuson, már magukban foglalják az új szellemiség tudományos indítékait. Ez az új szellemiség a nacionalizmus realista átértékelése. Maga az elnevezés — romanizmus — is azt bizonyítja, hogy nem valami általánosságban felfogott nacionalizmusról, hanem a román nép sajátos nacionalizmusáról van szó. A romanizmus korántsem csak papiros; nem új elnevezése valami régi ténynek, hanem már is él és hat. A romanizmus szelleme máris hat a keresztény orthodoxia megerősödésében (az orthodoxia a román népi-vallás), a régi társadalmi intézmények és hagyományok iránti érdeklődésben; a romanizmus számlájára irandó a *Gusti*-féle román szociológia, a *Banu*-féle népegészségügyi és etnikai vizsgálódások. A romanizmus így már létező diszciplínák szellemi alkata. Ennyivel azonban nem elégszik meg. Mindezeknek a disz-

ciplináknak csatasorba kell állaniok a szellemiség továbbépítésére és a paraszt-rend megteremtésére.

A romanizmus feladatai

A romanizmus egy öt évszázados történeti tragédia felismerése. Ez tragédia abban áll, hogy a román nép öt évszázada idegen népek és kultúrák szerint igazodik, nem tud állandó és önálló rendet kialakítani. A feladat új intézmények teremtése a régi hagyományok alapján; olyan új intézmények, amelyek az eddigi átmeneti intézmények helyett egy tartós rend pillérei. Ennek az öt évszázadnak történelmi terméke egy antagonisztikus román közösség kialakítása. A felsőbb osztályok (a bojárok és azok történelmi utódjai) anarchikus individualizmusával szemben a parasztság hagyományhű, misztikus kollektívizmusa áll. A romanizmus ennek a szellemi ellentétnek véget akar vetni a felsőbb osztályok önzésének letörésével és az alsóbb osztályok miszticizmusának a feloldásával. A kettéhasadt román lelkiség mellett az új gazdasági-történeti helyzet, az új román autárkia is parancsolóan előírja egy új rend kialakítását. Románia számára ma már parancsoló szükséglet az önálló lét megteremtése: a román népnek meg van a maga fejlődési ritmusa. A románság egyszerű logikája évszázadok óta a tragikus hősök logikája volt, *egyedül minden-kivel szemben*, hogy megvédje — Eminescu szavaival — a szegénységet, a gondokat és a nemzetet. Lelkileg izolálva, társadalmilag idegen kultúrák imperializmusa alatt — a romanizmus a belső lényeg és a külső forma ellentétét akarja feloldani. A romanizmus nem ünnepi lakoma ígérete; nem is az összes románok világnézete; a polgárság, amely ennek az ellentétes lelkiségnek a hordozója, idegen osztály a romanizmus számára. A romanizmus elsősorban a parasztságé, a falué, ebből erednek feladatai. A romanizmus korlátozza a nemzeti közösséget és kirekeszti abból a polgárságot mint osztályt; a romanizmus a parasztság keresztes hadjáratának hirdetője a polgári intézmények ellen.

A mai román társadalom három intézmény reformja: az állam, a falu és az iskola reformja előtt áll. Minden más reform csak ezek függvénye. 48 megteremtette az állami szuverenitást, ma az állam reformja a feladat. Az állam a nemzet szervezett formája, ezért minden állam, amely nem a népi életből fakad, parazita; közigazgatás nem pedig nemzetfenntartás. A romanizmus nem törődik alkotmányjogi vitákkal, az alkotmány az élő gyakorlat, nem pedig a paragrafusok benemtartott parancsa. Az új reform az új, egyedül román osztálynak, a parasztnak az államreformja; az új állam a parasztállam. A parasztállam alapja a már ma is életben levő általános választói jog, amit azonban a falusi demagógia meghamisít. A szavazás az egyetlen alkalom, amikor a paraszt polgárrá válik és eladja szavazatát legtöbbször ígéretekért. Az árujellegű szavazás, a demagogikus közszellem csak akkor szűnhetik meg, ha az állam reformjával egyidejűleg megtörténik a falu reformja is. A falut a régi nacionalizmus közigazgatása, polgári szelleme szétbontotta. Szétbontotta tradicionális függetlenségét, önállóságát. A régi faluban született meg a román nyelv, kultúra stb. A török hódoltság alatt ez konzerválta a nemzet intézményeit. A régi autonómia fentartandó ezentúl is, mert csak így lehetséges, hogy a paraszt a választási szezonra korlátozott jogok helyett tényleges jogokat gyakoroljon. A falu autonómiája azonban csak keret, ezt a keretet új programnak kell betöltenie. Ennek a programnak az alapja a falu új szövetkezeti, gazdasági rendjének kifejlesztése, termelési-, hitel-, bevásárlási- és fogyasztási-szövetkezeteket kell teremteni. Az új termeléssel párhuzamosan új biológiai politikát kell folytatni. Ennek alapja a gazdag parasztszámcsökkentése a szaporítása. A jómódúvá

tett parasztlak biológiailag értékesebbek, mint a mai körülmények közt élő szegény parasztlak. A parasztlak tulajdon nem abszolút jog; a parasztlak viszonya a földhöz isteni és misztikus, ez a tulajdon a nemzeti, közösségi lét funkciója, szemben a polgári individualizmus abszolút tulajdonjogával. Az új állam nem lehet meg az intenzív parasztlakvédelem s az ezzel kapcsolatosan szükséges értelmiségvédelem nélkül. Új hitelpolitikát kell teremteni; korlátlan hitelt a parasztszövetkezetek és okosan korlátozott hitelt a többi termelési ágak részére. A romanizmus azonban nem az egyéni parasztlakot akarja megvédeni. Gazdag parasztlak csak gazdag faluban élhet; az új szociálpolitika tárgya a falu egésze. Ezért követeli a parasztlak-egészségügy rendezését, kötelező parasztlakbiztosítást, magas morálisú egyházat, mezőgazdasági szindikátusokat és szövetkezeteket, mezőgazdasági termékeket feldolgozó ipart, tisztességes közigazgatást. Ez a parasztlak állam véget tartozik vetni az évszázadok óta létező, ideiglenes, átmeneti intézményeknek és reformoknak. Az állandó átmenet következménye a falusi demagógia és a fiatalság anarchikus lelkiségének kialakulása. Az értelmiségi fiatalság — nagyrészt parasztszülők gyermeke — a polgári jellegű iskola révén elpolgáriasodik, minden kapcsolatát elveszti a faluval, viszont a polgári életben elhelyezkedni nem tud. A költségvetési értelmiségi csapás az államnak, és semmi haszon a falunak. Már pedig a falu és a város csak együtt alkotnak társadalmi egységet. Gazdag város csak gazdag falukörnyezetben képzelhető el. A parasztlak értelmiségi erejét vissza kell vezetni a faluba, ez pedig csak a mai falusi iskola reformja révén lehetséges. Az új falusi iskola nem a polgári jellegű iskola elvont formája. A falun nem elvont gondolkodás; hanem pozitív munkatechnika, sajátos kultúra szükséges. Ezért az eddigi könyv-fetisizmus helyett meg kell születnie a reális falusi iskolának, mert a falusi iskola eddig igazi parasztlak helyett, csak felemás polgárokat nevel. A parasztlak legelőnyösebb joga a saját iskolához, a saját kulturához való jog. Az új iskola alapja, a szolidaritás kifejlesztése a közös munka és játék révén. Az olvasást előzze meg az írás, ami még a játék-tevékenység folytatása és így könnyebben sajátítható el. A falusi kötelező oktatás meghosszabbítandó a 18 éves életkorig, a pubertás egész szakaszán át; a tanító a parasztlakgyermeknek nemcsak oktatója, hanem nevelője is legyen; feladata nem a könyvismeretekkel való bibelődés, (ez a polgári gyermekek szükséglete), hanem a jó mezőgazdák nevelése. Születésénél fogva a falusi ember nem lát és nem reagál jól, teli előítéletekkel és babonákkal, a munkafolyamat helyes elsajátítása révén ezektől is megszabadulna.

A falu teljes átreformálását, az új falusi rend programját az erkölcsileg magasabbrendű, felelős értelmiségieknek kell megkezdeniök. Minden nép annyit ér, amennyit elhivatott vezetői. A nép új vezetői nem a képviselői, akik inkább urai, hanem azok, akik a romanizmus követeléseit megvalósítják.

A romanizmus értékelése

A romanizmus ideológiáját az eszmei fegyverzete és célkitűzései között levő ellentét jellemzi. Eszmeileg az általa kárhoztatott polgárság fegyverzetében jelentkezik; a polgárság eszméit fordítja a polgárság ellen. A cél a népi valóság megtisztítása a polgárság idegen szellemétől, — ez az idegen szellem azonban a romanizmus eszmei világában is megtalálható és így a népi valóságot hamisan láttatja. Módszere, idealizmusa és minden kihangsúlyozott történetisége mellett, ahisztorizmusa következtében a népi valóságot csak, mint halvány lenyomatot te-

kinti. Nem ismeri fel a falu gazdasági tényeit: a felbomló kisbirtokos gazdálkodást, a tőkés árutermelés falusi elemeit, a falu társadalmi valóságát és az ezekre épült szellemiséget, amely a misztika és az empirizmus keveréke. Felfogásában a paraszt történelemfeletti képlet; — „röghöz kötött“ falusi iskolát követel, ami minden elvont gondolkodástól mentes földtúrókat neveljen. Számára csak a falu formája változó, szellemisége és az ezt képviselő típus — a parasztság állandó. Nem érti a társadalmat; módszere, polgári idealizmusa, áltörténelmi felfogása akadályozzák ebben, s ezért egy segédfogalomhoz, egy új mithoszhoz, a nemzeti hivatottság és rendeltetés fogalmához fordul. Nem tudja megmagyarázni azt, ami van és ezért a létezőt, mint valami leglényegében változatlant és elrendeltet veszi. A történelem — szerinte — invenció és elhivatott cselekvés a népi elrendeltség talaján. Ennek a mithosznak a tartalma mély társadalmi-lelki konfliktusra utal. A mai meg nem értett valóságot a polgárság zömével szemben nem sors-szerűnek, hanem ellenkezőleg a népi sorssal ellentétesnek, történelmi kiruccanásnak tekint. A feladat így a polgári kitérő után ismét a népi sors parancsát követni. A polgárság és eszmevivőinek egyrésze között tehát adott a konfliktus: ezt a konfliktust a polgársággal szembekerülő ideológusok a polgári történelem és társadalom esetlegességének tanában mondják ki. Tagadják a polgári lét törvényszerűségét és helyette egy ősbíró törvényszerűségekre, egy sorsszerű közösségre, a népre hivatkoznak. Ezért állítja a romanizmus, hogy a kapitalizmus angol termék. Az új népi-elmélet ezt a konfliktust oldja fel. A társadalmával szembekerült polgár létfeltételeit mesterségeseknek érzi s ezért ősbíró valóságot keres: a népet. Ez a konfliktus a polgári élet ellentmondó szerkezetében adott. Élete derekán a polgárság állandó konfliktusban volt eszméi képviselőivel. A „hain de bourgeoise“ az írók visszatérő szava az üzleti főkönyvek szellemtelenségével szemben. (*Hugo, Baudelaire, Flaubert* egyaránt polgárellenese). Élete csúcspontján a polgárság és ideológusai közötti ellentét elsimul, a polgárság elsajátított bizonyos kulturnívót, pénzesfázékjait kulturális mázzal vonta be. A lefelézuhanás idejében viszont a kezdeti rossz viszony ismét megjelenik, de most már más történelmi feltételek között. A polgárságnak nincs szüksége eszmékre, megelégszik eszmepótlékokkal, nincs szüksége eszmetermelőkre sem. A polgári rend anyagi és szellemi keretei között az eszmék képviselői nem tudnak elhelyezkedni, ezért e kényelmetlen valóságot ellenséges szemmel tekintik. S mert meghaladni nem tudják, visszahaladnak a múltba, új közösségi fogalmakat ásnak ki, a praekapitalisztikus formákat és szembeállítják a polgári rend nyomasztó tényeivel. A történelmi és népiségi ideológiák elszaporodása a polgárság egyrésze között arra mutat, hogy a polgárságnak ez a része konfliktusba került az osztály anyagi és szellemi tényezőivel, nem érez vele közösséget, és így, régibb közösségeket fundál. Az ideológus így tükrözi ugyan a valóságot, de nem úgy ahogy az van, vagy ahogy azt a polgárság zöme szeretné, hanem ahogy az a saját tudati elemeiben él. Polgárok ezek az ideológusok? Igen, de a saját módjukon. Polgári előítéletekkel telítve, a népet nem konkrét osztálytagoltságában, hanem elvont praekapitalisztikus formájában, nem szociológiailag, hanem történelmi legendák homályai közt látják; ezért hirdetnek elvont „népiséget“. Az új népbarát ideológusok tudatában egy osztályoktól megfosztott, történetileg szilárd, formális nemzetegység él. Ez az új népbarátság a polgárság és eszmeihordozói közti szakadék elméleti feloldása. A polgársággal együtt elpusztulni nem akaró, de ugyanakkor

a konkrét, ma élő néppel menetelni nem tudó, eszmeileg polgár, vágyaiban már nem polgár, értelmiségi keres támaszt a népben. Új társadalmi utópiákat teremtve, képzelete szüleményét csak a nép segítségével tudja megoldani. Ez a nép Romániában nem lehet más, csak a parasztság, hisz a lakosság többi rétegei vagy új képződmények, és így a történeti, elvont nép eszméjét nem képviselik vagy pedig népellenes polgárok. Az új népbarátok így Romániában szükségszerűen parasztbarátok — tărănisták. Programjuk így is a tărănizmus programjához alig ad valamit. Ami új bennük, az a parasztbarát elmélet szellemi, filozófiai megalapozása. Ez a szellemiség mindenkép a polgársággal szembe került polgárság filozófiája. Mindaz, ami a polgári világnézetből alkalmas arra, hogy magát az értelmiségi szellemiséget, az alkotó egyén eszméjét és az alkotó egyén népközösségi gyökereit igazolja, bekerül a romanizmusba. A romanizmus így nem szintetikus, hanem eklektikus világnézet; kapcsolata a múlt és a jelent történet- és nemzet-filozófiai eszméivel világos. Nem teremt, hanem felujtit. Szellemtörténetileg egy nagy, még a mai napig sem egészen lezárt történeti per vitaanyagába kapcsolódik. Ez a vita a modernizmus és a hagyományok, a liberálisok, a junimisták vitája. Ennek a vitának a tárgya a „rosszul asszimilált felépítmények“ kérdése: a faekével szántó paraszt szomszédságában a modern alkotmányt hirdető bojár fiúk ellenmondása. A romanizmus — mint bölcsélet — a tartalom nélküli formák elméletének kései utórezgése. Ma már a visszamaradt országok modern felépítményeinek a kérdése nem oly kinzó kérdés, mint a múlt században, amikor a legkiválóbb koponyák nem tudtak megszabadulni ettől az ellentmondástól. Ez az ellentmondás bevette magát tudatukba és logikailag tört, az előzményekkel vagy elméleti felfogásukkal ellentétes következtetésekre vezetett. Gherea nem tudta az elmaradt gazdasági viszonyokon nyugvó modern eszmei építmények magyarázatát adni, csak a marxizmus sajtatos, idealista irányban történő megváltoztatásával. Zeletin viszont a történelmi materializmus eszközeivel igyekezett eszmeileg eltüntetni ezeket az ellentmondásokat. A nyugati képzettségű junimisták, köztük elsősorban Titu Maiorescu a külföldi kulturértékek tagadásával, a hagyományok előtérbetolásával igyekeztek a társadalom anyagi és eszmei alapjai közti ellentétet feloldani. Ilyen viszonyok közt érthető, ha a modern szabadelvűek a szabadelvűséggel együtt a fajgyűlöletet hirdették, a hagyományok őrei pedig a korukbeli német költészet és pesszimista filozófia hatása alá kerültek. Valójában a modern intézmények teljesen fedték a kialakult polgárság érdekeit és osztályszerkezetét, viszont az ország többségét kitevő parasztsághoz, praekapitalista faluszerkezethez, majdnem hűbéri bojáruradalmakhoz és „új jobbágysághoz“ viszonyítva és ezekre alkalmazva a polgárság eszmei építményei csak a levegőben lógtak. Osztályviszonylatban bírálva el a felépítmények kérdését, kiderül, hogy a modern intézmények pozitív tartalmat képviseltek a polgárság számára és tartalmatlanok voltak a nem polgári elemek számára. A múlt század félféudális intézményeinek a likvidálása után ez az ellentmondás nem szűnt meg teljesen, a falusi lakosság nagy többsége számára a polgári intézmények nem kifejezői a polgárosulás kezdetén álló falunak. A faluban már adottak a polgári élet összes ellentmondásai, a természeti gazdálkodás már jó részt árútermelésre bomlott, a falu már ismeri az árútermelés összes hátányait annak előnyei nélkül. Ennek az ellentmondásnak ad visszhangot a romanizmus; ezért modernizálja a régi szabadelvű-hagyományhú perpatvart. Ez az ellentmondás természetesen a romanizmus eszmei síkján nem tisztázható; a romanizmus új szellemisége csak értelmiségi gondo-

latválság.

A romanizmus ekletikus jellegének megfelelően nemcsak a múlt, hanem a jelen szellemtörténeti mozgalmaiból is kölcsönöz. Összefügg a biopolitikai kulturfilozófiával, amely pedig eszméi révén inkább a polgárság maradibb szárnyán áll. Felhasználja a román szociológiai-monográfiái iskola elveit is. A népi unikum aktív szerepének a kihangsúlyozásával a poporalizmus folytatója. Minden elmélet, ami a román valóságot magyarázza, egyaránt hitelezője a romanizmus gondolatvilágának.

Célkitűzéseiben a romanizmus régi utakon jár s a nagy lendülettel követelt szellemi regenerálódás a falusi termelőszövetkezetek követelésén köt ki. A nép, amelyért hevül, értelmiségi kételyeinek a világában alakult ki, s elképzelése a népről, akaratlan tévedés. Az új népi-paraszti iskola — amely parlagi iskolát akar nyújtani egy parlagon hagyott osztálynak — kirekeszti a népet a kultúra köréből, amikor az elvont könyvfetisizmussal szemben egy állandónak vélt típus gyakorlati iskoláját követeli. A paraszt mai lelkiületét, redukált kulturszükségleteit veszi alapul, s hisz a paraszt-termelés örökkévalóságában s a falu elzártságában.

Természetesen a romanizmus pozitív állásfoglalás is. Az etnikum mitoszával terhelt légkörben bátran értékeli át a népiség vérségi fogalmát és az erre épült maradi célkitűzéseket. Meghúzza a határvonalat a nacionalizmus és az idegen-gyűlölet között. A nép vezetése helyett a nép tanítását hirdeti, parancsuralom helyett népuralmat akar. A polgárság által meghamisított nacionalizmust elveti, helyébe népies nacionalizmust kíván tenni. Tiltakozik a tökéletes rend uralma ellen, s bár ennek a tiltakozásnak gyakorlati és elméleti indítékai ismeretlenek előtte, hangot ad egy, a széles néprétegekben lejátszódó lélektani folyamatnak. Állást foglal a fajvédelmi import, a Nyugat-majmolás, a nemzeti alacsonyabbrendűségi érzés ellen. Öszintén szereti a népet: néptörténelmet akar polgári történelem helyett. Aktív sorsvállalást sürget. Érthető, ha máris széles körökben vitatják. Személytelen világnézet, jelszó lett. S ha nem is sikerült megfogalmaznia az idő parancsát, az idő egy új kérdőjelét rajzolta fel. Ellentmondásai, hibái megértéséhez tartozik az is, hogy megteremtője, *Rădulescu Motru* a filozófia elvont elmélkedéseiből lépett ki a román valóság síkjára. A filozófiai idealizmus szükségszerűen történetfilozófiai idealizmust teremt. És bár a romanizmus nem a szellemiség új kátéja, az értelmiségiek egy részének új hiszekegye.

FORBÁTH IMRE VERSEIBŐL

ÖNARCKÉP

ártatlan gondolatok fehér ingecskékben nem
csücsülnek a homlokomon
s szívem mélyéből
mint kék forrás nem bugyog a szó.

Kedvesem haja úgy piroslik-lángol
mint pásztorláz Bolívia hegyei között
s szemöldökeim alatt mohón pislognak még a szemeim
szívem vad marsokat dobol
gyomrom tarhonyák Tátráit áhitozza
s úgy nyúlok az Élet tájába
mint szent halász Genezareth tavába az ünnepi halért —

szakadatlan gyötör a vad kíváncsiság:
 minaeen szoknyát föl kell emelni
 minaeen rejtveny sürgösen megfejtésre vár
 s meg kell rázni a bölcsek szakállát, hogy riadtan
 repüljenek belőle a tudás baglyai!

érdekelnek a szövevényes geometriák s a suttyomban járt
 görbe utak
 bozótkésemmel ösvényeket vágni vágyok Afrika öserdeiben
 vagy hűsülni az arktikus jég között
 s a pinguineknek szavalni balladáimat —
 szent igaz: Forbáth bolondos fráter!

Kapálódzik morog nyugtalan lázas szomorú
 mint tövis szűrnak a szavai, versei csipnek, mint a csalán
 de higgyétek el, nem lehet nyugodt
 még nem csügghet a Csend edes csöcsén,
 hiszen az opálszínű hegyek sem csöndesek
 kőlavínak zuhognak mennydörögve róluk
 s részeg matrózként mért gajdol a tenger s gerjedten
 mért nyerit a szél?
 a költő sem lehet egyszerűbb!

Szeresse az embert, de gyűlölje szenvedélyesen a bestiát,
 mint vérző sebnyílás szünetlenül vádoljon a szája, míg
 bíráng gonoszság uralkodik a földtekén
 de — „lesz még egyszer ünnep a világon“
 csöndes-hűs-tiszta tengerszem lesz akkor ő, melyből
 nyugalmat kortyint a vándor
 s benne ezüstlábaii fürösztgeti a hold

AZ ÉJSZAKA FÉLELME ELLEN

ugy-e jó költőtársaim
 üstökösök farkán csücsülni
 holdról hullt szikrákkal messzi repülni
 ábrándok kék búzavirágját hajunkba tűzni?

az éjszaka félelme ellen
 jó az álmok kék barlangjába bujni
 künn viharok kerengenek, jaj, kinek arcába harap
 a valóság!
 künn fékcsikorogva örült vonatok futnak
 jó annak, ki már beérkezett!

modern kentaúrok a város bozótjában vadul tanyázunk
 förtelmesen-szép nyertésünkkel
 felébresztjük az álmos városatyákat
 sörényét rázza a költőparipa: a szűzek szívéen jégrianás
 a tátott szájakba mágikus pecsenye száll —
 ott ülünk: a kávéház misztikus zaja zúg
 szárnyasuhogva nagy angyalok jönnek
 kengetni szívünk fekélyét
 jösztek, hát jösztek dalnokok

mámorosan
ennen enekünktől
kerengjünk a művészet tüzei körül.

SÖTÉTSÉGEK LITANIAJA

Őserdő sötétsége, min csak egy mámoros hold vörössége lángol át
barna melódia cigánygyermek hegedűjéből
duzzadtajkú szerecsen királyfiak feketesége
sötétség, mely a basszustrómbitákból hömpölyög
rúnák, hieroglifek és szanszkrit kéziratok rejtelmes homálya
fóbiák, melankóliák és tüskés rögeszmék sötétségei
vakok támolgása hideg kőfalak mentében
futó árnyak jelöl rettegve menekülők ziháló lélegzetvétele
kéjek és mámorok bársonyos-bűvös homálya
felgerjedt ménnek nyertése és parázna hölgyek hónalja
törzsdések cilindere kalózhajók halálfejes zászlaja
s a parlamentek imhol sötétek, mint rikácsoló majmok ketrece
a kápolnák a sötétség tégláiból építvék
ó rémületes nagy árnyékok, miket szögletes kaszárnyák vetnek
a börtönök celláiban annyi van, mint az óceánok fenekén
ó a kanálisok lomha és nyirkos torka
sötétségek, sötétségek, mint a sátán ülepe alatt!
nyárspolgárok fejében vénasszonyok szoknyaráncaiban
széplelkek sóhajában ah, mint bánatos mammutok gyomrában
a népvézerek szónoklatában akkora a homály, mint az ágyuk
torkában
a himnuszokban a Sötétség Hercegének rekedő hangját hallhatod
a katedrálisokban titokzatos a homály, mint a lochnesszi szörnyeteg
a tudomány sötét, mint Tutankamen sírboltja
de legnagyobb a homály a békekonferenciákon s a tömegsírok
fenekén!
ó gyász hirdetések, fekete kereszték, özvegyek s árvák feketeségei
ó bitang feketesége patkányoknak, s nagy dögevő madaraknak
ó a bányák s hámorok vad homályossága
füstök, kormok, szenvedések és borzasztó jajszavak!
kampós kereszték, polinéziai kannibál-totemek
sötét vigyorok, mint hiénáké Ceylon dzsungeljeiben
aludt vérfoltok a hóhérbárdokon
szadisták, pederaszták és örömfüük baljós fantáziája
bűzlő bakkecskék s vérszomjas sakálók vágyálmai
sötétségek nászéjszakája homályok farsangja Walpurgiszéji bál
szárnyas fantomok, turkáló ganajbogarak, kövér keresztspókok
az ágyak alatt gyilkosok kifent késekkel lappanganak
az ajtó mögött leselkedő konfidens gonosz tekintete
sötétben szőtt véres fondorlatok sanda komplottok s intrikák
ó megkéselt filozófiák leköppött s beszennyezett kulturák sikolya
bárgyúságok lakodalma otromba galádságok cirkusza
gyűlölet mocsárláza hazugság gennyes fekélye suhogó husángok
ó borzasztó székrekedések, rákos agydagánatok pokoli hallucinációk
fulánkös szemek tüskével drótozott agyvelők
vérbenpancsoló szőrös kezek!!

VERS

*a szavak ellobogtak — hamuban keresgélnek fáradt ujjaim
megmaradt paraszak után, hogy melegítsem kihűlt szájamat
bajtársak, ne csúfoljátok a művészet tűzijátékait
e könnyű sugarakban láthatóvá válik az ember arca
lázás és fehér ujjak ezek, mik a Jövő maszkáit tépdésik.*

SZIGORÚ NŐK

*Vértelen ajkaikat hallgatagon összeszorítják
kőhideg szemekkel néznek
ezüst fésűket húznak sárga hajukon át
meztelen combjaik metallikusan pengenek
mikor rájuk hull a lámpák sápadt fénye*

*álmokkal birkózik a fiú
paraszak izzó réz serpenyőben égne a szemét
bámulják a buja csillagokat
és fák és tornyok sötét erekeióit —
szpermáját hullatja a vad augusztusi éj
a szigorú nők fehér falak között
állanak, sovány és kemény melleik hegyén
hideg fény villózik, lidérc árbócok csúcsán
hónaljukban vörhenyesen kunkorodó hajak
dzsungelék bozótja futkosó vörös
hangyákkal*

*leteperik s mellére nyomják hegyes térdüket
szikrázó körmük piros sebeket hasít
lúdvörös hasán
hosszú vörös nyelvüket csúfolódva öltik ki rá
jéghideg combjuk közé szorítják
s náspángolják vékony nádpálcákkal*

*míg szájából kibuggyan egy őrzőngő sikoly
a szigorú nők — ekkor mosolyognak
mint a hideg hold kitört vulkánok fölött.*

MOSSATOK MEG

*Mossatok meg engem ti számos vizek
csermelyek, patakok, folyók, tengerek
ti tajtékos, robajos vízesések
mossatok meg irgalmas záporok*

*égessetek meg őrzőngő tűzek
nyaljátok végig, vörös nyelvetekkel
ami salak még szennyesíti lelkem
égessétek ki vad, lángoló tűzek*

*hulljátok belém sárga hímporok
mik szálldogáltak gerjedt éjszakákon
termékenyítsétek meg a szívemet
nyálazzatok be őszi ökörnyálak*

TRANSZILVÁNIAI-E VAGY ROMÁNIAI MAGYAR IRODALOM?

Irta: GAÁL GÁBOR

Ne áltassuk magunkat. Elsietett transzilvániai magyar irodalomról beszélni. Nem azért, mintha Transzilvániában nem volna magyar irodalom. Van. De elsietett, mert Transzilvania csak egyik része Romániának. Transzilvánián kívül még igen nagy számban él a magyarság Romániában. Ezeknek is csak a transzilvániai lenne az irodalma? Avagy ezek fölött nem lehetséges irodalom? Minő képtelen gondolat.

Vigyázzunk a fogalmainkkal. Transzilvania történeti fogalom. Régi magyar rendiségi kategória, szilárd tartalommal és körvonalakkal. A magyar kulturális hagyomány tiszteletreméltó birtoka. De csak hagyomány. A kulturmagyarság lezárt, elmúlt, életrekelhetetlen tartalomköre. Ez a Transzilvania már régesrég nincs, már a főhatalomváltozás előtt sem volt s azóta ez a kategória nem újjászületett, de végleg felbomlott. A romániai magyarság most igazán nem *csak* Transzilvania. A történeti magyar település-Transzilvania a főhatalomváltozással kiegészült soha bele nem tartozott részekkel, darabokkal, szórványokkal el egész a Fekete tengerig. Ezért szűk partikularizmus csak a Transzilvániában élő magyarságról beszélni. Már más magyarság ez, mint a főhatalomváltozás előtti. A főhatalomváltozás óta a magyarság minden vonatkozásban megmérhetetlen változásokon ment keresztül. Megváltozott anyagi, gazdasági bázisa, társadalmi összetétele. Szakadatlanul széles gazdasági, társadalmi folyamatok szeldelik; morzsolódik, alakul s mindezt részben a polgárosodás, részben a proletárizálódás sodra keveri és növeli. Ma már statisztikai tény, hogy az új élettel erős mozgásba jött a magyarság főhatalomváltozás időpontjáig érvényben levő *demológiai* elhelyezkedése. Transzilvániából és a hozzázárt részekből megindult és tart a magyarság belső szétáramlása Nagy-Románia minden területe, főleg az Ó-Királyság ipari és kereskedelmi göcai felé. Nem ide tartozik most, hogy mindez milyen indítékokra, milyen mértékben, hogyan történt. Itt most a tény a fontos s a tény az, hogy a főhatalomváltozás előtti leülepedett, konzervált, a magyar nemzetet és magyar államot egybefogó, monopóliumokkal védett kiváltságos vagy legalábbis a kiváltság illúzióiban élő nép a történelmi változás következtében vélt és igazi támaszait elveszítette; nemzetisége fölül ledőlt az állam, magára maradt s e magára maradásában szinte új honalapításhoz kellett látnia e hazában s még most is ennek a munkáját végzi. Ezért azután, ha az itteni magyarság olyan fontos életfunkcióját, mint amilyen az irodalom, csak Transzilvániára korlátozzuk a valóság természetén követünk el erőszakot s már eleve hamis a meggondolásaink alapja s hamis az az irodalom is, mely a romániai magyar élet vízióját csak Transzilvániára szűkíti...

Kétségtelenül: az írók (egyelőre még) szinte mind Transzilvániában élnek. A közönség, az olvasó, a nemzetiség azonban, ami nélkül nem képzelhető az irodalom, egész Romániában. S a közönség és olvasó nélkül, mely maga a nép, a nemzetiség, nemcsak azért nincs irodalom, mert valójában az irodalom a közönségnek és olvasónak készül, de azért sem, mert *róla* is készül! S ez az utóbbi a legfontosabb, mert ez a *róla* az irodalom tartalma, világa, jogosultsága.

Irodalomról sohasem szabad gondolkodni a hozzátartozó nép (nemzetiség) nélkül. Hisz' a nép (nemzetiség) az a talaj, amiből az irodalom nyit, amire szükségszerűen visszahat, miértis a kettő között a kölcsön-

hatás állandó. Igazi, kész irodalmak csak azok, amelyekben a népről (nemzetiségről) az irodalomra s az irodalomról a népre (nemzetiségre) lehet ismerni. Ezért elfogadhatatlan csupán a transzilvániai irodalom tételezése Romániában. Elfogadhatatlan, mert egyetlenegy csoport életfunkciójára korlátozza Romániában a magyar nemzetiség irodalmát, holott ez a nemzetiség szélesebben él, szélesebb keretek között, más történelmi-társadalmi hagyományokkal, élettörekvésekkel szabdalts terekben, mint amennyi Transzilvánia: az egész mai Romániában. Szétáramlása az új haza keretei között 18 éve folyik és tart s minden a további áramlás folyamatára utal. Nagy történelmi körkép az, ami a magyarsággal történt és még a küszöbön áll. Végletesen elhibázott tehát csak Transzilvániáról beszélni, csak Transzilvániára szűkíteni művelődésünket. Az egykori keretek szétrobbantak s aki csak Transzilvániáról beszél: életre galvanizálhatatlan történelmiséget akar. Az u. n. transzilván magyar irodalom kezdeményezői s mai gyarapítói így nem ismerték fel a romániai magyar nemzetiség legátfogóbb új élettényét: szétáramlása folyamatát az új történelmi adottságban, minek következtében az élet valósága helyett történelmi fikciókra építették és építik irodalmukat. Kétségtelen: tévedésük kézenfekvő. A magyarság zöme tényleg itt él, itt élnek történelmi hagyományai, itt állnak iskolái, templomai. Ezek a templomok és iskolák azonban — több okból — néptelenednek s szanaszét az Ó-Királyságban iskolákra és templomokra volna szükség, ahol egy ma már valóban (most már a transzilvániaiktól is elhagyott) magáramaradt magyarság százai élnek. A transzilvániai irodalom irodalompolitikusi ezt a felmérhetetlen tényt állandóan figyelmen kívül hagyják. Céljuk nem a romániai magyarság, azaz egy nemzetiség, hanem egy elévült transzilvániai *kaszt*-magyarság irodalma. Ez harsog a tartalmaiból, ez gőzöl a problematikájában. Ezért uralkodik benne oly erősen a *történelmiség* (a stil- és a lélektan-romantika) az *időszerség* (a realizmus) helyett. Ezért élnek szakadatlanul a *multban* vagy a *szabad fikciók* közt s nem a jelenben, holott a romániai magyarság életéből épp a romantizálás kényelmei hullottak ki s maradt helyette a csupasz valóság a maga leghevesebb riadalmával.

A magyarság szétszóródott s szétszóródása még mindig tart. Ez a szétszóródás — értsük meg — nem csupán geográfiai helyváltoztatást jelent. A transzilvániai táj fiait a regáti tájban például nemcsak más geográfiai feltételek közé kerülnek, hanem más történelmi-társadalmi környezetbe. Az elmúlt 18 év a magyarságra ezért sorsdöntő. A más tájak és más institúciók közt, a más társadalmi-történelmi befolyások áthatásában egy új magyarság lassu alakulásának, változásának az éveit ezek. Vajjon látszik ez az u. n. transzilvániai magyar irodalmon? Látszik-e olyan mértékben, amily mértékben a változás, az alakulás a magyarságon történt? Ki tudná felmutatni a művet, amely ide utal? A törekvést, amely erre fut? Részleteket, utalásokat — talán. (De ezt is inkább a publicisztikában, mint az irodalomban, inkább a követelésben, mint a művészi megformálásban). A transzilvániai irodalom egészének a törekvése nem ebben az irányban mozog, az ihlet mámorai közt nem erről beszél... Az élet- és az idő-kontaktus a transzilvániai irodalomban minimális. Holott ezer baj, ezer nehézség ellenére a változás és a kor nagy, eleven s mindig és mindenben megállít és a mellre tapos. A kor itt Romániában, ne tagadjuk: történelmi — a románság új államalkotásának, Románia polgárosodásának a kora. A magyar nemzetiség élete egy rohamosan haladó polgárosodási, iparosodási szférában folvik. Minden kötöttség, lekötés, handycap ellenére az elmúlt 18 év a lendületek éveit, melyek

ben minden — még az égető negativum is — aktivitásra készítetett. A főhatalomváltás előtti Transzilvánia dohos, elzárt provincia, istenhátamögötti országrész, a vasuti végállomások hona. Az élet áramlása lassu, áporodott, kezdeményezések nélküli. Gazdaságilag, szellemileg — gyarmat. Vidéki lapocskák, vidéki emberek. A Budapestre centralizált művelődés csak igen mérsékelt tünetekben jelentkezik. Az ittlakó magyarság legfeljebb csak olvas s ha irodalomtermelő fia akad, azt szükségszerűen Budapestre sodorja az összefüggések vérkeringése. Hiába azonos a régi Magyarország e nagy területén a magyar nemzet és a magyar állam fikciója, hiába vannak e tartománynak hagyományai a magyar művelődés történetében. A művelődés gondjaival igen kevésbé törődő uralom itt nem intencionált külön szellemi életet. A főhatalomváltással egy csapásra megváltozott minden. De nemcsak a főhatalomváltással. Már a főhatalomváltás előtt Transzilvánia városaiban a polgárosulás üteme gyorsul. Érlelődnek az önálló szellemi felépítmények lehetőségei. Ez a kiérlelődés azonban az egykori Magyarország életütemében e periférián csak lassu folyamattal következett volna be. A folyamatot a változás gyorsítja meg. Meggyorsította azzal, hogy a magukra maradtakat minden irányban aktivitásra kényszerítette és azzal, hogy minden téren — ha sokszor akarata ellenére is — a sajátmaga fejlődésének huzatába sodorta. A romániai magyarság u. i. nemcsak új és új lapokat, folyóiratokat, könyvkiadókat, nemcsak a szellemi és irodalmi élet új szerveit hozta létre, hanem vállalkozott is, kicsinyben és nagyban, röviden: ipari és kereskedelmi téren résztvett az új élet berendezésében, résztvett a román polgárosulás nagy élettényében, de nemcsak itt Transzilvániában, hanem mindenütt Romániában.

Ebben a folyamatban a magyar nemzetiség egészében minden helyet cserélt. Minden réteg mozgásba jött, minden leülepedett átértékelődött. Az arisztokrácia, a hivatalnok zsenri, a nagybirtokos magyarság ma már — a *mult*, s ezzel együtt a múlté lettek mindazok az ideológiák, társadalomerkölcsök, életformák, amelyek ezeknek a kasztoknak a tuatröződései. A *jelen*: az előbbieket mumifikálódása s a magyar polgárok, kispolgárok, kis- és közép-gazdák, alkalmazottak, proletárok, szolgák kora; számszerint a szolgák nemzete, számszerint a román polgárosulás kétkézi munkahadserege. Ezek ideológiája, ezek társadalomerkölcse, ezek életproblematikája a mai romániai magyarság ember világa. Irodalma — a romániai magyar nemzetiség irodalma — csak ebből épülhet.

Vajjon ezek irodalma a transzilvániai? Korántsem. Az az irodalom, amit a határokon túl a legendáknak kijáró tisztelettel néznek jellegében a mumifikálódó kasztok s ezekkel a mumifikálódó kasztokkal lelki rokonságot tartók irodalma. A magyarságnak a román polgárosulás szférájában folyó életharcai, karakteriológiai küzdelmei, sorssá lett társadalmi problémái ebben az irodalomban hallgatnak. Ez az irodalom a magyarság életmozgását és élettényeit nem az ahhoz való realista közelítéssel, hanem az attól való romantikus eltávolítással és átöltöztetéssel nézi. Íróiból hiányzik saját nezetiségük helytálló szociológiai átértése, vagy ha igen, csak törmelékeiben vagy egy-egy elliterarizált vonásában, sohasem széles egészében, minden összefüggésében, sohasem dinamikus totalitásában. A napok, a mi mindennapjaink legfeljebb csak elvontan, elköltőiesítve, eltipizálva ködlenek föl, egy-egy lírai futamban, egy-egy rövid és elmitologizált rajzban. Különben — irodalmiságuk alapviziójának megfelelően — a „transzilván“ írók a történelemre vetették magukat. A történelem felé azonban nemcsak kasztdiktálta hajlamokból fordult ez az irodalmiság. A történelem fabula is és környezete is; egy már nagy vo-

násaiban a történelem irással kirajzolt élet. A kezdő és tapogatózó vagy legalábbis bizonytalan kézjárású író ezen a tématerületen szívesebben időz. Ezek közt a témák közt a képzelet könnyebben kigyul, a rőzséje szárazabb a mai életénél, amit legelőször is alaprajzaiban kell látni. Ez a látás viszont — meglátni az élet általánosságából az összefüggést s kivizionálni az élet való értelmét adó mesét — nehéz; biztos alakítót követel... S a biztos alakító, formáló itt kevés. Ezért regényei zöme és java — történelmi. A magyarországi hasonló osztályhelyzetű és ideológiájú íróknak ebben ad példát. Irodalmisága főjellegét a 'transzilvanizmust' ebben leli meg s szinte csak mellékesen tér ki a jelen felé s épp itt bizonyul tehetetlennek. Mert ami valódi sikerülést számos elvetelés után ezen a téren felmutat (Tamási Áron: *Ábel*) az egy remek figura csak, egy hős, kétségtelenül a mai összefüggések közt, de nem a közösség s ami a legnagyobb baj: csak szimbólum s nem ami mögötte és körötte van. Sőt annyira nem ez, hogy még a transzilvanizmus körét is tovább szűkíti, a székelységre; a regionalizmuson belül még tovább — regionalizál. A partikularizmus így szüli a további partikularizmusokat, a totális felfogás helyett így lép előtérbe a megosztódás. Ezért beszéltek itt s beszélnek még ma is a transzilvániai magyar irodalmon belül székely, banati és más, Transzilvániát tovább regionalizáló irodalomról. Mindenütt egyforma joggal s mindenütt egyforma fogalomzavarral... Ezért oly paradox a transzilvániai magyar irodalomnak még önmagán belül is a léte, ezért oly paradox az értelme. Akadnak értékes könyvei, akad remeke, az egész azonban mégsem azokról szól, akiknek készül. Egy nemzetiség irodalma s a valóban nemzeti művek hiányzanak belőle. Athevített, átizzott években, napokban nőtt s mégis mindezek heve hidegen hagyja. Minden igazi irodalmi tett ihletője — a permanens társadalmi átalakulás — egyenesen lobog körötte s mégis az egész transzilvániai irodalom *mai társadalmi* karaktere szinte nulla. A transzilvániai irodalmiság elképzeléséből, irodalompolitikájából, írói anyagfelismeréséből hiányzik a hely és az idő valóságos felérzése. Hiányzik a saját nemzetiségre vonatkozó átfogó sorsismeret. A valódi távlatokban való realista látás helyett szűkít és mélyít. Az életfelismerés helyett szépit, az összefogás helyett eloszt. Kétségtelenül: a magyar irodalomiság egészében a romániai magyar irodalom maga ugyancsak partikularizmus, ennek a partikularizmusnak azonban az a sajátos és egyedüli történelmi-társadalmi életmozgás a meghatározója, amelynek oly minimális a jelentkezése a transzilván magyar irodalmi törekvésekben — a romániaiság.

ERDŐHAZI HUGÓ: CSILLOG A HOMOK

Most új életet kezdek, kiséprem a házam
tájékát, friss reggelekkel lármázom be
a feltámadó utakat; házam fejét megfésülöm
szederfa ágával, apró ablakait simogatom
derűs arcú széllel, már ott jön a kedves,
földiszeder bornul lába elé és madarak
udvarlása, majd megveti az ágyam, szeretete
kibéleli puha párnával éjfél nyugalmamat.

Szemében ragyog az ember kívánsága, ahogyan
felragyognak gyémánt éjjeleken a szentjános
bogarak, két karomon úgy indul az életbe,
mint acél sineken a vonatok. Már kigyúlt a házunk
fénye, könyvet lapozgat, bölcsességet olvas,
fejünk felett lepkék kergetődznek, az asztalon
kenyér és vaj; az élet, tanuljátok meg emberek,
egyszerű, mint házunk előtt szunyókáló út:
és csillog benne a homok...

VALLOMÁS SZLOVENSZKÓN

Irta: BANYAI PÁL

Szenvedélyes és mohó ujjakkal tapogatom ezt az országot.

Nagy és komoly hegyek között születtem. Néha amikor fenn álltam valamelyik csucsán és lenéztem a völgybe, mindent megtaláltam, ami szükséges az emberi élethez. Elöttem folyt a Garam, szőkén és súlyosan, mint a buja asszony haja egy szerelmi éjszakán, szeliden legelő sző tehének voltak a földek, dús asszonyi mellek a dombok, s az erdők, akár az óriások lobogó rőt üstöke.

Mégis mindennek szegényszaga volt.

A hegyekről legurottam, vad lovas vad vizek sörényébe kapaszkodtam.

Tutaj vitt le Árvából Komáromig. Nagykezü, szófukar tutajosok voltak a társaim. Meztelenül és barnán álltam a tutaj elején, hallgattam a hegyek üzenetét, amit a vizek hoztak felém és néztem a halak hideg szerelmét. És amikor a sekély vízben elakadt a tutaj, társaimmal együtt kigázoltam a partra és velük huztam a kötelet.

Nyikorgott a kötél. A szegénység dalát énekelte.

Lassan és lustán, mint holmi lomha állat megmozdult a tutaj, feketé könnyeket sirt a víz és mi testvérek huztuk a kötelet.

Lábra kelt az erdő, elindultak a büszke fák, magukhoz ölelték a vizet és a víz vitte őket a kikötő felé.

Kikötöttünk.

Egy kis kocsmá felett piros lámpás égett.

Letelepedtünk a kocsmá asztalánál. Savanykás bort ittunk és hallgattunk. Egy vén leányzó, rikító piros bluzában, kissé kacsázva átment előttünk. Leült a másik asztalhoz és megmerevedett festett mosollyal folyvást minket nézett.

Ján, a legfiatalabb tutajos, elpirult és elfordította a fejét.

Az erdők és a vizek tiszta illatát éreztem.

Kiléptem a kocsmából és orromat megütötte a síkság nehéz szaga.

És jártam Csallóköz porlepte utjain. Sárga buzaföldek és rőt kukoricások mellett haladtam el. Mentem, minden állott. Vonat szerettem volna lenni, hogy én álljak s a földek, házak, emberek és barmok robogjanak el dübörögve melletttem.

A somorjai autóbuszban ültem. Velem szemben a szakállas barát olyan volt, mint valami megelevenedett Chartreuse-reklám, mellette részeg gazdag paraszt aludt, néha ráhajtotta fejét a másik oldalán ülő átlátszóan kövér apáca megrökönyödött vállára. Viaszból volt az apáca keze, mint a halotté. Talán halott is volt, csak rózsafüzérje élt. A ravasz gabonás szigorú arccal nézett maga elé. Mellette ült a ruszinszkói szakállas zsidó, aki imasapkákkal házalt. Néha cinkos pillantást vetett a kövér barát felé, mintha azt akarta volna mondani: alapjában véve egy brancshoz tartozunk. A cseh hivatalnok felesége büszkén és gögösen ült a helyén, talán úgy érezte, trónuson ül...

A falusi leányka szolgálatba ment Pozsonyba. Lábai előtt kicsiny virágos batyu. Piros volt az arca. Vajjon hol látom majd viszont? Az „Amerika” táncpadlóján, egy merészszemű és szerelmes „vizihuszár” karján, avagy az Atlon pincében!?

Kezemmel megsimogattam azt a furcsa keverődést, ami összegyült az autóbusz belsejében. Csallóköz: por, piszok, munka, szenvedély, sze-

génység és egy festő barátom, aki novellákat fest és csak néha jut el gyermeki ártatlanságában a tiszta festői víziókig.

Az epika a sikság hangja? A lira? Nem tudom. Csak azt tudom, jól tudom: a hegyekben démonok laknak. Itt hiába keresném őket.

Megérkeztem Pozsonyba.

Európa, hol vagy?

Megmaradt a nyugtalanság. A kávéház ablakából ujjaim hegyével érzem a világot. Vakok érzékenysége az ujjaim hegyében.

Egy helyben topogunk. A polgár élete leromlott, a munkás a füsttelen kémények gonosz igézetében él és mi nem tudjuk, hogy mihez kezdjünk tudományunkkal. Új utakat és szempontokat keresünk. Halljuk a fű növést, ismerjük az éter szavát, nem színekről beszélünk, hanem fényrengésekről, csak az életünkkel nem tudunk mihez kezdeni.

Három magyar világot látunk. A diszmagyarosat, a komerciálisat, amely a kulturából diadalmas exportcikket kreált Béctől Hollywoodig és a harmadikat, az ujat, ami valamikor a mi fiatal álmunk volt.

Nem! Semmi közünk a diszmagyarokhoz és a ravasz kalmárokhoz.

Európát szeretjük a magyar világban is.

Európa. Szlovenszko. Két szó — két világ.

Vannak íróink, de nincs irodalmunk. Vannak tudósaink, de nincs tudományunk. Vannak kritikusaink, de nincs kritikánk. Egyre fájdalmasabban érezzük kulturánk sutaságát.

Egyedül vagyunk és ha néha össze kerülünk valakivel, a tenyerünkre tesszük a szívünket. Az egyedüllét gondolatait mondjuk ki ilyenkor, akár a fegyenc, aki a hosszú fogság csendje után végre megint emberek közé kerül.

Tele van kicsiny életünk szenvedélyes viharvetőkkel.

Csak a pamflett keserű és nemes eszközeivel lehetne kifejezni ezt a groteszk danse macabre-t.

Nem csoda, hogy néha szabódezsői göggel ülünk a kávéházban. Az „Einzelgänger“ típusa végleg bevonult kulturánkba. A védekezés bizonyos formája ez.

A nyugtalanság megmaradt.

Új szempontokat keresünk.

Valamikor olyan egyszerűnek látszott a világ. Fehér-fekete. Jó-rossz. Az egyszerű ellentétek korának látásmódja volt ez. De ma van tertia datur. Nincs egyszerűen fehér-fekete. Nincs egyszerűen jó-rossz.

Valami történt.

A nyugtalanság meghódította életünket, már nem kielégítő a nyugodtság magabiztos hitbuzgalma és szocializmusunk sem az egyszerű matematikai képletek szocializmusa már. Merünk kételkedni. És ez a kételkedő hit alaposabb és magasabbrendűbb, mint multbeli fanatizmusunk gögös felületessége.

Olyanok vagyunk, mint a tudós, aki alázatos megszállottsággal hajol mikroszkópja fölé, hogy megtalálja minden dolgok magját.

De milyen a mi életünk?! Csetlünk-botlunk, tragikusan és esetlenül.

Néha olyan erős undort érzünk, hogy sűrű erdők mély vermeibe szeretnénk bujni, akár az ordasok.

En is megszöktem a városból.

A Gyömbér alján töltöttem egy tavaszt, egy pajtában, ahol a hegyi juhászok tartották a téli takarmányt. Széna volt az ágyam, takaróm a gerenda, fagörcs a székem és asztalom. Napokig nem láttam embert, csak fekete madarakat és néha egy-egy riadt rókát.

Napközben a tavaszt figyeltem. Amikor feljöttem, még keményen

és feketén tárták szét a fák águkat, de napról-napra engedtek keménységükből, szögletes vonalaik meglágyultak, mintha a tavasz könnyörültelességre bírta volna őket. Odahajoltam a törzsekhez és hallgattam, hogyan pezseg bennük az új élet. Nagy köveket hengerítettem el a helyükről, alattuk tetszhalott bogarakra bukkantam: másnap már elevenen nyüzsgöttek.

Mindenütt éreztem az új életet.

Minden élt körülöttem. Hangja volt. Suttogott. Énekelt. Szeretkezett. Valahogy azt szerettem volna, hogy birtokában lehessenek a bűvös kőnek, melyet, ha a nyelvem alá tettem volna megérteném a föld, a fűvek, a fák hangját és válaszolni is tudtam volna hasonló nyelven.

Csak a gondolataimnak volt szavuk. De tudom, hogy kiszálltak az agyamból, láthatatlan madarak módjára letelepedtek a fák ágain, szárnyukat megcsapta a tűz felcsapó forrósága, repdestek és széjjelvitték, ami bennem volt.

Tavasza volt bennem és mérhetetlen alázat.

Lefeküdtem, elaludtam. Álmomban féltem.

Néha feljött pajtámba egy öreg asszony, élelmet és cigarettát hozott, néha a leánya, egy negyven év körüli csontosarcú asszony jött fel helyette. A férjét gyilkosság miatt tizenöt évre ítelték el. Az apósát ölte meg.

Nem akarta ráíratni a földet, pedig megígérte. Csak naphosszat ült az öreg a padkán, valami különös reszkető nyavalya miatt dolgozni már nem tudott, rengeteget evett és rengeteget pipázott. Nyügös volt. Mindenki belekötött. A legcsékélyebb sérelem miatt napokig duzzogott és azt vetette a házbeliék szemére, hogy halálát kívánják.

Egy éjszaka aztán a férfi megfojtotta.

Egyszerű szavakkal mondta el ezt az asszony.

Valamelyik este megint nálam volt. Éppen, amikor haza akart menni, megeredt a tavaszi eső, a hegyekből elindultak a dus vizek. A faluba keskeny, meredek ösvény vezetett, melyet csúszóssá és járhatatlanná tett a nedvesség. Az asszony ott maradt éjszakára. Tágas volt a pajta, elfértünk benne. Egyideig hallgattam az esőt és a szelet, az asszony hallgatását. Milyen hangos is tud lenni egy ember hallgatása! A ruhája sustorgott. Megcsusszant a lába a földön, kemény kezével hozzáért az arcához. Mindezt élesen hallottam. Aztán még valami neszelt. Nem tudtam mi volt az, de szinte a kezemmel tudtam volna hozzáérni. Mintha patkányok futkároztak volna fel és alá fürge, nesztelen lábakkal. Talán az asszony nyugtalan gondolatai neszeltek így.

Elaludtam. Álmomból idegen test közelsége zavart fel. Az asszony hajolt fölém, arca különösen sárgán, mint holmi homályos mécszláng világított a sötétben.

És azon az éjszakán elmondta, hogyan segített férjének apját megölni.

— A lámpát tartottam, hogy jobban lásson. Olyan vékony nyaka volt, mint a csirkének. A fejét hátra feszítette és olyan furcsán rugdalódzott, hogy nevetnem kellett. Egyszerre csak recsegést hallottam, eltört a nyaka csigolyája: vége volt. Aztán felakasztottuk, hogy azt higgyék öngyilkos lett. Ide-oda himbálódzott a kötélén. Ide-oda...

Szerettem volna látni az asszony arcát.

— Nem fél attól, hogy feljelentem? — kérdeztem halkan.

Az asszony a földbe ütötte a homlokát. Sokszor és súlyosan.

— Jelentsen fel! Minden éjszaka hallom a recsegést és látom, hogyan jár ide-oda a kötélén. Ide-oda. Nem alszunk anyámmal, csak hall-

gatódzunk, hogy nem jön-e valaki értünk. Jelentsen fel, legalább nyugtunk lesz!

— Az anyja is tudott róla?

— Segített az akasztásnál.

— És a férje semmit sem árult el?

— Hallgatott és mi is hallgattunk.

— De miért?

— Mindjárt utána ránkparancsolt, hogy még a papnak se gyónjuk meg bűnünket. A feszület előtt kellett megesküdnünk örök üdvösségünkre.

Hallgattam.

Láttam a gyilkos férfit a cella fehérségében. Láttam a két asszonyt, amint figyelnek az éjszakába és minden neszből a csendőrök szigorú lépteit hallják ki. Talán ünneplő ruhába várják a csendőröket. És a szürke hajnalba szürke az arcuk, akár a halálraitéteké.

Éreztem, hogy az asszony vár valamire. De mit mondjak neki? Beszéljek bűnről és bűnhődésről?

Hallgattam. Az asszony lábujjhegyen visszament fekhelyéhez. Talán azt hitte, hogy álmodott. Vagy azt hitte, hogy én álmodtam. Nem akarta elkergetni az álmot nehéz özvegyi lépteivel.

Mily kegyetlen volt a férfi, hogy megeskette az asszonyokat hallgatásukra!

A hegyekben démonok laknak.

Reggel összeszedtem holmimat. Kiléptem a pajta elé. A tavasz már átformálta a természetet, csak fenn a hegyek csucsán volt még nagyur a tél.

Az asszony is készülődött.

Előre mentem. Amikor visszapillantottam, még ott állt a pajta előtt feketén és szögletesen.

— Nem jelentem fel! — kiáltottam feléje.

Könnyű léptekkel haladtam lefelé.

Erős és nyugodt voltam, de a városi élet újból nyugtalansággal töltött el.

Néha nem dolgoztam.

Miért? Kinek?

A nagy válságok korát éljük. A valóság megtépázta az öröknek hitt igazságokat. A vágyak és valóság konfliktusa kerget minket a szizofreniába. És még az a kétes értékű elégtételünk sincs meg, mint a múlt század bohémjeinek, akik lobogó hajjal, bársonykabátban ingerelhették a polgárokat. A szegénységüket sem leplezték el és a luesz náluk a különös tehetség jele volt.

Nem is fontos, hogy tehetségesek legyünk. Titokban talán irigyeljük Földes Jolánt.

Ismerek egy szlovenszkói író, aki rendszeren és kereskedői gondossággal köti be a leveleket, amiket drámája visszautasításával kapcsolatban a nagy kiadóktól és színházaktól kapott. Mindenkinek mutatja ezeket.

A negativumokon keresztül is imádja a siker atmoszféráját.

Provincia.

Távol vagyunk az igazi szellemi élettől.

Mit tegyünk? Menjünk el Alaszkába aranyat keresni? Vagy fussunk Nyugatra és járjunk bódult szerelmesként Európa árnyékában?

Szenvedélyes és érzékeny ujjakkal tapogatom ezt az országot.

KÉT MODERN MAGYAR FESTŐ: BERNÁTH AURÉL ÉS DERKOVITS GYULA

Irta: DÉSI HUBER ISTVAN

Két modern magyar festő művészetét állítom ide a *Korunk* januári és februári számaiban felhozott tételem igazolásául: a Szépművészeti Muzeumban lóg *Bernáth Aurél*-nak egy színben igen finom képe „Az arató leány”. Bernáth lágy elmosódott érzésvilágában különös elváltozáson megy át a paraszt leány. Könnyű-uri mozdulattal tart maga elé egy marok buzaszálat, halk, decens, fáradt levegő öleli körül s bár a legszebb aranyostónusu színek ragyognak a vásznon — a kép hatása tompa, álomszerű. A valóságban bizonyára kemény, kidolgozott paraszt nőt álomleánnyá varázsolja a festő érzésvilága. — Egy másik képe pásztorfiut ábrázol; ismét rendkívül finom színskála, gyöngéd barnák, lágy zöldek, gyöngyszürkék, maga a figura különös deformált alak, arisztokratikusan puha mozdulatokkal. Lord X. az eponi derbyn — gondoltam magamban, mikor először láttam és úgy éreztem, Bernáth meghamisította a valóságot, mikor ilyennek festette a pásztorfiut. Ma már tudom, hogy a valósághoz a festő érzésvilága is hozzátartozik és Bernáth csak érzéseihez ragaszkodott, amikor így adta vissza a festői élményt. Az osztályhelyzet az, ami itt jelentkezik. — Egy harmadik képe egyszerű hotelszobát ábrázol; az ablak tóra nyílik, a függönyt lágy szellő libbenti szét és nagy, fehér madár száll a levegőben. Csupa sejtelem minden, lágy, lefokozott színek, sok szürke, rózsaszín, sárgák s a víz álmos kékeszöldje. — Költészet — mondták B. rajongói, B. művészetében megszépülnek a durva hétköznapiak. — Valóban, költészet ez és mélyen jellemző, hogy a valóság mindig megszépül benne. A polgári osztály szelleme él itt, az a szellem, mely a durva valóságot, a dolgozók lealjasított életét csak megszépítve, átszellemítve bírja el. — Állítsuk vele szembe a magunk festőjét: ugyancsak a Szépművészeti Muzeumban, de valahol a pincében fekszik *Derkovits Gyula*-nak egy képe: *A vonat mellett*. Két munkás, egy férfi és egy nő baktat a sínek mellett, felettük a képsík balfelső sarkában egy elsuhanó vonat mozdonyának kerekei látszanak. Finom barnás-szürkés tónusokból bontakozik ki a két fáradt alak, mély rokon-barnákkal öleli körül őket a föld színe és szinte taszit, oly rideg-hideg a mozdonykerekek ezüstje. Tiszta helyzetkép. Az élet lehetőségei suhannak el így ma a munkássorban élő ember mellett. Nincs itt semmi deklamáció, tendencia, csak emberi igazság, festői élmény és színekben kifejezett élet. És mégis forraló! Forraló, mint a sorsunk. — Egy másik képe hajókovácsot ábrázol; rőtbarba, izzó vörös színek, a képsík jobb alsó részét a hajó lomha teste foglalja el. Tömjési munkás áll mellette, balkarja a hajótest szélén nyugszik, lecsüngő jobbójában nagy tűzfogó lóg, szeme a távolba mered. Az egész figurát a Duna zöldes síkja öleli körül s a teret hátul házak síkjai zárják le. — Ennyi a kép leírható része, a többi... Új mithosz van itt jelen, csupa feszültség minden, végtelenül egyszerű, szinte lefojtott érzelemben. roppan arányú új világ közellétét érezzük. Az alakulóban levő munkás mithoszt szebben még senki sem fejezte ki. Vagy vegyük *Nemzedékek* című képét; vörös fedelű könyvet olvas egy munkás — ő maga. Feje mögött tükör, benne gyermeket etető munkásnő, hátul a falon nagyszakállu férfi képmása. — Marx, mint ős. Ennyi az egész, de valahogy úgy megszerkesztve, hogy az egymás mögött, egymás fölött elhelyezkedő fejek a nemzedékek egymás változtatását, egymás folytatását

érzékeltetik. Festőnk megint egy egyszerű köznapi tényt emelt magasra, de míg Bernát kiszakítja viszonylataiból és *elvarázsolja* a motivumot, addig Derkovits ép' fordítva, kiemeli esetlegességeiből s a különös, a nem mindennapi az ábrázolt legbelsőbb karakteréből és nem annak elmosásából áll elő. Szinben a hideg-meleg szincsoportok ellentéteire épül a kép; az előtérben aranyló vörösek, rózsaszínek, hátul acélos ezüstszírkék, köztük a könyv ragyogó cinóberje, a gyerek testének különös rózsaszíne, az asszony ruhájának zöldes-szürkéje csillannak fel — tűnnek el, mint mellék-dallamok a főmotivum körül; a vízió tökéletes. Poézis ez is, de költészetét nem a valóság álombamerítésével, hanem sorsszerűségének kihangsúlyozásával éri el a művész. Bernátnál a festői élmény csak látomány, Derkovitsnál látomás s egy osztály küldetését fejezi ki.

Ez a dolgozat nem lenne teljes Bernát és Derkovits fejlődésének és festői szemléletének elemzése nélkül. Hogy nem a tárgykör, a „szűzsé” dönti el egy művészet hovatarozását, azt láttuk B.-nál, hogy nemcsak a formán mulik, D.-nál. Mindkettőjük érett stílusát sok szál fűzi *Rippl-Rónai* festészetéhez s vele a magyar postimpresszionizmushoz. A postimpresszionizmus francia eredete közismert, benne csomósodott össze a modern festészet sokféle mutató szemlélete és tőle indultak el az izmusokhoz vezető szálak. Ennek a szemléletnek, mint láttuk, fő jellemvonása az intuíción, az élmény igézetében történő alakítás. A dolgokat nem apriori állapítja meg, hanem a látás, a tapasztalás folyamatában hozza létre őket. Nálunk *Ferenczy*, *Rippl-Rónai* a képviselői ennek a szemléletnek. Ők a közvetítők, a hagyományképzők; előttük *Munkácsy* csak indulatainknak, *Szinyei-Merse* kedélyünknek adott kifejezést. Művészetünk történetének eddigi szakaszait nagyrészt az a küzdelem töltötte ki, melyet indulatos ösztöneink a francia intuitív festői értelemmel és a német metafizikus gerjedelemmel vívtak: festészetünk ennek megfelelően hol tulkompenzált szerkesztési problémákkal foglalkozott, hol meg a pillanat szertelenségeit adta vissza. *Kernstock* meditatív kísérletei, az utána jövők (*Berényi*, *Kmetty*, *Czobel*, *Egry*) kubizmus-expresszionizmus közti ingadozásai híven tükrözik vissza ezt az állapotot, mely úgy B., mint D. stílusának kialakulását befolyásolta. Fejlődésük vonala diametrálisan ellenkező és híven követi osztályaik szellemének mozgását. B. az impresszionizmusnál kezd, a háború után külföldre kerül és erősen reagál ennek az időnek forrongó stílustörekvéseire; képei heves taglejtésükkel, ellentmondó, egyszer rideg, primitív, máskor tulzsufolt, zavaros szerkezetükkel mutatják, minő erőfeszítéssel próbálta kifejezni érzéseit. A háború, majd a forradalmak földrengésszerű pusztításai mély hasadásokat idéztek elő a polgári osztály materiális és szellemi életében, minden kimozdult addigi helyzetéből és egymás hegyén-hátán próbált elhelyezkedni. Ez az állapot jelentkezik B. akkori képeiben: kompozícióiban a tér és forma képzetek festői alakulatai állandóan harcban állanak egymással, „víziója hullámokat vet, akár a tenger és ebben a viharos festői dinamikában” egymás hegyén-hátán „rapszodikus ivelésekbe, a világos-sötét ellentéteibe” zsufoolódnak a képelemek — akár az osztály tudatában az egymást követő események. Fakturájában ugyanez az izgatott nyugtalanság érződik: „Éjsötét barna és kék mélységekből zöldes, ezüstösen csillogó lidércfénves káprázatokba szédül, földi terekről óriási lendülettel planetáris régiókba veti magát... sehol egy felületrész, melynek fakturájában és színeiben a végső elcsendesülés és tisztulás harmóniája derülne... Ahol a láthatár végtelen fényözönbe enyészik... ott is a festékréteg közé ragasztott sztaniol papír érdességei és irizáló színei azt a látzatot keltik, mintha miriádnyi életenergiák örök nyugtalansága vib-

rálma az ürben." Kállai: *Uj magyar piktura* című könyvében jelent meg B.-nak ez a kompozíciója, jellemző módon szólal meg itt mindaz az ellentét, disszonancia, izgalom, mely a polgári szellem karakterét ebben az időben megadta. B. fejlődése festőink közt később is a legtisztábban követte a polgári osztály szellemének utját. Ahogy a forradalmakat követő lelki feszültség hullámai elcsendesültek, ő is válságba került, kozmikus képálmaiból lehullt a földre és nem találta helyét sehol. Elhallgatott. Majd évek hallgatása után gyökeresen megváltozott stillussal lépett elő. A harc elült, a láz alább hagyott és a szertelen, lávaszerűen hömpölygő páthoszt halk liraiság váltotta fel. — Ha eddig, hogy ismét Kállait idézzem: „festőileg képtelen volt egy kompozíció valamennyi összetevőjét úgy csoportosítani és egymásból következtetni, hogy a festmény egész tér-forma, szín és fény energiája egyetlen középpontba fusson“ most nagyon is megtanulta. Képelemeit megválogatta, elrendezte és gondosan kiküszöbölt a képből minden stilustörést. Festői fakturáját is alárendelte új törekvéseinek, nincs itt már semmi szertelenség „sűrű és sulyos testi elem“, mint régi képeiben. Álomvilág ez s lényege: misztikumba hajló esztétikai varázs. Ismét arra a változásra kell utalnom, mely a polgári világ materiális és szellemi életében körülbelül ugyanebben az időben végbement. A nagy roham nem sikerült, a gyökeres változtatás lendülete elernyed... A régi világ maradt uralmon... Hatalmát a legerélyesebb eszközökkel támasztotta alá. Reális uralmi fölény hiányában felelevenítette a tekintélytiszteletet és tilalomfákkal népesítette be a szellem területét. De a tüneti kezelés nem szünteti meg az organikus bajt és az ellentét, mely a mai világ jelszavai és cselekedetei közt a valóságban fennállt, mindinkább érvényesült. A társadalom képe egyre jobban komplikálódott és hovatovább nem lehetett eligazodni benne. Az osztály lelkiállapotában féktelen bizonytalanság érzett, fokozott neurózis és beteges menekülés a tények elől a kísérő tünetei ennek az állapotnak, mely a művészet területén, mint a tárgyi kötöttségek alóli felszabadulás és egy misztikus szépség utáni vágy jelentkezett. „Nem a valóság, annak égi mása“. Nem a jelenségekből meritett igazságokra épülő törvény, hanem a művész „belső látása“, mely a „szellem tiszta törvényeivel itatja át a létet“ — hogy *Oltványi-Ártinger* Bernáth tanulmányának kitételeit idézzem. Régi ismerőseink a „szellem tiszta törvényei“ örök kísérői a fordított sorrendű idealisztikus szemléletnek. — Így jutunk el B. új művészetének lényegéhez, mely, hogy ismét O. Á.-t idézzem: „igézet, szellemidézés, hangulat“. Ez a hangulat nem mélabus, nem derús, nem férfias és nem ellágyult. Mindebből van valami benne: misztikus... A kép hiánytalanul megvalósítja a festő elképzelését, a sejtelmes teljességnek olyan foku illúziójával, mely minden valóságnál valóbb, tehát más: misztikus... emelkedetten emberi, ünnepélyes... „Az ilyen emelkedettség aligha illeszthető a társadalmi osztálytudat szükségszerűen szűk keretébe, mert olyan lelki magatartás, mely csakis a rendi érzés fölött alakulhat ki egyetemes ideálok állandó szolgálatában“ és még valami, ami festészetben szorosan hozzátartozik a polgári festői szemlélethez: „Varázslatos fakturája mindig lankadatlan behizelgő gyönyöre marad a szemnek“. (M. M. XII. 11. sz.)

A polgári gondolkodóknak régi törekvésük kimutatni, hogy szemléletük, tul osztályuk „szűk“ határain, egyetemes ideálok szolgálatában áll, tehát osztályfölötti és egyedül érvényes. Gondolataikat, érzéseiket, amiket társadalmi létüknek megfelelően a világról alkotnak, naivan magával a valósággal, a léttel azonosítják. Ez a szubjektív faktor dominál B. új képeiben és ez avatja festészetét polgárságunk reprezentatív művészetévé.

Derkovits autodidakta volt. Fejlődésének első éveiben a kifejező esz-

közökkel küzdött, később a különböző stílusokkal. Nyomon követhetjük, hogyan próbálgatta végig a különféle formákat, hogyan jutott el az aktivizmustól egy röneszánszt idéző vallásos művészethez, onnan a német expresszionizmushoz. Milyen kerülőkön jutott el a kubizmushoz, hogyan kísérletezett különböző anyagok felhasználásával; majd a modern szerkesztési elveket megismerve, miként alakította ki érett stílusát.

A művész akarva-akaratlan itt is követte osztálya szellemének mozgását, de nemcsak pillanatnyi helyzetében, hanem miként az embrió az anyaméhben, a maga szűkebb pályáján megismételte az egész általános fejlődési vonalát. Tudjuk, a munkásmozgalomnak is meg volt a maga romantikus szakasza és fejlődésének kezdetén a mozgalom is sokszor esett áldozatul különféle illúzióknak: megvolt a kispolgári szakasza is s csak később, a kor összes ismereteinek felszívása után tudta kiépíteni tudományos világnézetét; ma is állandó harcot folytat az újabb keletű elméleti és gyakorlati ismeretekért, mert csak ezek birtokában fejlődhetik tovább. Derkovits kezdeti tévedései ilyen természetűek voltak. Így nézve korai romantikáját, idegen páthoszu expresszionizmusát, mint szükséges fejlődési szakaszt ismerjük fel. A művészet tapasztalatérzés, meglátás-elképzelés együttes kifejeződése s e tapasztalat nemcsak a külvilág jelenségeinek megtapasztalása, hanem a különböző korok különféle formáinak végigpróbálgatása is. Tudom magamról, mennyire fontos a stílusoknak ez a végigizlése, mennyire nem elégít ki a csak elméleti megismerés. Egy munkássorból festővé fejlődő embernek a mai társadalomban végig kell járnia a legkülönbözőbb stílusokat fejlődése során, mert iskolázottság híján csak így szívhajthatja fel a művészet korszerű kifejezési eszközeit; nem veheti át az előtte éltek eredményeit mestereitől, mint valami kezdő polgári festő, hanem állandó küzdelem közt egyedül kell eljutnia hozzájuk. De az osztálylelkiallapot változásait is felismerhetjük fejlődésében. A forradalom utáni években festette *Síratás* című képét; a magyar munkásmozgalom legmélyebb pontján volt ebben az időben s merem állítani, hogy ebből az állapotból fakadt ennek a képnek alapérzése, melyet nem szükséges okvetlen illusztrativnek felfogni. Mély barnákból felépült férfitest fekszik kesernyészöld színek közt s a fájdalomtól torz grimaszba húzódott arcok siratják köröskörül: a levertek szimbólumát siratják itt a társai, fanyar, elkinzott és lefojtott rajta forma és szín egyaránt.

Később, ahogy az osztály magához tér aléltóságából s a megújulás ismét feszültséget hoz életébe, D. művészete is felenged tompa dermedtségéből és nyugtalan expresszionizmusa csap át. A *Háború*, a *Menekülés* ebből az időből való; csupa feszültség, lomha nagy testek csapnak össze, ivelnek egymáson át s a fény fojtottan tör fel és cikázva hasítja át a sötétséget. Ez a forrongó káosz lassan-lassan tiszta rendbe sorakozik. D. eljut a kubizmushoz, a modern képszerkesztő elvekhez és az anyaghoz. Szokatlan dolog nála: csendéletet fest és különböző anyagot, sztanolpapírt, halpikkelyeket ragaszt a képsikra, hogy hatásukat kipróbálhassa. Aztán megfesti újra az egészet csak színnel. Figyeljük meg a különbséget, mire használta fel B. és mire használja fel D. az idegen anyagot. B. csak nyugtalan érzelmeit kívánta fokozni vele, D. a valósághoz, a materiális valósághoz akart kijutni vele, de nem állt meg ott, hanem visszatért a festés eredeti eszközeihez, mert számára csak a kísérlet volt fontos: közelebb lehet-e így jutni a valóság kifejezéséhez. 1930–31 körül volt ez, körülbelül ugyanebben az időben dúlt a leghevesebb harc szervezeti, irodalmi, filozófiai kérdések körül s ezek a harcok mind egyet céloztak: közelebb jutni a valósághoz, a folyton mozgó élet korszerű formába fogásához. Így jut el D. a képsikhoz s e sikon a képtérhez. Téralakítása

teljesen a kubizmusban fogant, de annak minden doktrinésége nélkül. „Kerüli a nagy mélységeket, ajtónyílás, ablak, tükrölap metszik, formálják és gazdagítják nála a képteret — szereti a merész elvágásokat: egy kéz, egy szem olyan egészet szimbolizálóan életteltjes nála, a kép olyan egységbe tömörült vízió, hogy elmetszett alakjai sohasem hatnak csonkán“. (*Lesznai Anna: Századunk*). Ösztönösen szívja fel mindenhonnan a szükséges dolgokat s míg szerkesztésben, kompozícióban teljesen modern, festői eljárásban egyesíti az újat a régivel. Az arany, de különösen az ezüst lazuros felhasználásával teljesen ujszerű színharmóniához jut el. Festői módszerében összefogja az új eredményeket a régi piktúra olyan értékeivel, amik majdnem teljesen kimentik a gyakorlatból. 1932-ben hosszan beszéltem vele kollektív kiállításán és utána sokáig gondolkoztam egy kijelentése felett, amit egyik képére mutatva tett: „ilyent nem festettek a gótika óta“ — vajjon mit akart mondani vele? Ma már tudom, vagy tudni vélem, mit jelentett az: jelentette a régi festői módszer modern alkalmazását s a világkép, érzés, szolidaritás olyan összefogását, amivel páratlanul áll mai festészetünkben. Lesznai Anna írását idézem most (*Századunk*. 1934. XII. Derkovits Gyula) „Lelki magatartása emeli ki többi festőileg vele egyenrangú, sőt talán nálánál e téren még különb kortársai közül... lélekből fakadt alkotásai tökéletes körforgásban bennünk ismét salaktalanul lélekké válnak. *Nincs ezekben a képekben egy szemernyi sem, ami csak esztétikum, csak technika, csak érzéki gyönyörűség maradna*“ (ezért mondja L., hogy őbenne ismerjük fel leginkább minden képirónk közül az új művészet hordozóját) és még valamiért: „mindig a nincstelenek szenvedését festi, de önmagát éli át minden nincstelenben: mindig önmagát festi, mert benne élnek és szenvednek mind a kisemmi-zettek. Ez kötötte össze művészetében az emberiséggel és ez választotta el áttörhetetlen korlátokkal a mai társadalomtól. Ő az, aki valóban magában hordta és megtestesítette osztályát, mindez azonban számára nem „vállalt feladat“, társadalmi meggyőződése nem didaktikusan előadandó eszmei tartalom, nem „tendenc művészet“ az övé; ő az aki: és önmagát festi — ő az, aki mindenki: és mindenkit megrendít. Derkovits egyéni írájában inkarnálja osztályát és annak életét... mert — semmi sem közelíti meg jobban az általánost, mint az, ami valóban és legmélyebben egyéni“.

FODOR JÓZSEF VERSEIBŐL

CSUGGEDT ÓRABAN

I.

Zárd le harcod, zárd le harcod, szívem,
S mi ölt: ne érjen a mindenfelől
Jövő látomások kinja, hanem
Nevetsz, sírsz: magad törvényeitől
Függj. Örület ez, amiből
Nincsen kiút. S csak, ha elkülönül
Belső: lelsz nyugvást csömöreitől
A torz napoknak — és hogy min hevül
A vad csorda. Egyedül vagy, egyedül!

II.

Oh, maradj meg, maradj hű önmagad
Légtérben: kívüled minden itt

*Csüggeszt, öl. Téboly leng az ég alatt,
S az emberfaj csúf örületeit
Forrja; s csak vad önáltatás hevit,
Ha azt hiszed, segítsz. Mit maga ás:
En-örvénye nyelje a magahitt
Embert! Lelkemben nincs egy moccanás
Gond. Csak a halál, mi érhet, semmi más.*

MÜVES FOHÁSZA

*Óh, akaratom — minden percemen
Dolgozó márvány-kéz: óh, Terv, minek
Eszköze: lényem, verd ki életem
Művedd! Bennem nem rezzen ideg
S szál-ér, mely nem magasabb életet
Vár! Óh, magam ellen kelt durva-víg
Erőszakom: gyürd lehetetlenek
Álmától izzva lelkemet: amíg
Csattogó ütésekre műremek
Szökken — vagy, szent dühöd nem bírva, híg,
Buta anyagként kezédben széttörök!*

A MODERN BIOLÓGIA ÉS A DIALEKTIKA

Irta: GERÖLY KÁLMÁN

A tudományos szocializmus megteremtőinek írásaiban aránylag kevés helyet foglal el a dialektikus materializmusnak a természettudományokra való alkalmazása. Marx — nagy biológiai tudása ellenére — csak keveset foglalkozott ezzel a témával. Engels írásaiban egész sereg zseniális ötlettel találkozunk, a probléma kimerítő és rendszeres tárgyalásáig azonban ő sem jutott el. Hogy ezt a jelenséget megérthessük, futópillantást kell vetnünk a természettudományok állására Marx és Engels korában. Valamely korszak uralkodó ideológiája mindig az akkor uralkodó osztály ideológiája. A történelmi materializmus e tétele többé-kevésbé a természettudományokra is alkalmazható. E korszakban az uralkodó osztály számos európai államban többé-kevésbé nyílt harcban áll az egyházi erővel (*Jules Ferry* és *Combes* reformjai Franciaországban; kulturharc Németországban, stb.). Ebben a harcban a polgári tudomány a materializmus és racionalizmus fegyvereihez nyúl. (Franciaországban inkább a racionalizmus, Németországban a materializmus jut szerephez). Másrészt a kulturharcos polgárság forradalmisága már rég megszűnt s így nem rokonszenves előtte a dialektika, mely — Marx szerint — „méreg és bosszúság...”, mert a létező dolgok pozitív megértésébe egyidejűleg a létező szükségszerű elpusztulásának megértését is befoglalja, minden létező formát mozgásban, tehát mulandó oldaláról vizsgál, magának semmi által imponálni nem hagy, lényegileg kritikus...“ Ez a kettős tendencia határozza meg a polgárság említett tudományos gondolkodásának egyidejűleg materializmus felé hajló és dialektika ellenes irányát. Marx és Engels nem lévén szaktermészettudósok, nem képesek magukat ennek a természettudománynak a szelleme alól teljesen felszabadítani. Dialektikus módszerüket ezen az antidialektikus természettudományon kénytele-

nek demonstrálni s így történt, hogy Engels példái, melyeket a dialektikának a természettudományokra való alkalmazására az *Anti-Dühring*-ben felhoz igen kisszámúak és sok helyen meglehetősen erőltetettek. (Pl. az elvetett mag példája az *Anti-Dühring*-ben).

Ennek a tudományos szellemnek legjellemzőbb képviselői — filozófiai téren — az u. n. *vulgär-materialisták* (*Vogt, Moleschott, Büchner, Haeckel*); biológiai téren pedig a *weismannizmus*. Ez a tagadhatatlanul impozáns gondolatrendszer a korabeli polgárság tudományos gondolkodásának materialisztikus-antidialektikus irányát a biológiai kutatás legkülönbözőbb területein nagy következetességgel viszi keresztül. Mődukban lesz a későbbiekben Weismannnak az élő anyag szerkezetére, valamint az átöröklésre vonatkozó nézeteit modernebb és dialektikusabb megoldásokkal összehasonlítani, a legjellemzőbb azonban e teoriának a fajok fejlődését illető állásfoglalása. Weismann szerint minden többsejtű organizmus két részből áll: a reprodukcióra szolgáló csira plasma (gemen) és az organizmus többi részét alkotó soma-sejtek. A két rész között az elmélet szerint nincsen semmi kölcsönhatás; a soma-sejtek módosulásai (az u. n. szerzett tulajdonságok) nem hatnak a csira-plasmára s így nem is öröklöhetők. A szerzett tulajdonságok átöröklése azonban a lamarcki fejlődésemélet „*conditio sine qua non*“-ja. A weismannizmus ezen az alapon feljogosítva érzi magát a lamarcki elmélet kategórikus elvetésére s a darwini elv (létért való harc és szelekció) kizárólagos érvényességének hirdetésére. Az elmélet itt érdekes módon kapcsolódik a szociológiába. Egyes kutatók ugyanis a társadalomra alkalmazták a kizárólagos szelekció weismanni elvét. Abból kiindulva, hogy a kollektívizmus megszünteti a létért való harcot s így kiválasztást, biológiai degenerációt, panmixist (Weismann kifejezése) idéz elő, igyekeztek a kollektívizmus ellen s a meglevő társadalmi rend mellett biológiai érveket találni (*Otto Ammon: Die Gesellschaftordnung und ihre natürlichen Grundlagen*). Ugyanezen értelemben nyilatkozott még előbb Haeckel. Ezek nagyjában a weismannizmus s általában a korabeli biológiai gondolkodás dialektikátlan jellegének osztálygyökerei. Hozzájárul ehhez a tudomány fejletlen állása. A biológia ebben a korban még ugyyszólván gyermekcipőben jár. Kezdeti stádiumaiban minden tudomány hajlamos a sematizálásra. Csak később, a kísérleti adatok felgyűltével kezd az elmélet a valósághoz jobban simulni s válik dialektikusabbá. A valóság dialektikus jellege kényszeríti előbbutóbb még a dialektikától távolálló kutatókat is, hogy kutatásaikban — öntudatlanul — a dialektikus módszert alkalmazzák s dialektikus eredményekhez jussanak. A legtöbb természettudomány fejlődésének sémája ez: fejlődés a merev mechanisztikus-antidialektikus felfogástól a dialektikusabb megoldások felé. A biológiának is ez az útja. A modern biológia eredményeinek vizsgálata bizonyítja, hogy a dialektika az egyetlen módszer, „mely lehetővé teszi, hogy a valóságot gondolatban reprodukálhassuk és megérthessük“, a dialektikus totalitásprincípium pedig „az egyetlen valóságkategória“. (*Lukács György.*)

*

A totalitásprincípium a materialista dialektika egyik legfontosabb elve. „Nem a gazdasági motivumok döntő szerepe — írja Lukács György — az, ami a materialista történelemmagyarázatot a polgáritól elválasztja, hanem a totalitás szempontja. A totalitás kategóriája a tudományban a forradalmi princípium hordozója“. Lényege, hogy „az izolált tényekkel és tényrendszerekkel szemben az *egész* konkrét egységét hangsúlyozza ki“ s a részjelenségeket, „mint a dialektikus folyamat egészének részeit vizs-

gálja". A totalitás egyes momentumai egymással kölcsönhatásban állanak s az egyes momentumok változásai csakis mint az egészhez való viszony változásai jutnak kifejezésre. Az egyes momentumok csak egy egység részeként, a totalitás egészében létező funkciójuk által lehetnek a tudományos megismerés tárgyai. Ezt az elvet alkalmazza Marx gazdasági kutatásaiban. „A totalitás kategóriája semmiképpen sem azt fejezi ki, hogy az egyes momentumok között minden különbség megszűnik s így azok azonossá válnak. Önállóságuk és öntörvényszerűségük csak annyiban lepleződik le, mint puszta látszat, hogy egymással dinamikus-dialektikus viszonyba kerülnek, mint dinamikus-dialektikus momentumai egy ugyan-csak dinamikus-dialektikus egésznek. Így tehát nem arra az eredményre jutunk, hogy termelés, felosztás, csere, fogyasztás azonosak, hanem, hogy ezek valamennyien egy totalitás tagjait teszik. Bizonyos termelési forma meghatározza tehát a fogyasztás, csere, stb. formáit, s ezeknek a különböző momentumoknak az egymáshoz való viszonyát. A különböző momentumok között kölcsönhatás áll fenn. Ez az elv minden organikus egészre érvényes.” (Marx: Bev. a közg. bírálatához.)

Marx korában ugyancsak távol állott a természettudomány attól, hogy a totalitásprincípiumot „minden organikus egészre” alkalmazza. Ma ezzel szemben számos kutató alkalmazza — öntudatlanul — ezt a princípiumot az élő anyag kémiai és cythológiai szerkezetére vonatkozó kutatásaiban. Elég ennek bizonyítására egy részletet idézni az egyik tekintélyes (a marxizmustól különben teljesen távolálló) francia biológus, *Etienne Rabaud* egyik munkájából: „Az élő anyag a legkülönbözőbb fajtájú részek összessége, de ezek a részek nincsenek elszigetelve egymástól, mindegyik hatás-sal van a többire és módosítja azok tulajdonságait”. Az élő anyagot alkotó vegyületeket *Felix le Dantec* szerencsés kifejezéssel *plastikus vegyületeknek* (*substances plastiques*) nevezi. Érdekes szembeállítani ezeknek a „plastikus vegyületeknek” a hatásmódját a Weismann rendszerében nagy szerepet játszó u. n. „reprezentatív részecskékkel” (*particules representatives*). Weismann és egyes modern genetisták rendszerében az élő anyag egyes reprezentatív részecskék összessége. Ezek a részecskék Weismann elképzelése szerint magának az élő anyagnak egyes részecskéi, rejtelmes tulajdonságokkal felruházva, s melyek mindig, minden körülmények között azonos módon viselkednek. A „plastikus vegyületek” ezzel szemben nem azonosak az élő anyaggal, hanem annak csak kémiai komponensei; külön-külön vizsgálva egész közönséges kémiai testek, melyek semmiféle morfológiai vagy más sajátágnak sem felelnek meg. Egy bizonyos módon csoportosítva azonban ezek a vegyületek biokémiai komplexumot alkotnak, s ebben a komplexumban kölcsönhatást gyakorolnak egymásra, valamint mindarra, ami körülveszi őket, mindegyikük speciális tulajdonságokat juttat érvényre s e különféle tulajdonságok egymásra-hatásának eredménye az életjelenségek sora. Mondhatjuk azt, hogy a „plastikus vegyületek” élnek, de bizonyos, hogy csak mint az egész függvénye élnek (ne vivent que en fonction de l'ensemble), minden egyes „plastikus vegyület” tulajdonsága a hozzácsatolt többi vegyület tulajdonságaitól függ. Szükségszerű egymásrahatásukban ezek az anyagok fiziológiailag egy egységet alkotnak (Rabaud). Terminológiánkkal ezt így is kifejezhetjük: az élő anyag totalitás, melynek momentumai az egyes „plastikus vegyületek”.

Az élő anyag szerkezetének sejttani vizsgálata hasonló eredményekhez vezet. Vegyük pl. a sejttan egyik legfontosabb problémájára, a sejtmag és a protoplasma viszonyára vonatkozó ismeretek fejlődését. Közvetlen a sejtmag felfedezése után a biológusok legnagyobb része (a sejtmag

relative jelentéktelen nagyságától félrevezetve) ez utóbbinak meglehetősen jelentéktelen szerepet tulajdonított a sejt fiziológiájában. A kariokinézisnek *Strasburger* által történt felfedezése révén megváltozott a helyzet; e kor természettudósai (Weismann iskolájának hatása alatt) az ellenkező túlzásba estek; számukra a sejtmag a sejt legfontosabb része s a protoplasmának inkább csak mint tápláléktartalék a szerepe. Ezt a felfogást két fontos kísérleti tény támasztotta alá; egyrészt a sejtmag súlyos szerepe a kariokinézis folyamatában, másrészt *Balbani* kísérletei (merotomia), melyek bebizonyították, hogy a magjától megfosztott protoplasma asszimilációra már képtelen s így elpusztul. *Balbani*val szemben azonban *Verworn* már 1900-ban rámutatott egy kísérletében arra, hogy nemcsak a sejtmag nélkülözhetetlen a protoplasma, hanem a protoplasma is a sejtmag számára; egy *Thalassicola* nevű egysejtű magja protoplasmájától teljesen megfosztva képtelen regenerálni a sejtet és elsorvad. E kísérlet (és sok más hasonló) hatása alatt a biológia a fenti két egyoldalú felfogás szintézisére törekszik, az életjelenségeket többé nem a mag vagy a protoplasma egyoldalú preponderanciájával, hanem a kettőnek mint egyenrangú és egyaránt nélkülözhetetlen elemnek egymásrahatásával igyekszik megmagyarázni. „Az élő anyagban sejtmag és protoplasma elválaszthatatlan egységet alkotnak, az életjelenségek a kettő kölcsönhatásának eredménye“ (*Rabaud*).

Az élő anyag szövettani és biokémiai szerkezetének kérdéséhez szorosan kapcsolódnak a fejlődéstan és átörökléstan problémái. A kutatóknak mindig kedvenc törekvése volt a kifejlődő organizmus egyes részeit a csirasejtben lokalizálni. Az első ilyenmű kísérlet *Darwin* gemmula-elmélete volt, a legismertebb pedig Weismann determináns teóriája. Weismann az organizmust egyes jellemvonásokra bontja, amelyeknek egyes részecskéik felelnének meg a tojásban. A szemlélet e dialektika-ellenes módja ellen már *Felix le Dantec* óvással élt. „Én már megelőzőleg kikeltem valamely felnőtt egyénnek jellemvonásokra való mesterséges szétbontása ellen, amely jellemvonások önként választottak s amelyet ezután láthatatlan részecskék képviselnének a tojásban“ (*A biológiai filozófia elemei* 163. o.). A modern kutatók, főleg a *T. H. Morgan* kutatásai által előtérbe került „gen“ elmélet elkerüli a hibát. A „gen“-ek is a chromosomákon lokalizáltak, akár a determinánsok, míg azonban ezek merev, egymástól elválasztott egységek, addig a „gen“-ek állandó kölcsönhatásban állnak egymással és a környezettel. Egy „gen“ több tulajdonságot határoz meg s egy tulajdonság több „gen“ egymásrahatásának eredménye. A „gen“-ek és a sejt többi része között is állandó a kölcsönhatás. A „gen“-ek által kiválasztott anyagok u. i. hatnak a protoplasmára, mely a maga részéről módosítja ezeket az anyagokat. A „gen“-eknek és a protoplasmának ez az állandó kölcsönhatása teszi minden valószínűség szerint az egész embriogenezis alapját. (*Rostand*.) Ez a kölcsönhatás nagy fontosságú a modern biológiában, mert ezzel lehetséges a mutációk keletkezésének sejtteni mechanizmusát megmagyarázni.

A petesejt megtermékenyítése után osztódni kezd (szegmentálódik). morula, blastula, gastrula, majd embrió formát ölt. E fejlődés azonban dialektikusan folyik le; egyes stádiumai alatt az embrionális organizmus egyes részei állandó kölcsönhatásban állanak egymással. „Az, hogy az egyes blastomerek az embrionális fejlődés folyamán végleges helyükre jutnak, nem saját automatizmusuknak, hanem az egyes blastomereknek egymással s a környezettel való kölcsönhatásának az eredménye“. (*Rabaud*). A embrionális fejlődés mechanizmusának megértéséhez feltétlen szükséges, hogy az egyes részeket ne elszigetelten, összefüggéseikből kiragadva

vizsgáljuk, hanem az organizmus egészével való összefüggésükben, mint egy egység (totalitás) részeit, tehát dialektikusan. E dialektikus elv einanyagolása számos kísérleti tény hibás vitalista magyarázatára adott alkalmat. *Herlitzka* egy nagyon szellemes kísérletben selyemszállal elválasztotta egy triton pete két felét (blastomerjét) egymástól a szegmentáció legelső stádiumában. A mechanisztikus-materialista gondolkodás (*Roux* mozaikelmélete) szerint a két fél a két egymástól elválasztott fél petesejtnék két fél embriót kellene adnia. (*Roux* mozaikelmélete). Hogy ez nem történt meg s hogy *Herlitzka* két, bár kisebb, de teljes embriót kapott, azt *Driesch* a biológiai materializmus megdöntésére és ismert vitalista teóriájának alátámasztására szeretne volna felhasználni. *Driesch* itt úgy járt, mint annyi más elődje, kik a mechanisztikus materializmust megdöntve, magát a materializmust vélték megdönteni. Dialektikusan véve a dolgot, *Herlitzka* kísérlete éppenséggel nem bizonyítja azt, hogy a fejlődés tényének megmagyarázására szükséges egy immateriális principiumot (mint *Driesch Entelechia*-ja vagy *Bergson Elan vital*-ja) felvenni, hanem csak annyit, hogy a szegmentált petesejt két egymással szimmetrikus része egymásra kölcsönhatást gyakorol s „az adott blastomerben létező fejlődési potentialitások érvényrejutását a szemközti blastomer hatása gátolja”. (*Champy*).

Az organizmus egyes részeinek egymásrahatása, mely az embriológia egyik legfontosabb ténye, nagy szerepet játszik a kifejlődött organizmus élettanában. „Minden szervnek több funkciója van és minden funkció több szerv kölcsönhatásának eredménye”. (*Roger*). Szépen szemlélteti ezt az elvet a belső szekréciós mirigyek egymásrahatása, melynek a modern hormonkutatók egyre több példáját szolgáltatja.

Erdekesek végül azok a kutatások, melyek az organizmusoknak egymáshoz, illetve a milieuhöz való viszonyát igyekeznek dialektikusan megvilágítani. A modern biológusok közül főleg *Prenant* foglalkozik az idevágó kérdésekkel s legújabb munkája (*Adaptation ecologie et biocoenotique*, Paris) mutatja mennyire hasznos szolgálatokat tehet a tudatosan alkalmazott dialektikus módszer a biológiai vizsgálatoknál.

Minden organizmus csak neki megfelelő környezetben élhet. Bármelyik tulajdonságát is tekintjük a környezetnek (pld. hőmérséklet, hygrometriai állapot folyékony milieubén, NaCl tartalom, alkalinizáció, stb.) van egy felső, illetve alsó határ, amelyeken kívül az organizmus elpusztul. E határok megállapítása a fiziológiai kísérletezés dolga. A fiziológiai kísérlet alkalmából az organizmus egyedül van egy mesterséges milieubén, melynek fizikokémiai állapota állandó, csak egy faktor változik t. i. az, amely ép' tanulmányozás alatt áll (pl. NaCl tartalom vagy pH). Ami a biológiát megkülönbözteti a fiziológiától az — *Plantefol* szavai szerint — éppen az, hogy a biológia az organizmust „nem egy teoretikus milieubén vizsgálja, amelynek kompozíciója az éppen tanulmányozott faktortól eltekintve mindig ugyanaz, hanem a természetben, ahol a folyton változó erők hatnak s ahol az idő az organikus, illetve anorganikus természet előbbi állapotát, illetve fejlődését is tartalmazza”. Ennek a módszerbeli különbségnek szemelőtt tartása minden konkrét biológiai kutatásnál igen fontos. Éppenséggel nem mindegy, „hogy az egyes fizikokémiai faktorok hatását az organizmusra külön-külön vizsgáljuk vagy pedig egyszerre (mint ahogy ez a természetben adott), mert ebben az utóbbi esetben az egyes faktorok egymással kölcsönhatásba lépnek s egymás hatását módosítják. A tisztán fiziológiai kísérletezés az organizmust egyedül vizsgálja mesterséges milieubén. A biológiai kutatásnak azonban számot kell vetni az élőlények egymásra való hatásával is; az egyes orga-

nizmusok u. i. a milieuvel kölcsönhatásban állanak, formálják ez utóbbit ugyanakkor mikor az őt formálja (így pl. megváltoztatja vegyhatását lélegzés, szekréció által) s így közvetve hatást gyakorolnak a többi organizmusra is. Ez a viszony az állati organizmus és környezete között emlékeztet arra a viszonyra, amit a történelmi materializmus az ember és környezete között állapít meg: „Az ember megváltoztatja környezetét s ugyanakkor ezáltal saját természetét is“. Az organizmusok összessége és a környezet így dialektikus egységet (totalitást) alkotnak; a klasszikus és termékeny „organizmus milieu“ formula helyébe az „organizmusok összessége milieu“ elv tartozik lépni. A dialektikus totalitás-principium itt is érvényesül.

Az állati, illetve növényi asszociációk tanulmányozásánál is érdekes eredményeket ad a dialektikus módszer. A viszony, mely az asszociáció és a milieu között fennáll, hasonló ahhoz, amit a marxizmus az emberi társadalom s a természet között megállapít. Az asszociáció a milieu hatása alatt jön létre, de ugyanakkor visszahat a milieure, formálja, egységesíti azt (*association et milieu sont deux index reciproques. Prenant*). Felmerül joggal a kérdés, vajon nem *circulus vitiosus*-e ez? Az asszociáció határozza meg a milieut, a milieu pedig az asszociációt. „*Circulus vitiosus* volna ez, ha mindez mozdulatlan lenne. Azonban ez nem áll. Régóta tudjuk, hogy a növényi asszociációk egymást követik ugyanazon helyen s hogy a biocoenotika dinamikus (mondhatnók: dialektikus) tudomány. Egy ilyen egymásrakövetkezés alkalmával az egy bizonyos stádiumnak megfelelő asszociáció módosítja a talajt, azt mintegy előkészítve a következő asszociáció számára, ugyanakkor, mikor saját további létezése számára alkalmatlanná teszi ugyanazt a talajt. Ez a dinamikus felfogás világosan mutatja mennyire nem kielégítőek a statikus módszerek a milieu tanulmányozásánál. Így pl. két talaj fizikokémiai konstitúciója lehet igen hasonló és hordhat a hátán ennek ellenére nagyon különböző állati és növényi populációkat. Ezt a tényt az magyarázza meg, hogy mult fejlődésük különböző s ezért jövő fejlődési lehetőségeik is különböznek. Az egyensúly az asszociáció és a milieu között csak megközelítő, az asszociáció minden pillanatban módosítja a milieut, a milieu minden pillanatban visszahat a populációra. Az egyes populációk egymásután következését ez a kölcsönhatás magyarázza meg“. (*Prenant*).

Prenant kutatásai bármily érdekesek is legyenek mégis csak kis részét meritik ki annak a hatalmas területnek, amit a biológia nyújt a dialektikus materializmus alkalmazása számára. Ugy a biológia mint a dialektikus materializmus fejlődése szempontjából fontos volna a dialektikának a szerves természettudományokra való rendszeres és kimerítő alkalmazása. Erre azonban ma, amikor a legtekintélyesebb biológusok közül is csak kevés ismeri a dialektikus materializmust alig lehet gondolni. A napjainkra jellemző munkamegosztás tudományos téren is szigorú specializációt juttatott érvényre, megteremtette a csakis szakmájával foglalkozó filozófiai és politikai téren gyarlóan iskolázott szaktudós típusát. Az orvosi fakultások, a biológiai gondolkodás szellemi gócpontjai ma valósággal féltő gonddal őrködnek azon, hogy a hallgatókhoz filozófiai szempontok el ne jussanak. Az Unióban természetesen ebből a szempontból is más a helyzet. Az orvosi fakultásokon külön tanszék van a dialektikus materializmus számára, s a fiatal kutatógeneráció kutatásait tudatosan a dialektika módszere által irányítja. Ennek természetesen megvannak a maga eredményei, ezeknek az eredményeknek az ismertetése azonban tulmely jelen cikk határain.

GRÜNBAUM ÉS KRUMPHOLZ

Irta: TOLNAI ISTVÁN

A grandiózus öröm napja szeptember végére eljött s az őszi rózsák idején Grünbaum végre komoly szándékkal állhatott meg Blau és Kowalszky előtt. A gondtalan pepecselés, nézegetés mély örömmel töltötte el. Mielőtt ehhez a döntő kirakathoz elért, végignézte a város minden fényesebb üzletét, hogy itt aztán már a választásban végkép szilárd jellemet áruljon el. De ez csak ürügy volt. Grünbaum 4 havi megfeszített loholás után csatangolni akart, hogy kényére-kedvére fürödhessék a rend és tisztaság gondolatában. Már látta magát új emberek közt, egy más világ, egy portalan, kölnis régióban, ahol a szagtalanságról mint külön szenzációról beszélni nevetséges, sőt bűnös ostobaság. Grünbaum megismogatta halántékát. Nemrég még pájesza volt, most pedig be fog lépni a társadalomba.

A szigorú Grünbaum csatangolt. Egy egész délutánt elvert, mert ezt a ruhaorgiát alá tudta rendelni a vezérszempontnak. Bármilyen keservesen szerzett garasai voltak is, elhatározta, hogy nem takarékoskodik. Árt az ügynek. Szunnyadó, prédáló természete most először tudott részt találni magának. Mindenből a legjobbat, a legszebbet rendelte s megparancsolta, hogy 2 nap alatt készen kell lennie mindennek. Titkon örült, amiért nem intézhette el egyszerre külseje tatarozását. Oly édes, nagy ünnep volt elhajithatni régi burkait s aztán mint egy mámoros ujjászült Apollo indulni birodalma vizsgálatára. Mert ime most itt volt az idő a szent föld, a X., a IX. és III. kerületek meghódítására.

Két nap elmultával egy különleges figura állt Blau és Kowalszky bejáratában. Kis alakjára finoman simult a sötétszürke zakó, acélkéntő-nusú nyakkendőjéből ömlött a góg, selyemingben és bíborbarna félcipőben a belváros sima aszfaltjára bámészkodott s mélabús egykedvűséggel ütögette bambuszbotjával a járdát. Valami különleges nyugalom hűtötte Grünbaumot. Biztonság és fölény ült homlokán. Minden tagján érezte, hogy belépett a társadalomba. Az ut közepén rendőr állt. Odament melléje ácsorogni s mondhatatlan édességgel állapította meg, hogy többé a rendőrtől nem fél. Ruhája volt, vértje, fegyvere, vára.

Névjegyek kellene, — állapította meg. Név is kellene, teszem föl Gerendai, vagy pláne Gerenday. Grünbaum töprengett, aztán megrázta fejét. Nem. Ha van is ruhája, mégis csak egy szegény ördög. Valami mindig előadhatja magát s aztán kisül a szépséghiba. Nem! Ha az ember kódis, akkor a legjobb ha becsületes. De a keresztnévét előre fogja tenni, úgy mégis csak hangzik valahogy és ez nem ütközik paragrafusba. Grünbaum belépett egy papírzletbe és egy kartonra ezt írta:

Jacob Léb Grünbaum.

— Gót betűkkel! Holnapra készen legyen!

A köruton egy négyemeletes épület előtt megállt: *Galicinska Naphta Industria, Drohobic*. Még nem akart felmenni, hiszen nem voltak még névjegyei, csak kissé beszagolt a kapu alá előlvezésképpen, mert itt az összes termékekből akár egy muzeumban, emeletes vitrin volt teletöltve.

Ez a művelet igen helyesnek bizonyult. Arra a gondolatra, hogy nemsokára ezt a gigantikus vállalatot propagálhatja, mélységesen megrendült, csaknem sirva fakadt. Grünbaum sietve távozott. De egy fél óra

mulva visszatért. Amikor ismét belépett s már sokkal kevésbé volt meghatva. Ezt a műveletet négyszer egymásután megismételve kijelentette: Ez volt a sirótréning. Hát hogyné! Erre a helyre arisztokratikus közönyt kell belépni s szenvtelenül félvállról venni a világot. Ezt az ilyen friss jövevénynek előbb tanulnia kell.

Másnap Grünbaum névjegyekkel a zsebében ott állt a vállalat előtt újra. Azon gondolkozott, ne forduljon-e meg s vegyen egy hideg fürdőt előbb. Az arca rángatódzott az izgalomtól. Csakhogy Grünbaum most már nem engedélyezhetett magának erre külön időt. Ezért ehelyett elővette zabláját és rivalgott: Nyugalom Grünbaum! Keménység Grünbaum!

Kisvártatva valamelyest lecsillapodott, csak néha-néha rángott végig fehérbőrű sápadt arca. De ennek örült. Ez arisztokratikus. Ez olyan, mintha finom italok és bagók rokkantja volna, avagy amikor egy zsírosflancú család megrontottja halkan élvez egy Beardsley karc, vagy Swinburne költemény szelében.

A portás elé lépett: — Képviselési ügyben kivel?

A portás tiszteletteljesen: — Harmadik emelet, Bokor igazgató.

Lift használata díjtalan, hirdette egy kis zománc tábla, de Grünbaum szórakozottan elsiklott fölötté és 30 fillért adott a boynak. Grünbaumot mindenki jegyezze meg magának. Ha ő jön, hát legyen mozgósítás. De mindenkifelett fátylat a szegénysége fölé! Titok, a legnagyobb titok. Ha megtudják, hogy koldus, vége mindennek. Az ajtónálló kapott 50 fillért, aztán vitette csak be névjegyét.

Az igazgató összeráncolta homlokát: Jacob Léb Grünbaum. — Hát ez ki?

Az ajtónálló: — Egy nagyon elegáns uriember.

— Ismeri?

— Nem, de igen jól néz ki.

— Vezesse be.

Grünbaum belépett. Az arca megrángott: — Képviselési ügyben.

— Naftatermékeket akar eladni?

— Azt.

— Nem egyszerű.

— Az mindig a személytől függ.

— Hogy-hogy a személytől?

— Nekem meg vannak hozzá az összeköttetéseim.

Bokor igazgató vonásai elpihennek. Még egy pillanatig nézi Grünbaumot, aztán halkan szól: — Méltóztassék helyet parancsolni.

X. kerület. A szent föld csupa kémény. Gigászi templomok, ahol érdemes imádkozni. Van ott egy tömb, amelynek falai előtt maga Nurmi 10 percig futhatna teljes tempóban, s akkor érne csak el a közepéig, addig a kapuig, ahol ezek a diadalmas igék diszlenek: *Egyesült Fém és Faipari R. T.*

— Jónapot. Anyagbeszerzési ügyben kivel?

A portás egy lapot helyez az asztalra: A látogató neve:

Mely cégtől:

Kivel kíván beszélni:

Milyen ügyben:

Érkezés ideje:

Távozás ideje:

Kísérő neve:

Kelt:

A látogató ir: — Jacob Léb Grünbaum.

Képviselő: Galicinska Nafta Industria, Mitrovici Kőszénbánya, „Slavonia“ Tüzifa. Aztán az utolsót kihuzza: No nem, — fájuk az van maguknak is elég.

Kivel kíván beszélni? A portás diktál: — Krumpholz cégjegyző ur.

Milyen ügyben: — Anyagbeszerzés.

A portás int: — A többit csak tessék hagyni. Folyosón jobbra, 17-es ajtó.

De Grünbaumnak nem sürgős: — Dohányzik?

— Ó igen.

— Szivart?

— Szivart csak este.

— Tisztelem a szokását, de most gyujtson kivételesen délelőtt rá.

Kissé elfáradtam.

A portás készséggel széket huz elő.

— Szép vállalat a maguké, igazán szép.

— Ez még semmi, a szlovenszkói telep az csak a nagy.

— Két telepük van?

— Kettő?! Még 12 is, de ez meg a szlovenszkói a legnagyobb.

— Itt fával fűtenek?

— Főleg szénnel. A fahulladék nem elég.

— Nincs nyersolajmotorjuk?

— Nincs.

— És a többi telepen?

— Ott van. A kis telepek mind azzal mennek.

— Jó. Turbina transformátor van?

— Azt nem tudom.

— Kedves ember Krumpholz ur?

— Ó igen, csak tessék egész bátran bemenni. Ha nem is vesz, de kedvesnek igazán kedves.

— Hányas ajtót mondott?

— 17.

Kopasz ember az íróasztalnál. Még kopaszabb mint Bokor igazgató. Ugy látszik nagy állások a hajatlansághoz vannak kötve. Az anyagbeszerző betűz: Jacob Léb Grünbaum. Magyar nemes, teszi hozzá gonosz-kodón, de nem rosszindulattal.

— Foglaljon helyet. Egész használható képviselő. No de az üzlet nem éppen a legkönnyebb minálunk. Megmondom őszintén, le kell vetni a textiliákat. Mondhatom, őszintén sajnálom azokat a szállítókat, akik velem dolgoznak. Megnyúgom őket, — enyhén szólva.

Grünbaum mosolyog: — A magam részéről alig várom már a nyúzás pillanatát. Milyen gépek vannak?

— Miért?

— Szeretném tudni milyen olajok jönnek számításba.

— Olaj? Ó olaj a legutolsósorban. Az olaj bizalmi cikk.

— De hiszen itt van laboratórium.

— Mégse szeretek olajban változtatni. Ahhoz már igazán lényeges differenciákat kell produkálnia.

— Tessék tőlem árakat kérdezni.

— Tudja, nem szeretem az olajat. Hiába van itt a laboratórium, mégis vannak kellemetlenségek. Látja vettem 10 hordó transformátor olajat. Analizálták, véleményezték, minden a legnagyobb rendben s mi a vége mégis, — fele árért el kellett adnom.

Grünbaum felhuzza szemöldökét: — Nem értem.

— En sem. De nem érek rá efölött gondolkozni. Tény az, hogy a kellemetlenség az enyém. No de kérdezek magától valamit most én: Van már sorsjegye?

Grünbaum felhuzza szemöldökeit: — Sorsjegy? Minek az?

— Egy barátom sorsjegyekkel foglalkozik. Szegény gyerek, ügynököl vele, ép' úgy mint maga. Nehéz mesterség ügynökölni. Sokat kell túrni. En ezt nagyon méltányolom és jól bánok mindenkivel. Családos ember, megsajnálтам, mondtam, hagyjon itt egy pár darabot, majd elsitöm. Krumpholz hamiskásan hunyorog: — Most maga az áldozat.

Grünbaum előrehajol és mélyen a szemébe néz: — És hogy egy ilyen?

— 20 pengő.

Grünbaum foga megcsikordul.

— 20 pengő, de egész sorsjegy s ha nem nyer tovább játszhat.

Grünbaum messze jár. Számolgatja sovány kasszáját, valamint a ke-serves üzletkötési lehetőségeket s a förtelmes tényt, hogy nem szabad egyik vállalatától sem semmilyen címen előleget koldulnia.

— Talán egy felet...

— Felet nem érdemes. Fél sorsjegy bosszuságforrás. Képzelve el megnyeri a főnyereményt s a felét fizetik ki.

Grünbaum gondolkozik vajjon kettőjük közül ki az ügynök, egy erre célzó viccet akar mondani, de azután csak ez lesz belőle: Egész véletlenül most csak 5 pengő van nálam.

— Ó igazán nem tesz semmit. Fizesse le az 5 pengőt és holnap a többi. Addig én is szétnézek, talán akad valami szükséglet.

Grünbaum márvány arccal nyul a zsebébe. Az ötöst az asztalra helyezi. Ugy látszik ez a 20 pengő a beléptidij. Grünbaum feláll: Hát az ön pártfogoltja már csinált üzletet, de én még nem.

Krumpholz megfogja a mellénygombját és enyhén rázni kezdi: Fiatalember! Fiatalember fog üzletet csinálni, fog, fog. Nálam nincs protekció. Nem bánom, idővel még olajban is. Nem bánom, legyen miatta kellemetlenségem. Ha egy fiatalemberbe ezen az áron ambiciót önthetek, hát megérte. Tudja egy anyagbeszerzőnek nem könnyű, ez bizalmi állás. Akit megvádolnak, az első sorban én vagyok. Nehéz dolog ez kérem, node a viszontlátásra, holnap. Okvetlen számítok látogatására.

Grünbaum az uccán baktat. Hát ez az 5 pengő kint van. A mai napból ez a pozitívum. Nem baj, nem baj, itt legalább van remény. Ekkor a rakodóhelyhez ér. Hordók gurulnak és egy kis kócos örmény kiabál: 810, gurítsd! 811 gurítsd, 812 gurítsd és így tovább egész 820-ig. Grünbaum odamegy és a hordók tetején olvasni kezd: Transformer oil Eagle et Comp. Columbia. Nicsak! Hát ez lenne tán az a meg nem felelő portéka, amit fele árért el kell adni. Eagle olaj ne feleljen meg, — furcsa dolog! Grünbaum a kis örményhez somfordál: — Mondja csak kié ez az áru?

Az örmény felnéz: — Hát az enyém!

— Mondja csak mennyiért vette?

— Hát az aztán már az én dolgom.

— Hát akkor mondja meg mennyiért adja?

— Venni akar?

— Ha egyszer kérdezem bizonyosan.

— No nem olyan bizonyosan. Vannak itt olyan kérdezőgörcsös emberek. Az ember tárgyal velük két napig, s a végén lesz belőle egy származási igazoltatás.

Grünbaum elővesz egy cégkártyát: — No nézze! En ennek a vállalatnak vagyok a képviselője. Esetleg megvesszük magától az olajat, ha

nem drága.

Az örmény azonnal kész a kalkulációval: — 40 fillér kilója. Kapé.

— Akkor az nem lehet jó olaj.

— Nem ám!

— Honnét tudná azt maga, az olajba nem lehet bele látni.

— Ne tessék félni. Nem vagyok én egész hülye, csak félig, de a fél eszem is ér azért annyit, mint másnál az egész. S az örmény félívnyi hivatalos papírt hajtogat ki: — Tessék olvasni.

Grünbaum olvas: Orsz. Chem. Intézet Laboratóriuma: A 810-től 820-ig terjedő hordók transzformátor olajat tartalmaznak és a következő tulajdonságokkal rendelkeznek: Fajsúly: 0.882. — Viscositás: 1.8. 50 foknál. — Átütőképesség: 48000 Volt. — Viz: 0.

Grünbaum összehajtja az írást: — 40 fillért mondott?

— Annyit. Abban a 40-ben már maga is benne van.

Grünbaum meglepett, de aztán rögtön a helyzet magaslatán: — Mennyivel?

— 3%.

— Kevés.

— Mért kevés? A vállalatnál is kap ezért valamit — s aztán hozzátette, — ha csak egy kicsit is érti a csíziót...

Grünbaum bólogat s magában ezt gondolja: Grünbaum, Grünbaum de sokat kell neked még tanulnod.

Aztán egy fiúkéhez szalad és kéri Bokor igazgatót: 10 hordó Eagle oil. Komplet analízis, 40 fillér.

— Beszállítani!

Grünbaum címet nyújt át az örménynek és a kocsi megindul.

A 3%, amit az örménytől kapott 18 pengőt tett ki. Bokor igazgatónak viszont hercegien csak ennyit mondott: Kérem sziveskedjék valami bevásárlási jutalékot javamra irni. Az igazgató bólintott. Ez méltányos volt. Ez járt ezután a fájó bevásárlás után, hiszen ezt az olajkát 85-90 fillérékért lehet eladogatni.

Másnap Grünbaum elhatározta, hogy könnyelműségét folytatni fogja és a hátralékos 15 pengőt lefizeti Krumpholz urnak.

Grünbaum, kezében a 15 pengővel nyitott be és átvette a sorsjegyet. Krumpholz viszonzta a tempót és rögvést elővette az összeirt igénylést. Nézzük csak, nézzük csak mi volna itt a maga részére. Hát vennék valami kovácsszenet és valami brikettet. Mondjuk egy vagónnal. De előre megmondom hatnál többbe nem jöhet mázsája.

— Hat? Az lehetetlen.

Krumpholz megértően intett: — Ezt gondoltam. Mindenki, aki nem ismer engem azt hiszi linkelek. Mi olcsóbban veszünk mint sok bányatermel.

Grünbaum halkán: — De mitrovici szén!

— Lehet hogy jobb, de én nem növelhetem a költségvetést. Hat pengő és pássz.

— Aztán vennék valami fűrészport.

— Az nekem nincs.

— Akkor sajnálom nem tudok most semmit sem venni.

Grünbaum sápadt, szótlan, de kemény.

Krumpholz: — Mikor jön legközelebb.

— Nem tudom. Elutazom egy vadászatra.

— Vadászatra!? Ne mondja, hova?

— Kornfeldék meghívtak a birtokukra.

— Maga ismeri Kornfeldéket, ne beszéljen?! Krumpholz megélén-

kül: — Volna egy kiváló ötletem. Tudja a boldogult édesanyámról maradt rám két festmény. Gröz kártyavetőlánynak korabeli másolata és egy valódi Kopecky. Talán tudna odahatni, hogy ezeket megtekintsék. Kornfeld báró műértő ember.

— Nagyon szívesen. De nem haragszik, ha én is kérek valamit?

— Szenet nem tudok venni magától.

— Sebj. Vegyen olajat.

— De hiszen az olajra vonatkozólag ismeri álláspontomat.

— Éppen azért beszélek róla. Azt mondta, ha nagy differenciát tudok produkálni, meg aztán igen tisztelt, Krumpholz ur, ez önnek kell.

— Kell? Honnét tudja hogy kell?

Grünbaum szégyenlős: — egész véletlenül láttam meg az igénylési lapon a 10 hordó transformátor olajat.

— Á, azt nem jól látta. Az transformátor tekercselés. Az ember ne kukucskáljon soha. Az etika sehol sem olyan fontos, mint a kereskedelemben.

Grünbaum: — Ezt Kornfeld báró is legfőbb irányelvének tartja.

A felek farkasszemet néznek.

Krumpholz: — Jó. Bár nem kell, de ha olcsó, veszek. Kiteszem magamat kellemetlenségnek a maga kedvéért. Mennyi?

— Ha 10 hordót vesz 70.

— Drága.

— 65.

— Drága.

— 63.

Krumpholz kotorászni kezd, régi számlákat húz elő, hasonlítgat, számol, aztán így szól: — No még egy kicsit. 63-ért nekünk már volt. Kell valami okának lennie ha már az ember változtat.

— 60.

— Rendben. A 15-ös szobában Gereben ur kiírja magának a rendelést. De ne legyen semmi baj, tudja mi volt a multkor is a transformátor olajjal! Aztán még mit is akartam... ja! Azt a Kopecky képet Nemes Marcel akarta megvenni 15.000-ért. Nem adtam. Hát kellemes utazást, aztán jójjön minél előbb.

*

Az a 10 hordó transformátor olaj szépen visszakerült az Egyesült Fém és Faipari raktáraiba és csakhamar egészséggel el is használták. Grünbaum kezeit dörzsölte: — Na, Krumpholz, csak ne parirozz, majd akkor megtanítlak. Állandóan fel volt szerelve az emlékezetes szállítmány töltényeivel. Nála volt a szállítólevél, az örmény cetlije és a chemiai intézet bizonylata. Valahányszor a gyár területére lépett megtapogatta zsebeit, s a papirok jelenléte fölényt kölcsönzött megjelenésének.

Ezen a napon soká várt. Bár korán jött, mégis egy sereg ember előzte meg. A portáshoz fordult: — Kik ezek kedves uram?

— Ajánlattevők.

— Ennyi egyszerre! Valami nagyobb dolog van talán?

A portás vállat vont: — Alighanem, bár nekem nem kötik az orromra.

Végre Grünbaum bekerült. Krumpholz irományait lapozgatta. Nem nézett fel miközben kezét nyújtott: — No, mi van, meséljen valamit.

Grünbaum: — Valami nagyobb dolog, hogy ily sokan vannak?

— Igen, kell egy és más.

— Engem fel sem szólított.

— Nem?

— Kornfeld báró...

— Ugyan hagyja! — És Krumpholz megvetőleg legyintett. — Egy hónapja hetenként háromszor kornfeldezik itt nekem. Link pasas.

Grünbaum a széken kihegyesedett: — No, no.

Krumpholz felnézett. De Grünbaum folytatta:

— Lassan a hanggal, nagyságos anyagbeszerző ur, mert ki találom törni a tisztelt nyakát.

Krumpholz elképedt: — Repülni óhajt?

— Fordítva, Krumpholz ur. Ma hat hete, hogy oly' szerencsés voltam és jelen lehettem éppen annál a rakodásnál, amelynél azt a 10 hordó Eagle olajat elszállítmányozták. Egy kis örmény vette meg potom árért. Ön egy rókáról 3 bőrt akart nyúzni. Kettő le is jött. De a harmadik az én rajtam volt, tehát rajtam is maradt. Mert maga Krumpholz ur keresett, mikor az árut átvette, keresett amikor a kis örménynek el kótyavetyélte és most nem tudja megbocsájtani, hogy harmadszorra én jöttem utjába és az új vételért magát Kopecky-reménységgel fizettem ki.

Krumpholz elsápadt.

— És most megmondom azt is, ha már benne vagyok, hogy ugyanazt az olajat használta el abszolút simán, mint amit szemétként eladott. Lesz oly' kegyes ezek után megengedni, hogy megnézzem az igénylési lapot?

Krumpholz mereven ült. Grünbaum egészen fesztelenül kotorászott az iratok között. Aztán olvasni kezdte: — 22 vagon szén. 2 vagon gázolaj. 35 q gépolaj. 4 vagon tűzifa, egy vagon brikett. A többi is csinos, kár, hogy csak három cikkem van. Ne féljen, szerény leszek. Nem kívánok semmi rendkívülit. Maga közli velem a legolcsóbb ajánlatot és én ennél valamivel olcsóbban fogom adni. Nem vagyok rossz, veszélytelenül hagyom dolgozni. Fedezve van. Azért adta nekem, mert olcsóbb vagyok. Világos. Ellenkező esetben...

De Krumpholz ekkorra már magához tért: — Grünbaum maga szintiszta őrült.

— Dehogyan. Soha ennyire eszemnél nem voltam. Ez az igénylés úgy, ahogyan itt áll, Grünbaumnál lesz fedezve. Teccik tudni?

Krumpholz előrehajolt: — Nézze Grünbaum! Beszéljünk csak egy kicsit még arról a transzformátor olajról. Maga azt hiszi, valakit megvádol s azzal az már kampec is. Mifelénk bizonyítani szokás.

— Misem egyszerűbb ennél, Krumpholz ur. Itt van az egész csomag. De én nem akarom a maga nyakát kitörni, én csak rendelést akarok. Hiszen, ha magát kirugják, a másik csirkefogóra én már nem tudok semmit rábizonyítani!

— És én rám tud?

— Ó igen.

— Hát ilyen büdi trükkökkel itt nem lehet boltot préselni.

Grünbaum három lapot vesz elő: — No nézze. Itt az átvételi elismervény, ezt aláírta Frank raktárnok. 810, 811, egész 820-ig. Ugyanazok a hordószámok. Vegye csak elő az Eagle számlákat.

Krumpholz: — Kár volna azért innét felállnom. Nem emlékszem a számokra, de ha felteszem, hogy ugyanazok, mint ahogy maga mondja, akkor is! Nem lehet egy más vállalatnak 810-es számú hordója szintén transzformátor olajjal töltve?

— No nem így, Krumpholz ur! A transzformátor olajat vashordókban tárolják s a lemezbe bele van nyomva a cég, ez esetben Eagle. A Galizinska Transzformátor olajat nem is gyárt.

— Kedves kis Grünbaum! Nem tartozom én erre felelni, de szóra-

koztat. Nekem nem kell tudnom ki mit gyárt. Az olcsó ár dominál és semmi más. Hogy a Galizinska esetleg oly' üres hordókat vásárolt össze, amelyek valaha Eagletől kerültek ki, hát mi közöm nekem ahhoz?

— Ő még nem vagyok készen. Itt van annak a kis örménynek az írása, akinek maga a szállítmányt eladta. Eagle a bíróság kívánságára ad számla másolatot. Október hónapban Eagle 810-től 820-ig terjedő transzformátor olajat kétszer nem adhatott ki, következésképp az örményke csak ezt vehette meg.

— Nézze, Grünbaum, én nem hagyom magam revolverezni. Ehhez ügyesebbnek kell lenni, mint amilyen maga. Ha maga bizonyítani akar, akkor azt kell bebizonyítania, hogy mi volt a hordóban. Az olaj azonosságát kedvesem.

— Nincs baj, Krumpholz ur. Szerintem ez ugyan fölösleges, de ez is megvan. Orsz. Chem. Intézet. 810-től 820-ig. Tetszik látni? És ráadásul az adatok, amelyeket az Eagle gyári adataival csak össze kell hasonlítani. Abszolút fel vagyok szerelve. Lesz oly' kegyes ezek után a rendelést nekem juttatni.

Krumpholz felállt: — maga téved.

— No miért?

— Ez nem bizonyíték.

— Elfog a röhögés.

— Engem fog el a röhögés. Nézze, Grünbaum egy okiratnak egy bizonyos nagyságúnak kell lennie tudja? Nem ilyennek.

Azzal Krumpholz villámgyors markolással csap le a papírokra, és trács, trács, tépdési szélteben-hosszában, cseppnyi kockákra, amig olyan nem lesz mint a konfetti.

— Ez ugyanis okiratnak kicsi — teszi hozzá.

Grünbaum ül. Kihalt és tanácstalan. Krumpholz kiált: — Gereben ur!

Az ajtóban megjelenik egy férfi. — Gereben ur, segítse felállni ezt az élőlényt, takaródni óhajt.

FORBATH IMRE: A REGGEL

*Nagy harangok zúgnak: ez a reggel
felélednek a döglött házak
a költő feltápáskodik fájó üleppel
tejesköcsögökkel ifju lányok járnak
nagyon hideg uccákon sok havi söpörnek
özönvizelőtti, emberforma lények
szomszédasszonyok szaporán pörölnék
késüket villantják mészároslegények
édes álomban kérődzik még az úri nép
s ez a világnak ősi rendje
gyárok felé özönlik a munkás „csőcselék”
a rabszolgáknak szürke regimentje
s boldog, ki dolgozik! — ha munkát nem kapott
tévelyeg a jéghideg ég alatt
követ ehet, vagy talán tökmagot
esetleg megrohadt halat
a szemétdombok sötét piszkában
turkálhat, vagy kapkodhat legyet —
még légy sincs ilyenkor, általában
a legyek hiánya jellemzi a telet*

KULTURKRÓNIKA

K O M J Á T A L A D Á R

Ime kihullott megint élete legszebb delén egy a legjobbak közül való... A háborúknak, forradalmaknak, ellenforradalmaknak, kríziseknek, összeesküvéseknek és emigrációknak pusztító forгатagában jött és eltűnt egy nagy lélek, jött és eltűnt, mielőtt egész nagyságában láthatóvá lett volna, mielőtt mindenki olyannak láthatta volna, amilyen volt, olyan egész, olyan igazi költőnek és embernek, amilyennek még csak a kiválasztott kevesek láthatták.

Negyvenöt évet élt, ebből tizenhetet országától, népétől száműzve, messzi emigrációkban, test- és lélekölő elszigeteltségben.

Holtteste felett fagyosodó első döbbenetünk nem a halálát siratja — de az életét! Az elmúlt tizenhét évét, amely arcát későbbi korok számára rejtve hagyja és az ezutáni éveket, a legnagyobbakat, amelyekben igazán naggyá, igazán mindenkiévé kellett volna lennie és amelyek halálába veszték...

Hogy Komját Aladár haláláról kell írunk — ennél is szomorubb, hogy sokak előtt, magyarok és irodalom-olvasók előtt, akik annyi kicsiny és senki-író nevét ajkukon hordozzák, az ő nevét említve még azzal kell kezdenünk: ki is volt hát.

Ezerkilencszáztizenkettőben a budapesti Népszavá-ban egy fiatal, de már nem kezdő költő Dózsáról irt kétszakaszos kis verse tűnt fel szerkesztőknek, olvasóknak — és elég érezhetően az akkori kormányhatóságnak.

Csizmadia Sándor, Révész Béla, Ady és Kassák mellett is, akik akkor a mélyen élő milliók hangját hallatták, kristálytisztán csengett és új, nagy író-egyénség jöttét jelezte ez a két versszakasz: így, ezt még addig nem irták. A verset aztán elfelejtették, emléke elhomályosult az ifjú Komját eredetiségükben és erőteljességükben ragyogó verseinek megjelenésével. Huszonnégy év mult el, amíg, kilencszázharmincnyolcban ez a vers, az író egész termését magában foglaló kötetében, újra felbukkant. Az új generációnak, mai olvasóknak és íróknak már nem tűnt fel a kis versnek se tartalma, se formája: a dátuma tűnt fel: akkor, ezt, így? Akkor így nem irtak, ma írunk így: ilyen fukar-tömören és mégis egyszerűen, ilyen tisztán-bátran és mégis mélyből-szakadóan. Az újabb és legújabb külföldi-magyar író-generáció, a háború-utániak így ismertek rá az ifjú Komjátban Komját Aladár-ra, az egész progresszív-magyar új osztály-költészet első izmos uttörőjére és olyanok, mint Gergely Sándor, Barta Sándor, Hidas, Illés nem haboztak felismerni és elismerni benne iránytadó első elődjüket, költészetük annyi kanyaron át egyenesbe jutott és kiszélesedett folyamának forrását és medernyitő első iramát. Milyen megrendítő, hogy ez a felismerés, amely az író első és egyetlen könyvét (*Mindent akarunk*) kísérte, egyben pályája huszonöt éves jubileumát jelentette és halálát is alig-alig előzte meg.

Mint az egész új magyar irodalomnak, Komját költészetének az útja is több zökkenőn át vezet egyenesébe. A háború sötét éveiben, mint Kassák lapjainak, a *Tett*-nek és *Mű*-nak Kassák mellett, (de semmiképpen nem megette) legegényibb és legizmosabb költője és egyetlen önál-

ló képviselője az expresszionista látás- és kifejezésmódnak a magyar irodalomban, stílusa burkoltsága és tömörsége eltávolítja a tömeg-olvasótól. Az 1918-1919 előtti és utáni években, mint Pesten Hevesi Gyula szerkesztőtársa és a Kiáltás-csoport vezetője, és Bécsben-Berlinben az *Egység* szerkesztője és munkásköltője, hangját igyekszik a tömegek egyszerűbb érzésvilágához idomítani. Ha ebben a keresésben sokszor külső befolyásoknak enged, mint a háború alatt a hivatalos szó-béklyó kényszerítésének, vagy a béke első éveiben a tömegmozgalom praktikus követeléseinek és az akkori szónoki-költészet általános áramának — egyénisége, költői sajátossága és egysége mégis mindvégig megmutatkozik verseiben. Expresszionista korában éppen ezzel különbözik el a német expresszionizmus művelőitől, hogy burkolt és komplikált kifejezésmódja mögött nem a „lényeg-keresők“ elvont pusztasága kong, hanem a mélyben mozgó tömegek világ-feszítő mondanivalói duzzadoznak; szónok-költő mivoltában viszont sohase dobta sutba, mint sokan mások, a költői kifejezést, a művészi emelkedettséget. A korszerűen emberi mondanivaló és az új művészi izlést jelző stílus egyformán parancsoló szükségessé vált benne mindvégig. De a korszerűséggel, az „árral“ ha ment, így vagy úgy, annak mindig élén és nem nyomában járt és amennyire a tömegbeolvadó egyéniség is, Komját az volt — Komját maradt. Robusztus, csengő hangja mindvégig benne zeng az új magyar költészet ma már széles kórusában: mindig harmonikus-egybefolyón és mégis mindig tiszta eredetiségében egyedül-hangzón

Az új magyar költészetnek ez a tüneményes karmestere és szólistája, hogy lehet, hogy mégis annyiak előtt maradt alig-ismert, hogy lehet, hogy még övéi és hasonlói között annyi ideig másokkal, gyengébbekkel szemben háttérbe szorult? A magyar hivatalos félrenyomáson és a haladó mozgalmakban is érvényesülő törtétesen kívül, amelyek útjába állottak, sokszor, sokban az is akadályozta népszerűsége útját, hogy egy bizonyos oldalon sohase volt *csak* költő — de erről ma még alig tudnak akár megközelítő értékelést adni — míg más oldalon igenis *csak* költő volt: megírt költeményeit hónapokig és évekig hevertette, a kiadottakkal tovább nem törődött. Az ön-adminisztrálás elhanyagolásában odáig ment, hogy a maga-szerkesztette lapokban és kiadásoknál is nem egyszer magával szemben is előnyt adott másoknak, újabbaknak — sokkal gyengébbeknek...

Keveset is írt. Ebben is sokszor számított a kegyetlen száműzöttségi állapot: a külföldi magyar sajtó olyan kevés teret nyújt a legjobbak érvényesülésének is, és fordításra az annyira tömören épített és igazmagyarul, Komjátian-magyarul írt versei alig számíthattak. De nem írt túl bőven akkor se, amikor sok útja volt a kiadásnak. Vallotta, hogy a költészet nem az a mindennapi-ügyek tárháza, amivé az ósdi iskolakönyv-költők és az ultra új „tény-költők“ süllyesztik, hanem a nagy mondanivalók művészete, mint az antik freskó, mint a renaissance nagy vásznai...

Komját versei, mint minden, amit nagyszerű elméje teremtet, nemcsak egy nagy művész életének, hanem egy kornak, a kor emberének jelzőállomásai.

A mai Magyarország aligha fog, aligha képes — az íróról és távozásáról érdeme szerint megemlékezni: ahhoz tulságosan is csupán pártállások szerint ítélkeznek ma ott a költők felett. De a külföldi magyarság kórusában, amelynek annyi-félekép' egyik vezető énekeze volt, fájdalommal bucsuzik tőle és ugyanakkor felbuzgó szeretettel öleli magához a drága örökséget, amely az otthoni Magyarországa is — amely az egész előre tartó és felszabaduló emberiségé egyben...

BRAUN RÓBERT. A magyar haladás legjobbjai egymásután pusztulnak. Az egykori Társadalomtudományi Társaság oszlopai sorra dőlnek ki. A hevenyészetten összeállított névsor élére (Ady Endre, Bosnyák Béla, Bresztovszky Ernő, Dukesz Artur, Harkányi Ede, Jászi Viktor, Kunfi Zsigmond, Marschan Géza, Somló Bodog, Somogyi Béla, Szabó Ervin, Székely Aladár, Szende Pál, Szirtes Artur, Várady Zsigmond, Vaskó Balázs, Zigány Zoltán....) most egy újabb, Braun Róbert került.

Braun Róbert a magyar szociológiai irodalom valóban uttörő munkása. Munkássága a modern magyar szociológia klasszikus folyóiratának, a Huszadik Század megindulásával kezdődik.

Negyven évvel ezelőtt, mikor a Társadalomtudományi Társaság megalakult, Magyarországon alig pár értelmiségi foglalkozott komolyan szociológiai kérdésekkel. A T. T. tagjainak legnagyobb része nem is a szociológia iránti érdeklődésből csatlakozott az új alakulathoz, hanem mert elégedetlen volt az akkori közállapotok egyik vagy másik jelenségével. Olyan kirívó ellentétek kerültek együvé abban a Társaságban, melynek első elnöke gróf Andrássy Gyula, titkára pedig Jászi Oszkár, hogy csak valami közös elégedetlenség légköre lehetett az, amelyben ideig-óráig összetartoztak. Határozott világnézet a Huszadik Században sem jutott kifejezésre mindaddig, míg Jászi Oszkár pár hívével magához nem ragadta a T. T. irányítását s folyóiratának szerkesztését. Ettől kezdve (1906-tól) mindinkább marxista irányba terelődött a Jászi köré csoportosult szociológusok munkássága. De csak a főirány volt a marxizmus (végnélküli, terméketlen viták folytak a történelmi materializmusról, értéktöbbletről, Zukunftstaatról, stb.), mert szóhoz jutott a Huszadik Század hasábjain a liberalizmustól az anarhizmusig minden más irányzat. Így a *georgizmus* is, melynek Braun Róbert volt lelkes apostola. Braun Róbert lefordította Henry George két könyvét (*Progress and Poverty* (Haladás és szegénység) és *Protection or free trade* (Vámvédelem vagy szabadkereskedelem) s a Huszadik Század hasábjain számtalan cikkben igyekezett népszerűsíteni a *single tax* elméletét, amit Marx annyira leicsinyelt s melyről oly gunyos hangon írt. „Az a követelés — írja Marx 1881-ben Sorgehoz intézett levelében — hogy a járadékot az államnak fizessék az emberek és hogy az adókat eltöröljék, nem más, mint a leplezetlen gyűlölet kifejezése, amit a kapitalista a földbirtokos iránt érez, aki az ő szemében felesleges szerv.“ Továbbá: „az egész georgizmus mindössze egy szocialistára festett kísérlet, amely arra szolgál, hogy a kapitalista uralmat megmentse, sőt még a mainál is szélesebb alapokra fektesse...“ Harminc évvel ezelőtt azonban még a georgizmus hangoztatása és népszerűsítése is hasznos munka volt. Felkeltette az érdeklődést a szociális problémák iránt... Annak a lelkes propagandának, amit Braun Róbert később Pikler J. Gyulával együtt kifejtett, az a látható eredménye lett, hogy egyes magyar városok georgista szellemű adóreformokkal kísérleteztek, például Aradon Braun Róbert és Pikler J. Gyula előadásainak hatása alatt léptették életbe a telekértékadót. Sokkal jelentősebb munkát végzett Braun Róbert a *szociográfiai* kutatás terén. 1906-ban jelent meg *Lippa és Sansepolcro* című páratlanul érdekes tanulmánya, melyben párhuzamba állítja egymással egy olasz s egy ugyanakkora magyar kisváros szociális életét. 1908-ban Targumuresre kerül, a kereskedelmi iskola tanárává nevezik ki s ott, amellet hogy megszervezi a munkásság szabad oktatását, megírja a vidéki magyar ipari munkásság első szociográfiáját. Majdnem egy évig (1908 áprilistól 1909 februárig) tartó alapos kutatás eredménye az a tanulmány, mely *Adatok a vidéki munkásság életéhez* címmel a Huszadik Század X. évfolyamában jelent

meg. 300 ipari munkás családját kereste fel személyesen Braun Róbert alapos, minden részletre kiterjedő kérdőíveivel s nemcsak a hatóságok, hanem a munkások egyrészének is állandó gyanakvásától kísértve dolgozta ki tanulmányát, melynél tökéletesebbet ezen a téren máig sem termelt a magyar szociológiai irodalom. Braun Róbert volt a manapság oly népszerűvé vált falukutatók előfutárja s csak akinek, mint e sorok írójának, személyesen volt alkalma jelen lenni párszor az akkori adatgyűjtés fárasztó és léleksorvasztó munkájánál, tudja méltányolni érdeme szerint ennek a teljesítménynek valódi értékét. A „Voraussetzungslose Wissenschaft“ kora volt ez s Braun Róbert a megszállottak fanatizmusával, minden tendencia nélkül kutatta a szociális élet igazságait...

Alapos ismerője volt Braun Róbert a *nemzetiségi kérdésnek* s talán még Jászi Oszkárnál is szélesebb horizontokat fogott át az akkori magyar politikai élet e legnagyobb jelentőségű jelenségének vizsgálatában. Braun ugyanis nemcsak a magyar s az európai, hanem az amerikai nemzetiségi kérdésnek is alapos ismerője s éleseszű megfigyelője. Több, mint egy éven át tanulmányozta Amerikában a faji kérdést s számos érdekes, új meglátásokkal ékes cikket írt a néger kérdéstről.

Braun Róbert 1911-ben került Budapestre, hol mint könyvtárigazgató 8 éven át működött Szabó Ervinnel. Együttes munkájukkal ők fejlesztették európai viszonylatban is mintaszerűvé a Fővárosi Könyvtárat. Szabó Ervin halála után ő lett a Fővárosi Könyvtár igazgatója, az összeomlás után azonban kitették állásából. Azóta főként tudományos könyvek fordításával foglalkozott s mindig értékes, tisztánlátó, emelkedett szellemű cikkei és polemikus írásai főleg a Századunkban s nem egyszer a Korunkban jelentek meg.

Braun Róbert egyik utolsó mohikánja volt annak a kis tábornak, mely Pikler Gyula és Jászi Oszkár vezetése alatt a század elejétől kezdve két évtizeden át avant gardeja volt Magyarországon minden haladó eszmének.

A régi Magyarország hivatalos tudósai és írói sohase ismerték el ennek a tábornak a tudományát, sőt még a jószándékát sem. Állandóan azal vádolták őket, hogy a politikát akarják bevinni a tudományba. Holott az igazság épp az ellenkezője ennek: Jászi Oszkártól Braun Róbertig ezek a magyar szociológusok egytől egyig a tudományt akarták bevinni a politikába!

Turnowsky Sándor

MOHOLY NAGY LÁSZLÓ*) Amikor Moholy Nagy Lászlóval 1922-ben először találkoztam, művészete oly mély hatással volt rám, hogy keresztülvittem tanári alkalmaztatását a weimari Bauhausban, a magam alapította és vezette művészeti főiskolán. Nem csalódtam benne. Moholy Nagy egyik legtevékenyebb munkatársammá vált az intézet felépítésében és feledhetetlenül kivette részét a Bauhaus alkotómunkájából. Meg kellett említenem a Bauhaust, mert széles lehetőségei a művészi munkára különösen vonzhatták és meg is termékenyítették Moholy Nagy sokoldalúan fogékony természetét. Új gondolatok rajzoltak belőle s ebből az eszméből kiélődtek ki intézeti munkásságának és egyéni kibontakozásának gyümölcsei.

Tévedésbe esnének, akik azt hinnék, hogy Moholy Nagy széleskörű

*) Ezzel a Korunknak küldött írással nyitotta meg pár héttel ezelőtt Walter Gropius Moholy Nagy László kiállítását a londoni London Galleryben.

tevékenysége a fényképezés, színpad, művészet, film, nyomdaművészet és reklám terén szétforgácsolta a *festő* Moholy Nagy erejét. Nem. Minden eredményes működése ezeken a területeken végeredményben csak szükségesség kerülvolt, hogy az új tér-fogalom meghódítására vonulhasson fel a festészetben. Ebben látom Moholy Nagy igazi jelentőségét. Sikerült sokoldaluan szétágazó érdeklődését a képalkotásra vetítve összefognia és a kép terében egy új, sajátos művészi egységet létrehozni. A kép tér-problémájának fogalma avatatlanok előtt talán érthetetlen, engedjék meg tehát, hogy néhány magyarázó szót szójak az elvont művészet jelentőségéről, saját belátásom szerint.

A vezető absztrakt művészek feladatát zenei példával tehetnők érthetőbbé. Ismeretes, hogy valamely zenei mű, zenei kompozíció, csakúgy, mint a kép, tartalmából és formából áll. A forma azonban csak részben a művész alkotása, mert hiszen, hogy zenei ötleteit egyáltalában érthetővé tegye mások előtt, a művésznak igénybe kell vennie az *ellenpontot*, ami nem egyéb annál a társas megegyezésnél, amellyel a hangok világát bizonyos törvényszerű hangközökbe osztjuk be. Ezek az ellenpontoszási szabályok, hangsorok, összhangzattani törvények a népek és korok szerint különbözők ugyan, de váltásuk csak nagyon lassan következik be, az egyéneken túlmenő történelmi folyamatokban.

A látásművészeteknek régebben szintén határozott ellenpontoszási szabályaik voltak a tér kifejezésére. Az akadémiák, ahelyett, hogy megőrizték és továbbfejlesztették volna, elvesztették ezeket a szabályokat — és a művészet romlásnak indult. Itt léptek közbe alkotóan az elvont művészek — közöttük Moholy Nagy is, akiben én jelentős úttörőt látok — hogy új törvényszerűséget vívjanak ki a tér számára.

Ez az új ellenpontoszás: az *új látás* a legnagyobb tettük. A festészet történetében az ábrázolt tartalom háttérbe szorul a lényegesebb térbeli felfogással szemben. Tessék csak elképzelni, milyen hosszú utat kellett a festészetnek megtennie, míg a kép terében vissza tudta adni a fiziológiai látásunkhoz, természetes szemünkhöz alkalmazott mélység-távlatokat, ami persze ma már régen túlhaladott művészeti vívmánynak számít. Ma egészen új problémák egészítik ezt ki, a negyedik dimenzió és az egyidejűség problémái, fogalmak, melyek régebbi korok gondolatkörétől távol estek, ma azonban tér-érzetünket gazdagítják. A művész előre sejt új felfedezéseket. Ma már a tudomány is beszél a tér negyedik kiterjedéséről, vagyis az idő-elemnek a térbe való bevezetéséről. A festészetben a háború előtt is találkoztunk már a futuristák ama kísérletével, hogy a mozgás mozzanatát, tehát egy időbeli folyamatot, az álló képbe vigyék. Gondoljunk például *Delaunay* ismert képére, az *Eiffeltoronyra*, amely az Eiffeltorony személyszállítóján felutazó ember tér-élményeit, tehát a térbenyomások egymásutánját akarja képben visszaadni.

Innen egészen Moholy Nagy valamelyik képéig megint hosszú a megtett út a tér-fenomenon meghódítása felé. Moholy Nagy korán felismerte, hogy mi a teret csakis a *fény* segítségével foghatjuk fel. Munkásságának egyeteme hatalmasra méretezett harc az új látás előkészítésére. Megkísérli kitágítani a festészet határait és új technikai eszközök bevonásával emeli a fényerősséget a képben, vagyis közelebb hozza azt a természet fényerősségeihez.

A fény megfigyelése és megrögzítése a fényképező-lencsével és filmkészülékkel minden látásszögből s a térbeli benyomások elsajátítása madártávlatból és békátávlatból is, mindez a gyakorlat a *festő* Moholy Nagyban kifejlesztette azt a képességet, hogy új képzetet alkosson a térről. Saját szavai szerint „az új tér-alkotás bizonyos tér-részletek egy-

másbaszövését jelenti, amelyek ugyan többnyire a láthatatlanban horgonyoznak, ámde mégis tisztán körülhatárolható vonatkozásaik vannak egymáshoz. Az erők állandóan mozgó játéka ez“.

Valóban ráillenek ezek a sorok Moholy Nagy képalkotásaira. Meggyőződni erről azonban csak személyesen lehet. A legjobbat, amit a művész képeiben mondani akar, nem lehet szóban megmagyarázni. A festőművészetet mindig csak az fogja megérteni, aki a gyermek előítéletek nélküli fogékonyságával járul a művészi alkotás elé. Aki anekdotát keres, Moholy Nagy képeiben azt nem fogja megtalálni. A szín, a forma, a fény szépsége azonban megsejteti velünk az új látást, amellyel Moholy Nagy és néhány kortársa ajándékozta meg ma a világot. (Walter Gropius.)

NAPJAINK UJABB KÖVETKEZETLENSÉGEIRŐL. Mint minden átmeneti időszakban, amikor az elmúlt állapot utószegéseibe a jövőbeli megoldás intonációja vegyül, mint most is, amikor még az el nem múlt világválság és annak még ismeretlen megoldása közé terülnek az évek, lépten-nyomon megoldhatatlannak látszó ellentmondásokba ütközünk.

Az elfogulatlan szemlélőnek, vagyis annak, aki a jelenségeken kívül helyezkedve, azokat „önmaguk“-ban akarja megérteni, kétségbe kell esnie ebben az érzésben: „semminek se látszik már semmi értelme.“ Nem beszélünk itt arról az egyszerű hamisításról, amit bizonyos csoportok követnek el és ami a szó és a tett ellentmondásából álló következetlenség; ezeken a szemlélő már nem ütközik meg, tudomásul veszi azokat, mint öregember a régi betegséget — és másra gondol. De itt vannak a komolyabb esetek, azok a friss következetlenségek, amelyek felett nem lehet „olcsó trükk — nem érdekel“ — szólással napirendre térni. Javarezsük nem is nő a napipolitika kertjében, de a társadalmi élet u. n. semleges területein: közgazdaságban, erkölcsben, irodalomban, művészetekben..

Hogy az utolsókkal kezdjük: nem feltűnő-e például, hogy az új realista irodalomban, amely pedig olyan büszkén deklarálja magát az anyagi-társadalmi valóság irodalmának („la vérité, toute la vérité, rien que la vérité — az elhunyt Gorkij szellemi irányítása alatt állók elve ma is) — mégis annyi az iránymutató célzatosság? Nem teleológizmus ez, nem az előrevetített cél (=ideál) által való meghatározottság: *idealizmus*? Ezzel szemben azok az irodalmak, amelyek az idealizmus jegyét veszik magukra és formalisták vagyis a forma, a művészi anyag elsőbbségét, illetve egyedülvalóságát vallják, elvetve minden eszmei tartalmat, vagy mindent a sohopenhaueri (vagy Göbbels féle) „faji szellem“-től, egy kollektív *ösztöntől* determinálnak tüntetnek fel, amikor tudvalévő, hogy úgy a formalizmus, mint a determinizmus mindig inkább a materialista irodalmi áramlatok sajátsága szokott lenni! Hol itt a ráció?

Vagy erkölcsi területen: a mai „értékek átértékelődése“ idején és főleg, amikor a társadalmi, családi, szerelmi, stb. kapcsolatok „eldologiasodása“ soha nem látott mértéket öltött, hogyan lehessen értelmezni azt az új tömeghangulatot, amely a családi formákat, a családi tűzhely tisztaságát veszi védelembe, valósággal a család regenerációja felé irányul és odáig hat, hogy a legszélsőbb pártok is sietve magukévá teszik, sőt az a szocializmus honában is olyan családvédő intézkedésekhez vezet, mint a válások és a gyermekelhajtás megnehezítése?

Milyen ellentét van például abban is, hogy a szélsőséges autarchiák (nemzeti elzárkózások) idejében mindenütt mégis külpolitikai, világpolitikai kérdések dominálnak, hogy kormányok s parlamentek sorsa, képviselő- s elnökválasztások majdnem kizárólag külpolitikai kérdéseken dőlnek el, hogy a demokratikus parlamentekben szinte csak ezeken vitat-

koznak, s még a regresszív államok képviselői is álpárliamentjeiket szinte csak arra hívják össze, hogy a világgazdasági kérdéseiben megnyilatkozzanak? Es lehet-e hinni, hogy ugyanakkor olyan ultranemzetköziesek, mint akik majd Isztambulból, majd Oszlóból hirdették egy évtizeden át a nemzetközi átalakulás azonnali szükségességét, most Mexicóból is azok ellen tüzelnek, akik — ha nem is mindenütt, de legalább a maguk portáján — éppen azon az átalakuláson fáradoznak. Es ami több: lehet-e hinni, hogy ezek az örök átalakulók (l. a „permanens átalakulás“ elméletét) a regresszív államaival szövetkeznek, amelyek azon az egy helyen is kioltani igyekeznek az átalakulás tüzét? Nem misztifikáció ez?

Nem kicsinek látszik az ellentmondás abban sem, hogy a regresszív államok, amelyek a tömeg alárendeltségének, a tömeg megvetésének elméletén alapszanak, ugyanakkor soha nem látott méretekben kultiválják a tömeg-felvonulásokat, a tömeg-szervezeteket, a nyilvános céciókat és parádékat, míg másrészt, ugyanazok az ultra-bal népfanatikusok, akik a legprogresszívebb helyeken is arisztokratikus, sőt deszpotikus felsőbbiséget látnak, egy idő óta valósággal fumigálják a tömegvélemény megnyerését, valósággal csak „kancellária-politikát“ folytatnak a kiválasztottak körében és ebben a Petur-bános viselkedésükben odáig mennek — mint azt az „augusztusi tizenhatok“ tették, hogy meghaltak, anélkül, hogy tetteik indító okát elárulták volna, állítva, hogy semmilyen komoly céljuk a pusztán felül-jutáson kívül nincs és nem volt, — és jönniök kellett, a „januári tizenhetek“-nek, hogy kiderüljön, miszerint cél és program igen is volt és van a dologban, de ez, mint a szóbanforgó tömeg által meg nem érthető, azzal el nem fogadtatható, csak a beavatott keveseknek volt fenntartva...¹

Hol a ráció? Hol az az egységesítő tény vagy elv, amelyekben mindezek a következtetések és ellentmondások megoldódnak, érthetővé válnak? Hát először is legyünk tisztában azzal, hogy vannak tényleges ellentmondások is, ellentmondások, melyek a valóságban, társadalmunk strukturájában rejlenek. Ilyennek tekintjük pl. azt, hogy a regresszív államok, amikor fenntartásuk érdekében széles tömegekre apellálnak, ugyanakkor, mint a legfelső csúcs-érdekek-képviselői, kénytelenek nemcsak a széles tömegeket, de a közbeeső kisebb tökéseket is megnyomortani. De vannak ál-ellentmondások is, olyanok, amelyek csak a tájékozatlan, vagy a túl-közömbös szemlélő előtt látszanak azoknak, mint például az ultrabal álláspont és a regresszív háborúsok közötti megegyezés „ellentété“, amely eléggé érthetővé válik, ha számításba vesszük az idők változását. Nyilvánvaló például, hogy aki azt állítja, hogy az átalakulás egy országban meg nem valósítható, az mindaddig, amíg az átalakulás világméreteiben hisz, azonnali világ átalakulást fog követelni, de amint úgy látja, hogy ez lehetetlenné vált, abban a percben már feltételezi, hogy azon bizonyos egy országban is minden elveszett és az ellenkező végletbe csap át, a régi állapot restaurációját elmaradhatatlannak tartja és ezen páni hangulatában mit sem kíván jobban, minthogy ő maga vigye véghez a restaurációt, hogy „menthesse, ami még menthető“. Ez, mint az augusztusi és januári tizenhetek megmutatták, az oslo-mexikóiak

¹ Abból a szempontból, hogy egyeseknek miért kell a nyilvánosság, a tömeg előtt szándékaikat elhallgatniok, viszont mások miért tartják szükségesnek, legalább a döntő percben ezt is feltárni, jellemző a januári tizenhetek egyik főszereplőjének nyilatkozata, aki az elhallgatás okát abban jelölte meg, hogy a háború előkészítéséről és a háborús-regresszív államokhoz való orientációról lévén szó, ezt a mélyen pacifista tömegekkel elfogadtatni lehetetlen lett volna.

esete, akik a „negyedik-nemzetköziség“ hivatalos orgánumának, a *Bulletin*-nek 1930. évf. 10. számában már így fogalmazták felfogásukat: „A visszavonulás úgy is elkerülhetetlen. Ezt hát minél előbb végre kell hajtani... — ...Meg kell állítani a föld-közösítést... — ...Beszűntetni az iparosításban való ugrásokat. Revidálni a tempó kérdését... — ...Lemondani a zárt gazdaság „ideáljairól“. Kidolgozni a tervnek egy új variánsát, amely a világpiaccal (értsd: világtőkével) való széles együttműködésen alapszik... — ...Végrehajtani a szükséges visszavonulást, aztán a stratégiai átcsoportosítást...“

Ez a pesszimizmus fokozódik 1933-ban, a regresszió németországi győzelme után. A program akkor még „radikálisabb“: — a) feloszlítani a közös gazdaságok javarészét, mint felfújtakat; — b) feloszlítani az állami föld-gazdaságokat, mint nem-rentábilisakat; — c) lemondani a nagy-parashti osztály likvidálásáról; — d) visszatérés a koncessziórendszeréhez, a nagy állami iparvállalatoknak, mint nem-rentábilisaknak koncesszióba adása“.

1935-36-ban a pesszimizmus valóságos pánikba csap át már a regresszió világgyőzelmének elkerülhetetlenségét, a biztos háborút és a progresszív átalakulás országának biztos vereségét látják az „ultra-progresszívek“, amiből már egyenesen következik a legellenségesebb csoporttal való szövetekezés és „menteni, ami menthető“... kétségbeesése.

Ime milyen vaskövetkezetesség a következetlenségben!

Hasonlóképp csökken az említett ellentmondás autarchizmus és külpolitikai beállítottság között is, ha csak számításba vesszük, hogy az autarchia nem öncél, nem az „én majd élek békében magamnak“ elvéből fakad, hanem éppenséggel a *világ*-háborúnak, a *világpiac*ért való küzdelemnek egyik eszköze s alig látszik ellentmondás abban, hogy a „felsőbbrendű faj“ és az „egyén felsőbbrendűsége“ elveit hirdető regresszió olyan gondosan istápolja a tömegbefolyását, ha tekintetbe vesszük azt az igazságot, hogy a tömegek támogatása nélkül se a progresszió, se a regresszió fennmaradni nem képes és hozzávesszük az oslóiak fő ellenlábasának és céltáblájának azt a tanítását, miszerint a progresszióknak nem milliókra, de tízmilliókra, sőt százmilliókra kell támaszkodnia, ha érvényesülni akar...

Ami aztán erkölcsi területen a családi tűzhely nagyobb védelméhez való visszatérést illeti, ennek többek között a *kis tulajdon*, a munka által szerzett *kisvagyon* védelmében is találják magyarázatát. (A család soha se annyira a nagypolgári, mint a kistulajdon tartozéka volt!) Ez a progresszió államában a „nagyobb teljesítményért nagyobb jutalom“ elvéből is fakad, míg a többi államokban a kispolgárság szerepének megnövekedéséből. Aztán: ha igaz, hogy a modern viszonyok (racionalizálás és munkanélküliség) a nőt és gyermeket kiszakítják a családból, a termelésben mozgósítják és ezáltal családdromboló hatással vannak, az is tény, hogy a legtöbb államban egy-egy családban, hol csak az egyik, hol csak a másik családtag jut munkához vagy munkanélküli támogatáshoz, (ami a családon belül éppenséggel növeli az egymásrautaltságot!) szorosabbra fűzi a családi-egységet...

Végül is a művészetek területén, ami azokat az ellentmondásokat és következetlenségeket illeti, amelyek a realista irányzat idealizmusában és az idealista irányok determinizmusában és formalizmusában rejlenek ezek is mindjárt kisebbeknek látszanak, ha elgondoljuk, hogy egyrészt a realista művekben megmutatkozó tendencia nem a műé, hanem a megfestett valóságé magáé és, hogy másrészt a „materialista“ formalizmus és fatalisztikus determinizmus mindig, a kereszténység keletkezésétől kezdve

a kubizmusig, a valóság meg nem értéséből vagy félig-megértéséből fakadt, mindig a materiális valóság-tartalmon, „e-földi élet sivárságán” való kétségbeeséstől származott és mindenféle idealizmussal mindig annyira összefüggött, mint a fa ágai a leveleivel...

Ha mindezekben és ezeken kívül még sok minden marad is tisztázatlan, hiszen gyerekes ábránd volna, ha egy ilyen tömörségre ítélt lapháti-jegyzetben keresnők napjaink ilyen nagy kérdéseinek teljes megoldását — mégis bizonyos, hogy kétségbeesésre semmi okunk. A kétségbeesés mindig az ultra-radikálisok sajátosága, valamint a naiv hívőké is. Az első Krisztushívők, mintegy a maihoz hasonló átmeneti időszak gyermekei az ellentmondások elől a teljes lélettagadásba és tudatlanságba menekültek, de mi, ha még nem is értük el az emberiség férfikorát, a gyermekkoron már tuljutottunk és jogunk van így szólni magunkhoz: keress és megtaláld azt, amire vágyol; tanulj, kutass és idővel mindennek rájössz a nyitjára... (Köves Miklós)

KINCSKERESŐ MAGYAR HUMANIZMUS. Nehéz volna saját vallomásaik alapján meghatározni a budapesti Apollo időszakai folyóirat¹⁾ köré tömörült új magyar humanistákat. Közel három éves sajtómunkájuk sem elegendő ahhoz, hogy tiszta képet kapjunk világszemléletükről. A magyar reneszánsz emlékeinek kutatása, ami ennek a gárdának szellem-történeti elődökét volna hivatott szerezni, mesterkélt történelmi analógiára utal és magánviseli *Szekfű Gyula* idealista magyar államtörténeti iskolájának bélyegét.

Kerecsényi Dezső Oláh Miklósról adott rajzában olvassuk: „A magyar talajban elhelyezkedő humanizmus az országmegromlás megrázó élményén keresztül találja meg helyhez kötött feladatait s a múlt emlékeivel emelkedik az efemernek tartott jelen fölé, hogy műveltség és állam-egység az írás imagináriussá varázsló erejével legyen részese az örökkévalóságnak”. A Mohács utáni Magyarországról van itt szó, helyesebben arról az „eszmei” Magyarországról, melyet *Kardos Tibor*, az *Apollo* másik reneszánsz-kutatója, már a *Magyar reneszánsz írók* szemelvényes kiadásának²⁾ bevezető tanulmányában így jellemezett: „A közös csapás nyomán támadt közös büntudat, a közös szenvedés, a határokon áttörő nyelv, a magyarság történetének és jogi életének korpuszai és mindezekben kiteljesülve, mindezekből támogatva a Mátyás-legendának az öntudatos magyarságot összefogó ereje adott az elvesztett valóságos Magyarország helyett egy eszmei, virtuális Magyarországot. A virtuális ország legyőzhetetlen volt. A virtuális élet álomszerű, nagyszerű, Magyarország történetének szebbik része”. Ez a történelemszemlélet egy csillogó palástot borít a középkorvég és újkoreleje Magyarországnak zavaros sokféleségére. Szintézisbe erőlteti huszitizmus és franciskánusok, Dózsa és Werbőczy, Transzilvánia és Habsburg-Magyarország, reformáció és ellenreformáció ellentéteit. Szellemi integrálszámításával eltünteteti rendi és póri ideológiák különbségét, népi Mátyás-legenda és uri Hármaskönyv szembenállását, s a hitvitázók irodalmi harcát. A magyar reneszánsz-kutatás „virtuális Magyarország”-a alig egyéb a *Magyar Szemle* köreiben átvett mai „eszmei” Magyarország, „Neohungária” multbavetített vágyképénél.

¹⁾ *Apollo*, közép-európai humanista folyóirat. Szerkeszti Gál István. Főmunkatárs Bóka László. Budapest 1935 (I—III), 1936 (IV, V.) — ²⁾ *A Magyar irodalmi ritkaságok* 29. száma: *Magyar reneszánsz írók*. Összeállította és bevezetéssel ellátta Kardos Tibor. Budapest 1934.

Az Apollo-gárda szellemi kialakulására azonban nemcsak Szekfű Gyula hatott, hanem a magyar szociálrevolucionérok szellemisége is, nevezetesen Szabó Dezső és a Bartha Miklós Társaság ideológiája, melyben az ellenforradalom előtti pozitivista és materialista magyar történeti felfogás hagyományai keveredtek a világháború utáni szláv-magyar-román viszonylatok reális érzékelésével. Az Apollo feikapja ugyan a „virtuális Magyarország” jelszavát és előtérbe helyezi az egyoldalú, idealista magyar reneszánsz-kutatást, de Gál István, a folyóirat fiatal szerkesztője, kirugja a szűk és öncélú államszemlélet oldalait s „középeurópai humanista literátorság”-ról, meg sok-évszázados szellemi közösségben és egyidejűségben élő humanista, latinos „Középeurópá”-ról beszél. A magyar glóbusz a magyarság történetének és jogi életének korpuszaival olyannyira ellentett Duna-konföderáció, Keleti Svájc és Turáni-szláv Paraszttállam eszmei hagyatékának megfelelően felduzzad, kiterjed és át-lényegül. Ilyesmit olvasunk: „Önelvű, virtuális Középeurópánk s benne virtuális Magyarországunk egy és szétválaszthatatlan, teljes egészében intellektuális glóbusz”.

A globális Középeurópa-szemlélet a magyar öncélúság hagyományos „sziget”-érzését vetíti ki Középeurópára s megmerevíti, körülbástyázza, a világ folyásából kiragadja ezt a szélesült, „eszmei” hazát. Egyhelyütt „Középeurópa határainak védelme” humanista kötelességként szerepel. A szerkesztő elejtett szavait részletesebben is megmagyarázza Bóka László, aki különben az Apollo intellektuális glóbuszán „a mi költőnk” szerepét játsza s a szerkesztő szerint „Ady óta az első magyar író, kiben együtt és egyszerre vált egzisztenciális kérdéssé Európa, Középeurópa és Magyarország”. A sokkal egyszerűbb elismerésre is érdemes költő-esztéta Erasmusról írott emlékezésében középeurópai méretekbe tolja ki a magyar reneszánsz-kutatók már ismert történelmi analógiáját. „A nagy sorsfordulatok sarkpontja” — írja — „a mi kis Középeurópánk volt akkor, a nyugatra törő törökség felvonulási terepe Középeurópa.” A kor ismétlődik: „Ma Középeurópa ismét felvonulási tereppé készül válni: jobb- és baloldali fanatizmusok, imperialista álmok felvonulási terepévé”. A Németh László mondotta „harmadik oldal” kísért itt. A költő (már a történelmi hasonlat kedvéért is) a jobboldal szerint itéli meg a baloldalt, imperializmus szerint a demokráciát, törökség szerint a békepolitikát, hogy azután elvethesse mindakettőt s a „virtuális” Középeurópa sajátos tájlelkeként emelhesse fel azt, ami a „kivülről néző objektivitás, az érdektelen érdeklődő nyitott szeme, az igazság keresésének nyugalma.”

Mi ugyan nem az „érdektelen érdeklődő” szempontjából, hanem a társadalmi haladásban leginkább érdekelték világnézetéből indulunk ki, a tárgyilagos kutatás kérdésében azonban tökéletesen egyetértünk a költővel, hiába gondol minket töröknék. Középeurópa önelvűségét azonban értelmetlennek tartjuk. S ha ezzel a beszögeltséggel szemben szabad világnézetből ítélünk is a dunai népek közös történelmi szükségleteiről és egymásrautaltságáról, értékelni tudjuk mindazt, amit az Apollo Középeurópa-kutatói glóbusz-fikciójukon belül reálisan felismernek és megmérnek. Gál István tanulmánya a román irodalomtörténet tájrajzi problémáiról s a középeurópai összehasonlító irodalomtörténet kérdésének felvetése Eminescu és Középeurópa című cikkében, ha spirituális és tájelméleti egyoldalúságában nélkülözi is az osztálytörténeti vonatkozásokat, nemcsak kiváló munka, hanem élményt is adó, mert uttörő a pusztán „nyugatos” magyar szellemtörténetben. S ott, ahol a Középeurópa-kutató reálisan nyúl a nemzetköziség dunai hagyományai-

hoz, egy „humanista, latinos Középeurópa“ helyett a közös szláv-magyar-román parasztimultra bukkan. Igaz, hogy ez a felismerés egyelőre a zene-történet területére szorítkozik. *Lükő Gábor* rövidke cikket ír *Bartók Béla és a keletközépeurópai zenefolklore* címmel s egy másik tanulmány, mely Bartók Bélát kizárólag magyar jelentőségében méltatja, már jóval terjedelmesebb, de szemünkbe ötlük a szerkesztő egy csillag alatti megjegyzése: „Az Apolló eszmei Középeurópája azonos Bartók Béla Keleteurópa-konceptiójával“.

A humanizmus értelmezéséről is a legellentétesebb felfogásokat találjuk az Apolló oldalain. Pedig ez az a bűvös fogalom, melynek jegyében gárda tömörül, még hozzá nem is csekély gárda-öntudattal, *Faragó László* szerint „a maga sajátos nacionalitására ráébredt németiség új életének irányából formálódik ki a harmadik humanizmus eszmekozmosza“. Külön könyvnek is beillő terjedelmes tanulmányában *Werner Jaeger* nacionálszocialista humanizmusát méltatja, amely abból az elvből indul ki, hogy a „humanitást, az igazi emberséget a görögök mindig az embernek, mint az államközösség tagjának mivoltához kapcsolták“. A szerző különben nem akar „a Harmadik Birodalommal, mint politikummal“ foglalkozni, csupán „a Harmadik Birodalom eszmeépületének kibontakozását egyik oldalról előkészítő harmadik humanizmus fejlődésén“ tekint végig. Számára „a Harmadik Birodalom csak ideológiát jelent, ezért is írjuk kezdőbetűit nagybetűkkel“.

Mennyire más *Nagy Tibor* vallomása, amelyből egy osztálytalan világtársadalom perspektívája nyílik! E vallomás szerint „az új humanizmusnak nagyon jól kell tudnia azt, hogy a kultúra akkor lesz egyetemesen kollektív és szabad emberi tényező, ha az osztálykulturák társadalmi csökevényei és gazdaságtörténelmi akadályai is leomlanak s amikor a lehető teljes ember és az emberi egyetemesség igényei nem egymást kizáró rendszertelen fogalmak lesznek“. S az Apolló helyet ad *Thomas Mann* Budapesten elhangzott *Európa és a humanizmus* című előadásának is, melyben a nagy kezdőbetűkkel írt Harmadik Birodalom kitaszítottja „harcos“ humanizmust sürget „egy szemérem és kétség nélküli fanatizmus“ ellen! Helyet kap *Márai Sándor* is, azzal a felfogásával, hogy „a humanizmus, ma inkább, mint valaha, a műveltségre és békére törő ember hősiesszolgálat“.

Ezekután szerfelett gyanus nekünk az a különleges „középeurópai humanizmus“, melyről az Apolló szerkesztője mond megejtően szép dolgokat, a benne rejlő „új, igazi totalitás“ azonban csak arra jó, hogy kritikátlanul összeragassza *Werner Jaeger* nem is olyan ártatlan *Schulmeister*-humanizmusát *Thomas Mann* harcoss emberi hitvallásával s együvé gyurja a nacionalista „görögösség“-et egy új, osztálytalan társadalom utáni vágy teljes emberi szolidaritásával.

Nem méltatnók ennyi figyelemre a humanizmus fogalmával feleltelenül játszó kollégista széplelkűséget s az egész jófiús frazeológiát eszmei Magyarországról, Középeurópa-totalitásról és intellektuális glóbuszról, ha a csacska szellemesség gőzeiből ki nem emelkednék egy-egy reális tanulmány s a humanista szavak és hasonlatok talmi csillámlása mögül meg nem éreznők a magyar realizmus lopva közelgő, egyszerű és józan gondolatát. A mai politikai viszonyok között valóban szociális tett és alkotó realizmus, ki-kitörni a kacsalábonforgó „eszmei Magyarország“ álmvilágából, s „magyarságunknak szigorú önvizsgálatból eredő helyzet-érzése“ szerint konkrét kapcsolatot teremteni a cseh, szlovák, román kultúrával. Ez az imperialista ellentéteket és nemzeti kizárólagosságokat feloldó gesztus saját következetességük vonalán elvezetheti új magyar

humanistáinkat saját népükhöz is. Azokhoz a társadalmi rétegekhez, melyeknek hagyománya a nemzetköziség és történelmi érdeke a „középeurópai sorsvállalás“, ha nem is egy külön Középeurópa-glóbusz, de mindenesetre a népek testvérisége értelmében.

„Március esedékes a magyar világban“ — ezt Prágából írta a magyar humanistáknak *Szvatkó Pál*. Tanulmánya, a külön figyelmet érdemlő *Csehek és magyarok*, már azzal is kéri az Apollo kerteiből, hogy a magyar polgárisodás problémáira figyelmezteti a magyar reneszánsz-korszak álmodozóit. A „merev és csökönyös lovagi forma“ helyett magyar demokráciát sürget, a „dunai választott nép“ messianizmusa helyébe magyar realizmust követel. A szerző Szlovénzskón jobboldalinak számít s hogy a budapesti új magyar humanisták között a haladást képviselheti, annak valóban az az oka, hogy Szlovénzskón „magyar társadalmi szuperstruktúra nem zavarja az önkéntelen fejlődést“. Nemcsak a cseh polgári demokrácia története, de ez a tény is gondolkodóba ejthetné fiatal humanistáinkat, akik különben maguk is elárulják nem egyszer jobbik eszükét a sorok között.

Demokrácia és realizmus még nem minden, de az egyetlen lehetséges magyar történelmi és kulturális kiindulás „egy új, boldogabb, emberibb Középeurópa“ felé. Ezért van bizalmunk mégis a kincskereső magyar humanizmusban. Az alkimisták sem találták meg a bölcsek követét, még aranyat sem csináltak. Kohójukból mégis került ki olyan hasznos és okos dolog, mint a porcellán. (*Balogh Edgár*)

A MAGYAR KÖZÉPOSZTALY ÉS A VÁLASZTÓJOG. *Szekfű Gyula* hozta felszínre a kérdést és az a mód, ahogyan kitergette a problémát, inkább tetemre hívásnak látszik, mintsem arra alkalmasnak, hogy egy demokratikus választójog által helyrebillentsük a középosztály és az állam helyzetét. A *Korunk Szavában* indította el Szekfű az eszmecserét. A cikk érdekes; nem azért, amit mondott, de inkább azért, mert az itt megnyilvánult álláspontot régebben véka alá rejtette. Szekfű cikkének rövid gondolatmenete ez: a választójognak kétféle funkciója van: hatalmi és nevelő. Az 1848-ban adott jogokat — hatalmi szempontból — már az 1874-i választójog megszükitette és így a népnevelés szempontjai nem érvényesülhettek. Ezzel szemben Angliában már 1867-ben követelik — a választójogot, 1872-ben már titkosan szavaznak. Ezért immunis Anglia a propaganda szélsőségei ellen. (Arról nem szól, hogy ezért tudtak jobb gazdasági helyzetet is teremteni). Látja, hogy játékot űztek a „politikai éretlenség“ jelszavával, mert a politikai érettség feltétele, hogy a nép gyakorolhassa jogait. Ki felelős ezért, azt nem látja, de annál inkább látja a középosztály politikai tudatlanságát s hogy ez a mai középosztály Deák Ferenc középosztályának mulasztásait folytatja tovább, vagyis elhanyagolta a választójogi kérdést, a földkérdést és nemzetiségi kérdést. Szekfű mostani véleménye szerint még a szegény nép is jobban lát, mint ez a középosztály, mely a nemzet jövőjét teljesen balga álmok felhőtalajára építi, az új nemzedékkel szemben ridegen biztosítja hatalmát és teljesen a nagybirtok érdekeihez igazodik. Szekfű felveti a kérdést: vajjon az a kautéla, amit az új választótörvény törvénybe akar iktatni, megmenti-e ezt a középosztályt és rajta át a nemzetet? Felelete pesszimista: ha a parasztság kerül hatalomra az új választások révén, akkor előállhat a kritikus helyzet, de ha a középosztály ragaszkodik hatalmának eddigi mértékéhez, akkor biztosan katasztrofális állapotok következnek be.

A *Korunk Szava* azon a címen, hogy mesterséges ködfejllesztés in-

dul meg a választójog terén, ankétot nyitott a kérdésben. Lássuk, mit mondanak a nyilatkozók:

Egyed István egyet. tanár azt hiszi, hogy a választójogot ma nem szabad emberi alapjognak tekinteni; nem hive a titkosságnak, mert az az igazi demokráciának nem kedvez s nem hive a választójog kiterjesztésének. — *Farkas István*, szociáldemokrata képviselő minden 21 éves egyénnek kívánja a választójogot; lajstromos szavazást óhajt s a megválasztott parlament kétévi együttmaradását. A mai ajánlók számát százra redukálná s nem akarja, hogy a parlament jogkörét akár a kormányzó, akár a felsőház javára szűkítsék. — *Molnár Kálmán* egyet. tanár a jelek szerint jól ismeri a mai rendszer hátrányait, de megkerüli az új választási rendszerre vonatkozó határozott állásfoglalást. Hiába van — mondja — választójog, ha alkalmazása korrupt, ha a mindenkori főispán egyben a kormánypárt elnöke is s ha a közigazgatási bíróság a vádlott képviselő lemondása esetén a panaszosokkal fizetteti meg a költségeket. — *Szandtner Pál* egyet. tanár nem hive a titkos választójognak, mert így is lehet a korrupciónak érvényesülni; a korhatárt nem kívánja leszállítani, még a harmincéves korhatárt is aggályosnak tartja s azokat szeretné a választójog áldásaiban részesíteni, akik a keresztény morálnak jogrendünkbe inkorporált tilalmain tiszteletben tartják. — *Sándor István* képviselő szerint a mai választójogot kell javítani s a köztisztviselők befolyását csökkenteni. — *Kovács Alajos* hely. államtitkár, a statiszt. hiv. ny. igazgatója műveltségi cenzust kíván alkalmazni. A mostani választójogot fejlődésképesnek tartja s ezt azzal világítja meg, hogy 1920-30 között 715.000-en szereztek meg férfiak és nők az elemi iskolai 4 és 6 osztályos képesítést, hogy választójogot szerezzenek. (Ez ugyan inkább az „éretlennek nyilvánított“ nép fejlődéskéességét jelenti, hogy az iskolai képesítés késői megszerzésével akarják korrigálni a választójog szűkmarkuságát.) A jog szűkítését nem tanácsolja Kovács, de legszívesebben a nők választójogát szállítaná 30-ról a 24 éves korhatárra, mivel a nők konzervatívek és vallásosak és nem lennének szélsőséges propaganda áldozatai. — *Káldor György* ujságszerkesztő szerint eddig nem volt demokrácia, mert nem volt becsületes választójog, az ajánlási rendszert megszüntetné, a titkosságot bevezetné. Nagy bajnak tartja, hogy Európa diktatórikus atmoszférájában oldódik meg a kérdés, amikor az idegen diktatúrák anyagilag is beavatkozhatnak a választásügyébe. — *Keszthelyi Nándor* ügyvéd, a Deák Ferenc Társaság elnöke ellene van az értelmi cenzusnak, mert a gyökerét veszített diplomások a legnagyobb felforgatók. — *Sándor István* pénzügyigazgató a szavazat titkosságát óhajtja, mert csak így lehet a hatalomtól függetlenül szavazni, ez biztosítja a tehetség érvényesülését, ez oszlatja el a politikai éretlenség rosszindulatu meséjét. — *Juhász Junger Sándor* ügyvéd szerint csak a többségi szavazat az értékek demokráciájának útja. Erre idézi Kuncz Ignácot: „Ha két polgár egyenlő hazafi, akkor a nemzetszemély nagyobb kvantumban abban lakik, aki magasabb műveltséggel bír közöttük.“ — *Kerék Mihály* gazdasági író, földbirtokos azt kívánja, hogy a választójog egyszerű legyen, drákói rendszabályokkal büntesse a visszaéléseket, a jogokat ne szűkítse, a korhatárt ne emelje fel s tekintsen el a magas kauciótól. — *Mikszáth Kálmán* ny. főispán így gondolkozik: Cél a magyar államiságot átmenteni. A titkosság hive, mert a mai választójog „az állam erkölcsi mivolta elleni merénylettel egyértelmű“. E kérdés jó vagy rossz megoldásától függ, hogy Magyarországnak sikerül-e régi, kipróbált alkotmányos kereteit megmenteni. A titkosság a nemzeti becsület kérdése is, mert „csak balkáni államban és ott is csak a legso-

tétebben lehetséges az a játék a választójoggal, amely itt legutóbb lefolyt: a lélektiprásnak, a választási rémuralomnak példátlan esete. Az a parlamentarizmus, mely ilyen bűnben fogant, nem lehet egy nemzet tiszteletének tárgya." A továbbiakban, míg egyrészt azt követeli, hogy az új választójog ne tartalmazzon jogfosztást, szüntesse meg az ajánlások ma divatos rendszerét, vessen véget a közigazgatás jogtalan és lealacsonyító beavatkozásának, másrészt azt kívánja, hogy erős és hatékony ellensúlyokkal éljen az értelmiség vezetőképességének biztosítása érdekében. — *Szabados Mihály* földmunkás és szövetkezeti titkár úgy látja, hogy a titkos választójog kérdése kenyérkérdés, mert a népmentő és gazdasági politika alapja. Háború előtt elgáncsolták a választójogot feudális érdekből és a nemzetiségi veszedelem címén. Ma már lehetetlen három és fél millió munkás kizárásával róla, nélküle, ellene politikát csinálni. Hozzászólását ezzel végzi: „A nemzetellenes célkitűzésű politikai pártoknak és személyeknek titkos választáson való indulását törvényhozásiilag lehetetlenné kell tenni, sőt továbbmenőleg: a megválasztása után nemzetellenes magatartást tanusító képviselő megbízatását meg kell semmisíteni, az ilyen politikai szervezetet fel kell oszlatni.” — *Veres Péter* hatalmi kérdést lát a választójogban. A konzervatívek ellenzik, a liberálisok fenntartani szeretnék, a szociálisták kiterjeszteni kívánják. A korrektívumok célja is hatalmi befolyásra mutat. Egyesek szerint a választás tisztaságát akarják vele biztosítani, mások szerint a nép befolyását kell vele kizárni. Minden census értelmetlen. A vagyoni census az értelmesek rovására megy. (A tapasztalt, tájékozott, világottjárt földmunkások pl. értelmesebbek, mint azok a kis parasztok, kik sohasem mozdultak ki falujokból.) Az értelmi census viszont a szegények rovására megy (mert a földmunkásgyerekek azok, akik nem járnak ki a hat elemít se, mert libapásztornak, cselédnek, stb. kell menniök, ruha- és tanszerhiány miatt az iskolakerülők is közülük kerülnek ki).

Íme, hogyan reagál 14 ember Szekfű Kasszandra jóslatára: 6-an a választójog kiterjesztése mellett, 5-en ellene nyilatkoznak, 4-en nem foglalnak el határozott álláspontot s ha ezek közül kettőt veszünk kérdésesnek, a másik kettő biztosan a mai középosztály hatalmi esélyeinek javára döntene.

Szekfű azt a megoldást ajánlja, hogy a középosztály mondjon le a hatalomról. Ez kissé akademikus felfogás, még ha a le nem mondásból pontosan be is következne a bejósolt katasztrófa. Egyes ember lemondhat az előnyeiről, de egy osztály, melynek csak relatív hatalma van, melynek nincs önálló ideológiája s melynek efemer létalapját csak az biztosítja, hogy kiszolgálja a földbirtokos és bankérdekeltséget s a mindenkori kormányt, van-e ilyen osztálynak módjában lemondani?

A perspektíva minden esetre szomorú. A szemponttalanság, mely a magyar középosztályt „balga álmok felhőtalajára” és hamis szociológiai fogalmak felé sodorja alig szüntethető meg. Másfajta iskola és másfajta politikai nevelés kellene hozzá. S Szekfű Gyula, aki történetprofesszor s mint ilyen nemzetnevelő is, a legjobban tudhatja, hogy ugyanaz a rendszer, mely a tanulatlanság ürügye alatt a nemzet egy részét politikailag éretlennek nyilvánítja, más részét (a „tanultakat”) politikailag éretlenné nevelte. S a két nevelatlenség között a második a veszedelmesebb. Mert akinek a lelke tabula rasa, az természetes eszével még megértheti a dolgok menetét, de akit hamis fogalmakkal töltöttek meg, annak politikai érettsége menthetetlenül ebek harmincadjára kerül.

Maga Sz. Gy. 1922-ben *A három nemzedékben* még nem találta olyan tragikusnak, hogy a középosztálynak nem volt érzéke a nemzetisé-

gi kérdés iránt. A múlt évben újra kiadott Három nemzedékben erős szatirával ír a neobarokk társadalom polgáráról, aki saját szobrára támaszkodva hallgatja a dicsőítő szónok beszédét s akkor még azt hitte, hogy ez a furcsa társadalom menti meg az államot. Jó, hogy ma már kiábrándult ebből a tévedésből.

Másik tévedéséből — hogy a középosztály önként lemond adott szerepéről és relatív befolyásáról — csak ezután fog kiábrándulni.

Szacsvey Gusztáv

A KAVEMAGLYAK. A brazil kormány elrendelte, hogy Sao-Paulo 1.5 milliárd kávécserejének 30 százalékát és a többi brazil állam ültetvényei 20 százalékát semmisítsék meg. Ez az intézkedés, mely méltó folytatása az eddigieknek, — 750 millió drb. kávécsereje tűzhalálát jelenti. A világ közvéleménye, mely eleinte ámulattal vegyes felháborodással vett tudomást a polgári közgazdászok által piacsabályozásként emlegetett javak roppant pusztításának barbár tényéről, kezdi magától értetődőnek tekinteni az évenként megismétlődő kávémaglyákat.

Brazília nemzeti vagyonának 90 százalékát kávéültetvényei teszik s 1906 óta a világ kávétermelésének 97 százalékát az itteni ültetvények szolgáltatják, minek következtében a világpiacon Brazília diktál. A brazil kávé 1818-ban jelentkezett első ízben a világpiacon 75 ezer bálával s 1823 óta döntő a befolyása a kávé áralakulására. 1906-ban az ország kávétermelése, hála a föld pompás termőképességének és a művelés tökéletesedésének, oly hatalmas — 20 millió zsák —, hogy a tények logikája folytán a kávé árának egyszerűen a nullával egyenlőnek kellett volna lennie. A kávé azonban, mint minden termelvény, elenyésző parányi kivétellel áru s nem azért termelik, hogy az emberiség élvezetére szolgáljon, hanem a profitért, amit a brazil föld „átkos” termelékenységére vszélyeztet. A brazil tőkével összenőtt nemzetközi tőke nem is hagyta cserben Dél-Amerika legnagyobb államát: „Meg kell menteni — mondták — ezt a gigászi birodalmat, amely egykor 1200 millió embernek ad majd megélhetést”. Lehetővé tették a brazil kormány számára, hogy valorizálja a kávé, lehetővé tették a termés állami felvásárlását, szóval az állami spekulációt, a kávéexport legrigorózusabb ellenőrzését. A *Kávé Intézet* engedélye nélkül újabb ültetvények létesítése tilos és mikor ez sem használt, amikor az „átkosan” bő terméssel évről-évre mind kevésbé birtak, megszervezték a kávé rendszeres elpusztítását.

A brazil kávé mágnások örömmünnepe volt az a nap, mikor az USA-ban behozták az alkoholtilalmat. A pálinka helyét „iszlám bora” foglalta el: 1913-ban Braziliából 6 millió zsák kávé vizsnek az USA-ba, — 1923-ban 11 millió zsákot. E nagy ugrás sem tudott azonban lépést tartani a „katasztrofálisan” magas terméshozamokkal: 1929-ben Braziliában 30 millió zsák kávé termett. A világválság összezsugorította a fogyasztást; Columbia és Venezuela versenye is egyre veszélyesebbé vált. Ekkor az USA-val lefolytatott kávé-buza csereakcióval némileg enyhült a helyzet. Következő évben a termés még nagyobb lett és az USA felmondta a csereüzletet. 1931 júliusában rendelte el a rio de janeiroi legfőbb *Kávéhatóság*, amit a kávétermést szabályozó *Defesa* utódaként szerveztek, a kávé elpusztítását. 1931 júniusától 1934 júliusáig közel 32 millió zsák kávé égettek el vagy öntöttek a tengerbe. Ez a mennyiség a világ 15 havi kávéfogyasztásával egyenlő. A kormány az adózók terhére zsákonként 30 millreisz fizet kárpótlásként a termelőknek és egyben 3 évre eltiltotta újabb ültetvények létesítését. 1937-ben három évre meghosszabbították e tilalmat és az ellene vétőket cserjéjként 5 millreisz

büntetéssel sújtják. 1932-ben újabb 11 millió zsák kávé lett a lángok martaléka. Közvetlenül a kávépusztítások előtt a kávé kilója 7.5 amerikai cent; 84 év óta ez a legalacsonyabb ár. Az intézkedések következtében ez az ár 12 centre emelkedett. A kávékartell urai rettegnek a „fennyegető” dus termésektől és „jótékony” éjjeli fagyokról és pusztító növénypestisről álmodoznak. Brazília csokoládébarna porhanyó földje azonban dusan terem. Nincs más orvosság, mint a *Quemada* (így hívják a kávéégetést.) A Santos felett szálló repülőgépek utasai ezer méter magasságban is érzik a pörkölt kávé illatát. 15 km. hosszúságú parton nyulnak el a halálraitélt kávéhegyek s szakavatott vezetést, valamint csendőrfedezet mellett évszám parázslík a kávé.

A kávéfogyasztás világszerte csökkent, amit az importáló államoknak rendkívül magas vámtételei is indokolnak. Ugy a brazil állam áremelkedést kiváltó intézkedései, mint a magas vámtételek folytonosan csökkentik a kávéélvezők számát. A kávé józanító ital és felette alkalmas arra, hogy hatása alatt az ember a valóság dolgait az igazság, helyesebben a kritika világánál vegye szemügyre. Már évszázadokkal ezelőtt az volt bizonyos fokig a kávé funkciója, hogy megszüntesse a felsőséggel szembeni lelki gátlásokat. Mekkában 1511-ben Kahir Beg becsukatta a kávéfőzőket; — Londonban a kávéélvezők gyülekezőhelyén, a *Smyrna Coffee House*-ban születik meg a közvélemény ellenőrző tevékenysége; 1676-ban W. Jones főállamügyész is be záratja a kávéforrásokat, mert „zavarják a kormány munkáját”.

Kritikaellenes korunkban a kávé mesterséges drágítása, a *Quemada* öntudatlanul is érvényre juttatja a hatalom kávéfogyasztás-ellenes tendenciáit. A kávéültetvények munkásainak bérét a pusztításokkal egyidejűen 1931-től 1935-ig 18-20 százalékkal leszorították. A bércsökkenések következtében hatalmas sztrájkhullám öntötte el az országot, amit a nagybirtokos *haciendosok* a szervezett-regresszió zsoldoscsapataival, az integrálistákkal nyomattak el. Az 1935 végi antiimperialista *Alliance* által szervezett és L. C. Prestes által vezetett felkelés egyik célja szintén a kávé munkások sorsának enyhítése volt.

(Lázár Vilmos)

V I L Á G S Z E M L E

Spanyolországban érlelődik a döntés. Az Ibériai-félsziget tűzvészének lokalizálására mind erősebben igyekszik Anglia. Anglia fegyverkezési programja megvalósításának kezdetén minden konfliktustól óvakodik, amíg másfélmilliárd fontot kitevő fegyverkezési ötéves tervét legalább részben meg nem valósítja. A britek hadikészülődése az egész világra kiterjed. Szingapur előtt nagy hadgyakorlattal bizonyították be a japánoktól Holland-indiát és Ausztráliát féltő közvéleménynek fölényüket a felkelőnapos lobogóval szemben. El hadgyakorlaton, melyen Little admirális Kina-flottaraja (négy 10.000 tonnás, két kis cirkáló, a „Hermes” repülőgépanyahajó, az „Adventure” aknarakó, 9 romboló és 15 buvárhajó, stb.) és a Kelet-India raj 3 nagy cirkálója vett részt Dobbie tábornok 1-1 maláji és pundzsábi ezreddel, valamint önkéntesekkel megerősített helyőrsége a tengerbe szorította a partraszállókat és egyben a légvédelem fölényét is bebizonyította. A Földközi-tengeren Cyprust Sir Robert Brooke-Popham admirális és Sir Philip Sassoon légügyi államtitkár szemléje után hatalmas tengeri- és légi flottabázissá építik ki, aminek a során

csak a földalatti hangárok egynegyed millió fontba kerülnek. Az anyaországban új nehézipari üzemek nőnek ki a földből, de még így sem képesek a haderő szükségleteit kielégíteni s ezért a nyersacél kivitel megtiltásának gondolatával foglalkoznak. Az egész új angol konjunktúra alapja a fegyverkezés, ami nem a legmegnyugtatóbb, különösen, hogy a munkanélküliek száma még mindig 1.689.000. De a gyarmatok és a dominiumok is a háborúra készülnek. Máltán Maltia egyetemi tanárt és Bonello muzeum-igazgatót megfosztották állásuktól olaszbarát propagandájuk miatt (e hír is kellő mértékére szállítja le az angol-olasz „kibekülés” hírének hitelét); a Délafrikai-Unio erőyes rendszabályokat foganatosított a horogkeresztes propaganda ellen, mely főleg a zsidóbevándorlás ürügye alatt folyt és kiépíti repülőgép, valamint vegyi iparát. Ausztrália 1936-37-ben 1.792.000 fonttal emeli hadügyi költségvetését, Újzéland 1.264.000 fontra. Kanada és India gőzerővel szállítják az anyaországnak a hadiacélt, ami újabb vegyesérzelmeket kelt azokban a gazdasági körökben, melyek még nem felelték el, hogy a tengerentúli új ipari gócpontok naggyánövelése a világháború alatt mily végzetesen hozzájárult később a világválság kitöréséhez. Tény, hogy Kanada nagyobb politikai önállóságra is tör, ami részben a Quebec-i katolikus, francia eredetű lakosság tulzott London-szimpátiájának ellenhatása. Mackenzie King liberális kormánya a franko-kanadizmus ellen most a tartományok autonómiájának korlátozásával kísérletezik. De Ausztrália centrifugalizmusa (az U. S. A. vonzóerejének hatása alatt) is növekedőben: délafrikai mintára önállóan képviselteti magát, így az USA-ban Kith Officier külön követtel. London új külpolitikai aktivitása az angol-olasz módus vivendinél sokkal jelentősebb tünet Mohamed Hasin kán afgán miniszterelnökkel való tárgyalása vagy Lord Plymouth kategórikus „nem”-je a német gyarmatigények ügyében.

Az angol-olasz megállapodás jelentőségét nem szabad túlbecsülni. Anglia csak tudomásul vette a tényeket, de nem egyezett azokba bele. Az „azt hiszed, hogy hallgatok — pedig csak nem beszélek” régi paradoxonát lehetne Anglia magatartására alkalmazni. Viszont Itáliát sokkal jobban lefoglalják egyéb gondjai, semhogy a „hangos igen”-t erőltethetné. A rendes költségvetés 1937-38-ban 3173 millió líra deficitet mutat. De a hadikiadásokra rendelkezésre áll egy „rendkívüli” budget is, amit a földtulajdon kényszerkölcsönével fedeznek. Közben emelkednek az árak, elsősorban az élelmiszerek kiskereskedelmi árai. Az államhatalom most elsősorban a főzőolaj további áremelkedését próbálja megakadályozni, a piac rendőri uralásának elméletéből indulva ki. A fasiszta nagyvonalúság a légifegyver budgetjénél is megnyilatkozik, amit 1937-38-ra 1 és egynegyedmilliárdra emeltek. Ugyancsak erről tanuskodik a nagy stratégiai jelentőségű tripoliszi 1800 km.-es parti ut elkészülte, amit maga Mussolini nyit meg márciusban...

Itália vazallusa, Albánia választott, talán említeni sem kell, nagy kormányssikerrel. Az olasz politika másik balkáni exponense, Bulgária a Balkán-szövetséggel keres modus vivendit, első fázisa ennek a Jugoszláviával megkötött barátsági szerződés. A Balkán-szövetség athéni konferenciája szerint a szövetség további fennállását e tény nem érinti és a szövetség elnöke, Rüstü Arras török külügyminiszter is előbbi minőségében tárgyalta Itáliával. Bulgária egyébként is a szélsőjobb Cancov és a szélsőbal macedon egyesület (I. M. R. O.) elleni küzdelemmel van elfoglalva, amiről az elmúlt hetek nagyszabású pörei tanuskodtak.

A Balkán politikai sakkhúzásainál nagyobb a jelentőségük azoknak az északi külügyi vonatkozásoknak, melyek az Oslo-konvenció feltámasztásában és az angol orientáció megerősödésében nyertek kifejezést. 1930-

ban és 1932-ben Hollandia, Belgium és Luxemburg, valamint a három skandináv állam egymással szerződésileg szorosabb gazdasági viszonyba léptek, de az egyezmények gyakorlati kihatása minimális volt Anglia ellenállása és Hollandiának, Belgiumnak és Luxemburnak az aranyblokkhoz való tartozása miatt. Minthogy az akadályok ma már jórészt a múlté, hisz az aranyblokk megszűnt s a legtöbb kedvezmény elvét is felváltották a kereskedelmi korlátozások, az idő kedvez Colijn holland miniszterelnök tervének, mely ha megnyeri Anglia jóindulatát, a megvalósulás stádiumába kerülhet. Igaz, hogy Anglia kezét az ottawai megállapodások kötik...

A skandináv államok egyelőre Finnországgal lépnek közös utra külpolitikailag, ahol a baloldal ugyan nem tudta elnökjelöltjét diadalra vinni, de a németek helytartóját az „Ukko Pekka“ Svinhufvudot megbuktatta. A középutat képviselő parasztpárti Kallio elnök Anglia felé készül rántani a külügyi kormányrudat, kiegyezik az oroszokkal és nagyobb befolyáshoz engedi a parlament legerősebb pártját képviselő szociáldemokratákat.

A német külpolitika itteni veresége talán véget vet azoknak a titokzatos cirkáló utaknak, melyek a tengeren és a levegőben Észak-Svédország területén a Murman partok felé tétettek. Svédországban Nygren tábornok vezérkari főnök mindenestre Reutersvaerd tábornokot, e vidék parancsnokát a legnagyobb éberségre utasította. De Norvégia is több figyelmet fordít a Fehér-tenger felé szomszédos terület megerősítésére és Finnmarkent erősíti. A két skandináv állam amiatt aggódik ugyanis, hogy az északi, jégmentes, naggyáfejlesztett orosz kikötők felé irányuló előtörés az ő területüket is igénybe veheti. A norvég szocialista Nygardsvold kormány mindenestre 38-ról 55 millió koronára emelte a katonai költségvetést...

Norvégiánál kisebb méretű Dánia új hadiköltségvetése, amit most nyújtott be a Folkethingnek Alsing Andersen honvédelmi miniszter. Bár a szociáldemokraták a német szomszédságra való tekintettel a haderő fokozottabb kiépítését követelték, koalíciós partnerük, a radikális Venstre-párt ezt megakadályozta. With tábornok, főparancsnok eredeti fegyverkezési tervét megnyirbálták tehát, de még így is jelentős abban az országban, mely nemrég még a legkomolyabban készült a teljes leszerelésre. Stauning nem tudta keresztülvinni az erősebb ütemű fegyverkezést, amit állítólag elvtársával, Hansson svéd miniszterelnökkel beszélt meg. A szociáldemokrácia belső egyenetlenségének példája az a szakítás is, ami Belgiumban, az erősödő Rex-mozgalom következtében, Spaak külügyminiszter, De Man gazdasági miniszter és Vandervelde miniszterelnök-helyettes közt történt.

Észak békéjének megszilárdulását jelzi Jegorov marsall orosz vezérkari főnök látogatása is a balti államokban. Különösen erős a litván-orosz kapcsolat, mióta Lengyelországgal újra feszültebb viszonyba került Kaunasz. Hosszasabban tárgyalta Jegorov Rejk tábornok vezérkari főnökkel Észtországban, ahol Paets elnök a második kamara tíz tagját (köztük Akel külügyminisztert) bizta meg az új alkotmány kidolgozásával. Az első gyakorlati ténykedés az agrárkiviteli monopólium elrendelése...

Alkotmányjogi viták dőlnek Lengyelországban is, ahol a kormány megszavazása az erdőügyi javaslatban, a feloszlott kormány új megalakítását vonta maga után. A szervezkedés élén Koc ezredes és a „Gazetta Polska“ szerkesztője, Miedzinski állnak. A jogi nézeteltéréseknél azonban fontosabbak a Szeimben folyó agrárreform viták. Az ukrán nacionalisták, az U. N. D. O. főleg a lengyelek galíciai betelepítései ellen protestálnak azzal, hogy az ukrán leMBERGI kerületben a parasztgazdaságok 41 száza-

léka, a tarnopoliban 49 százaléka és a staniszlauiban 58 százaléka már is két hektáron aluli. Nem sokat törődve az ukrán panaszokkal a lengyel-kormányt az iparosítás problémája foglalkoztatja — elsősorban hadi okokból. A Kielce-Radom-Sandomir háromszögbe tervezik a nehézipar új telepeit felépíteni és e célból Roman kereskedelmiminiszter szívélyes hangon invitálja be a külföldi tőkét. Egyelőre azonban csak a francia kölcsön első részlete érkezett meg és kérdés, hogy gyors tempóban jönnek-e a többi részletek, ha Göring tanácskozásai tulságosan elmélyednének. Tény, hogy a danzigi kérdésben Lengyelország belpolitikailag teljesen a horogkeresztnek szolgáltatva ki e várost, aminek fejében viszont a németek Danzig külpolitikai vezetését adták át a lengyeleknek.. A lengyel kormány most fokozott figyelmet kíván fordítani a tengeri kereskedelemre és a kereskedelmi minisztérium kiadásának 56 százalékát erre a célra fordítják. A kereskedelmet főleg Amerikával építik ki.

Amerikában, az USA-ban megkezdődött Roosevelttel harca a szövetségi közigazgatással és a szövetségi bírósági rendszerrel. Roosevelttel ezenkívül elsősorban a N. R. A. összeomlása óta leszállított bérek és felemelt munkaidő kérdését szeretné valahogy rendezni, mivel a költségvetés nem bírná el a jövő évre előirányzott 1.54 milliárd dollár szociális segélyösszeg felemelését. A budget rendbehozatalát különben a remélt 6.65 milliárd dollár adótól (tavaly csak 5.19 milliárd folyt be) várja.

A N. R. A. összeomlását követő bérharcok legnagyobbja a Csendes-óceáni kikötősztrájk lényegében a munkásság győzelmével ért véget és még nagyobb arányban a „General Motors“ autóipari munkásainak sztrájkja. A munkát letévő s a gyárakat megszálló 135.000 főnyi munkásság elérte szakszervezete elismerését (a szakszervezetet egy volt baptista lelkész, Homer S. Martin vezeti), ami a bérkérdésnél is fontosabb volt. De kivívták a 6 órás munkanapot, a 30 órás munkahetet s a futószalag meglassítását is a legkisebb bér megállapításán kívül. Ez a nagy sztrájk, mely a Lewis-féle horizontális szervezkedés első jelentős diadala a Green-féle Federation of Labour szakmai szervezkedése felett, fontos állomás az amerikai munkásmozgalom történetében. Greent „árulás“ címen saját szakszervezete, a bányászoké — kizárta...

Latin-Amerikában fokozódnak a belpolitikai feszültségek. Mexikóban az 1922 óta bebörtönzött politikai foglyok amnesztiája ellenére újra kiélestedett a helyzet a katolikus egyház és a baloldali Cardenas kormány között, mely a külföldi adósságok egy részének pesora konvertálásával szabadul a külföldi tőke nyomásától. Hondurasban Dr. Tibuscio Carias Andino uralma ellen kelt fel a hadsereg egy része. Bár Jose Benito Mendoza és Augusto Almendares tábornokok lázadását Progresóban és José Davilaét Tegucigalpában leverték, a tengerpart felől Justo Unana előnyomulóban. Hondurasban a brit és Usa-amerikai érdekek ütköznek össze, ugyanugy Guatemalában is, ahol Jorga Ubico elnök második hivataloskodását Ordenez ezredes rendőrfőnök erélyes rendszabályaival kezdte meg. Ellenére Dél-Amerika gazdasági fellendülésének (pl. Argentina 1936-ban jelentősen emelte kiviteli aktívuszaldóját) a politikai-társadalmi küzdelmek nem enyhülnek. Venezuelában a maracaibói petróleumsztrájk véres felkeléssé nőtt, az A. B. C. államokban pedig választási terror dúl. A belharcok a külföldi imperializmus elleni küzdelemmel fonódnak össze. Az imperializmus hatalmát illusztrálja pl. Columbiánál a tény, hogy az USA tőke-invesztíciója itt 300 millió dollárt tesz ki és az export 80 százaléka (főleg kávé) megy a „Colosso del Norte“ba... A latin-amerikai államok függősége az U. S. A.-tól ugyan csökkenőben, amióta ez a Csendes Óceánra szegezi tekintetét. A Fülöp-szigetek önállósága pedig már

szinte teljes: Quezon elnök Japánba ment politikai látogatóba...

Japánban a hadsereg tüzői megbuktatták a mérsékelt Ugaki tábornok kormányalakítási kísérletét, mire a középútas Hajashi tábornok alakított kabinettet a nemzeti célkitűzés tisztázása, az alkotmány tiszteletbentartása, a külpolitika egységesítése, a gazdasági bajok leküzdése és a haderő fejlesztése ígéretével. A parlament azonban megsokalva a hadsereg diktatúráját öt sem a legbarátságosabban fogadta, jólehet Juki pénzügyminiszter a 3 milliárdos költségvetés 10 százalékos csökkentését ígérte 50-50 milliót véve el a hadseregtől és a haditengerészettől. A parlamentben képviselt ipari tőkét főleg Nakamura hadügyminiszter megbuktatása és kicserélése keserítette el, de az elkeseredés igazi alapját a gazdasági nehézségek teszik. Nippon kivitele 1936-ban 7.5 százalékkal növekedett, a behozatal viszont a (növekvő nyersanyagimport miatt) 11.8 százalékkal, ami 115 millió yenről 130 millióra emelte a behozatali többletet. A valutaingadozás, a nyersvas és az acél behozatali vám eltörlésének (a hadiacél hiánya miatt), egyetlen oka: a mértéktelen fegyverkezés. Bár Japán buzgón törleszti az oroszoknak a keletkinai vasut vételárát (a 140 milliós vételár kétharmadát áruban fizeti: eddig már 60 milliót), a Szovjetunió elleni kardcsörtetésnek mégsem akar végeszakadni. Fokozzák a zűrzavart az újabb adóemelések (melyek ellenében a finánctörke újabb hitelkiterjesztést kap), az agrárválság (melyen a földművesség egyötödének Mandzsukuóba való telepítésével akarnak segíteni) és a politikai forrongás (melynek legújabb szakasza a „Nozon Szeinentsu“, radikális szervezet pöre). Azonkívül a Kinához való viszony is rohamosan rosszabbodik..

Kinában a szíánfui katonafelkelők Csang-Hszü-liang helyettese, Vang-I-cse meggyilkolása után Jang-Fu-csentől vereséget szenvedtek és vezérüket, Su-Min-sui ezredest kivégezték. A felkelők erre észak-Senszibe, ahol Fushinban kommunista a kormány, vonultak vissza. A kommunisták japánellenes egységfrontajánlata és a szovjetek feloszlátásának ígérete mély benyomást tett a Nankingban ülésező Kuomintangra, mire Csiang-Kai-sek lemondott, Sung-Cse-juan peipingi kormányzó, Jen-Si-szán a „mintatupán“ és Shantung ura, Han-Fu-csu bojkottálták a nagytanácsot. Sanghajban a központi bank Kinai Központi Tartalékbank címmel 100 millió dollár tőkével jegybank lett és a behozatali többlet is lecsökkent 1936-ban a kiviteli emelkedése folytán, ami ugyan a yen mély árszintjéből adódott.

Indiában a választásokkal a világtörténelemnek új fejezete kezdődik. Az április 1-én életbelépő új alkotmány előírta 11 tartományi választáson két tartomány kivételével a „Kongresszus Párt“ nyerte el a többséget. A párt vezére Pandit Javaharlal Nehru kijelentette, hogy célja nemcsak a nacionalizmus, hanem a szocializmus is. Első tette a parasztság és a páriák sorsának megjavítása. Mialatt a történelemben először szavazott 35 millió indus az északnyugati határon, Peshavar környékén a hegyi törzsek még mindig a puskát részesítik előnyben, mint azt Goeg kapitány és Beatty hadnagy osztagának megsemmisítése igazolja.

Szíriában az alexandretti szandzsák kompromisszumával, valamint Hasim bej al Attaszinak köztársasági elnökké, Fauis el Chuinak parlamenti elnökké és Dzsamil bej Mardamnak miniszternökké való választásával elültek a zavargások és Libanon maronita patriarchája Szíriával együtt kíván működni. Ellenben Palesztinában új villongások vannak, melyeket Abdullah emir, a zsidók védelmét ígérve, arra akar felhasználni, hogy az országot jogara alatt Transzjordániával egyesítse. Irákban is mozgolódnak a tavaly ősszel megbuktatott anglophilek.

Egyiptomban a kapitulációk eltörlését (csak a vegyes bíróságok maradnak még pár évig) Cornwall tábornok vezetésével a hadsereg képitése követi, mely 8 év alatt 50.000 emberre emelkedik. A véderőgyűjtéshez 15 ezer fonttal a Szuez-csatorna Társaság is hozzájárult. De az angol hatalom megingását nem ez jelképezi, hanem a Kairó körül keletkezett ipari öv (1933 óta 17 nagy gyárat alapítottak). Az északafrikai mohamedán-ság ébredése a francia területeken is megindult. Német kezét sejtene a constantine-i és Bab-el-Sonika-i zavargások mögött és Gasnier-Duparc tengerészeti miniszter épp a legjobb időben rakta le Mers-el-Kebir új hadikikötőjének alapkövét: aznap oszlatták fel az „Északafrika Csillaga” nevű nacionalista szervezetet...

Abessziniában Ras Deszta még mindig ellenáll és a Graziani elleni merénylet is a „pacifikálás” nehézségeire utal. (D. F.)

S Z E M L E

A TÁRSADALOMRAJZTÓL A TÁRSADALMI VALLOMÁSIG

Érdekes szociográfiai kísérletet közvetített nemrég a pozsonyi magyar rádió. Egyetemi hallgatók állottak a mikrofon előtt, többnyire vidékről származó, palócos kiejtésű magyar fiatalok, és vallomást tettek anyagi körülményeikről. Elmondották pontosan, hogyan laknak, mit fizetnek kosztért és mit esznek reggel, délben, este, ha ugyan étkeznek háromszor napjában. Beszámoltak arról, mennyi pénzt kapnak hazulról, mennyi az állami segély és hogyan tudják beosztani, esetleg óraadással kipótolni ezeket az összegeket. A nyilvános ankétot a pozsonyi *Magyar Akadémikusok Köre* rendezte s egy fiatal szociográfus irányította, aki mintegy védekezésül, nehogy a felszólalók nagyon is anyagi természetű vallomása az igazmondásban nem érdekeltek oldaláról támadásban részesüljön, jónak látta eleve kijelenteni, hogy nem áll a materializmus elvi alapján.

A szociográfus különböző származási kategóriák szerint szólitotta a mikrofon elé a diákokat. Hallottuk a zsellér, a kisgazda, a tanító, a hadiözeveg, a mesterember, a tisztviselő fiát. Bemondták még azt is, kinek-kinek hány ellátatlan testvére van s mennyi a szülők évi jövedelme. Sajnálatlaltal állapította meg a rendező, hogy a földbirtokosok és bankigazgatók fiai közül egy sem volt hajlandó a szociográfiai felmérés teljessége kedvéért életmódjáról a nyilvánosság előtt számot adni. Erről a kategóriáról csak a többi diák egy-egy elejtett szavából tudtunk meg egyet-mást. Olyasmit például, hogy a magyar diákmozgalmakban tevőlegesen nem vesznek részt s olyan társaságokba járnak, ahonnet „kinézik” a demokratikus érzelmű szegényebb diákokat.

A tehetősebbek távolmaradása folytán kétségkívül hiányos maradt a szociográfiai rádióvallomás, de így is feltűnt. Nemcsak a kisebbségi diáksorsot tárta fel nyers valóságában, de a komor háttérbe is bevilágított s fényt vetett a magyar társadalom leromlására és mulasztásaira. Kár, hogy az ankét nyomtatásban is meg nem jelent. Ujabbban divatosná vált szociográfiai irodalmunkból azzal a módszerbeli fogásával tűnnék ki, hogy magát a megvizsgálándó, lemérendő és rubrikázandó szociográfiai nyersanyagot szólaltatja meg. Forró közvetlenségével, darabos őszinte-

ségében az embert.

Maga a szociográfia is csak lassan és nehezen, az új értelmiségi nemzedék fokozatos térhódításával és szívós harcain át jutott a magyar szellemi érdeklődés középpontjába. A szociográfia helyi és személyi megnyilvánulásaiban mutatja meg a társadalmat és így módot ad arra, hogy egy előítéletekkel szembekerült új nemzedék az egyszerű tények tudomásulvételéből induljon ki a társadalom szélesebb összefüggéseinek és viszonyainak magyarázatához. Az egyszerű tények közlése egyenes magyar beszéd. És a szociográfus csak következetes önmagához, ha ezt az egyenes magyar beszédet közvetlenül azokkal mondatja el, akiről pontos társadalmi képet kíván rajzolni. Ez azonban már több is, mint a szoros értelemben vett szociográfia.

A szociográfia a világháború és a forradalom után felcseperedett intellektuális fiatalok munkaeszköze. Ennek a segítségével igyekeznek négy országban is felmérni az új valóságot, melybe belenőttek, anélkül, hogy arról nekik az előttük jártak tudományos magyarázatot és művészi képet adhattak volna. Bár az új generáció nemzeti és szociális eszmélkedésében egy mindenképpen korszerű magyar realizmus tör magának utat, nem értünk még el odáig, hogy a fiatal szociográfusok tapogatózásaiból átfogó szemléltetés és kultúrpolitika fejlődött volna ki. Egyelőre még szóhasználatunk is idegen, pedig, ha geográfia földrajz, a szociográfia is lehet társadalomrajz. Ez a jóformán még meg sem honosult magyar társadalomrajz mélyült el a pozsonyi diákankéton magyarok társadalmi vallomásává.

Véletlen példa volt. Talán át sem gondolt módszertani ujtás. Megmutatta mégis, hogy az új magyar realizmus hová fejlődhetik. Gondoljuk csak el, hogy a szociográfus ezzel a módszerrel legközelebb a pozsonyi gumigyárat, a Mátyusföld valamelyik majorját vagy egy csallóközi falu lakosságát szólaltatja meg! A rádióból nem csupán száraz adatokat és felsorolásokat hallanánk lakásviszonyokról, táplálkozásról, keresetről és munkáról, hanem a megkérdezett emberek hangját is, hűsleges vallomásukat önmagukról, véleményüket az okokról és feladatokról! Megtörténhetik ugyan, hogy a gyáriparos, részvényes és földbirtokos apák sem hajlandók a mikrofón elé állani, ami a szociográfiai teljesség szempontjából bizonyára veszteség, viszont a csomagoló lányok, munkások, tisztviselők és mérnökök vallomásaiból is hozzávetőleges rajzot kapnánk a gyár társadalmáról, s a kapások, zsellérek és kiscgazdák beszámolóit is eléggé bevilágítanak a falu és major életébe.

Ez a legtökéletesebb szociográfia. Olyan tökéletes rajz a társadalomról, hogy az már maga a felemelt, felmutatott, megszólaltatott élet. Nem képes értelemben! A szociográfus itt csak keretet ad, hogy valóban maga az élet álljon elénk és beszéljen. A társadalomrajz itt már oly hű, hogy szinte feleslegessé teszi önmagát. Értsünk szót! A valóság leírása, mérícskélése, taglalása helyett itt van előttünk maga a valóság.

A fiatalság szociográfiai érdeklődése az egyszerű néptanulmányokon túl kitermelte magát és divattá tette azt az új magyar irodalmat is, amely közvetlen helyszíni élmények alapján a magyar milliók életéről, a földműves és munkás egyszerű sorsáról, a kisember állapotáról szól. *A tardi helyzet*, a *Puszták népe* és *Az Alföld parasztsága* megjelenésével átütő győzelmet aratott ez az új irány. Ma már értekezés tárgya a „magyar szociográfia irodalom“, éppen a *Korunk* hasábjain igazolta ezt *Veres Péter*, az Alföld Parasztsága szerzője. Maga a szociográfiai módszer is tudományos vizsgálódás problémája lett. A *Tardi Helyzet* fiatal írója, *Szabó Zoltán* vetette fel a szociográfia szociológiájának kérdését a *Hitel* egyik újabb számában, ahol különben az új magyar rendiség gyanus elmélet-

gyártásai helyett végre az új magyar realizmus póri valóság szemléletével is találkoztunk. *Jócsik Lajos* azóta irt is tanulmányt a szociográfia szociológiájáról a *Korunkban*.

Mindebből láthatjuk, hogy a társadalomrajz szellemi életünkben egyre növekvőbb szerepet játszik és korántsem töltötte még be lehetőségeinek teljes méreteit. A tudományos vizsgálódásnak és az irodalombírálatnak azonban fel kellene figyelnie azokra a példákra is, amelyekben a kibontakozó társadalomrajzunk már túl is haladja magát és az utána következő szellemtörténeti szakasz jeleit árulja el. Eszre kell vennünk a törvényt: a magyar nép tudományos és irodalmi felmutatása következetesen a magyar dolgozók demokratikus megszólaltatásához vezet.

Szép példát találunk erre az irodalomban is. *Móricz Zsigmond* egyik legutolsó regényére gondolok, amely az író egy különös találkozásának köszönheti létrejöttét. Már meg is jelent néhány szociográfiai riportkönyv és falutanulmányi beszámoló a nagyalföldi és dunántúli magyar népről, de aligha tudott ezekről Joó György tiszaháti földműves, amikor 1932-ben felment Budapestre munka után. Munkát nem talált, beállított hát földijéhez, Móricz Zsigmondhoz. Nem sokat kertelt, éppen csak cigarettára gyújtott és kivallotta, mi járatban van.

— Megmondom, mér gyűttem. Azér gyűttem Zsiga bátyámhoz, hogy elmondanám az életemet, tessék írni belőle egy szép regényt.

Móricz Zsigmond még szabódott, tán más regénytervezete volt éppen az íróasztalfiókban, vendége azonban nem tágitott. Beszélt az életéről, nyugodtan, okosan, minden cifrázás nélkül. Az író felfigyelt. Később azt vallotta erről a találkozásról: „Hirtelen elmúltak a fantázia játékból a terméketlen és legtöbbször meddő ábrándozásból született írások. Itt megjelent előttem egy darab élet. Vágy támadt bennem, hogy megismerjem, megértsem és lerögzítsem.“ Fel is csapott szívesen Joó György íródeákjának, csupán egy kikötése volt.

— Figyelmeztetlek — szólt földijéhez — hogy csak igazat mondj, mert én csak az igazságra vagyok kíváncsi.

Joó György tiszta lelkiismerettel válaszolta:

— Én mást nem is tudok mondani, csak az igazat. Az én orcám még nem pirosodott meg. Engem még nem kapott rajta senki hazugságon, mert én azt tartom, aki megmondja az igazat, akár jó, akár rossz, akár szép, akár csunya, az nyugodtan alhat és én aludni szeretek écaka.

Ettől a naptól kezdve harminc beszélgetésben mondotta el Joó György hányt-vetett ifjúságának történetét, egészen addig, hogy „augusztusba kitört a háború... Vége vót a boldog életnek.“ Tán ott ült ő is azon a széken, amelyről Eötvös-kollégista koromban néztem Móricz Zsigmond íróasztalát és Iványi-Grünwald Béla magyar vásári jelenetét a falon. Kint járt bizonyára a leányfalusi nyaralóban is, Móricz Zsigmond őt is megkínálta beszélgetés közben almával és távozáskor felíratta vele nevét a kis vasajtóra. Ebből a harminc közvetlen beszélgetésből született meg az egyenes magyar beszéd nagy műalkotása, a *Boldog ember*.

Móricz Zsigmond többet tett, mintha csak leírta volna a magyar parasztot. Ő meg is szólaltatta a kapásmagyart. Ugy írta meg az igazat, ahogyan azt maga Joó György mondotta tollba. *Kríza János*, *Erdélyi János* megkezdte a magyar nép dalainak összegyűjtését, *Bartók Béla*, *Kodály Zoltán* lekottázta a dallamokat is. Móricz Zsigmond feljegyezte a magyar paraszt teljes önéletrajzát! A Boldog emberre máig sem figyeltek fel eléggé. A legtöbbben mezei témát, mezei üdülést láttak csak az új Móricz-kötetben. Joó György szerepeltetése legfeljebb ügves írói fogásnak tetszett. A régi nagy Móricz-regények lélektani feszültségeihez képest va-

lóban tul egyszerű, túl darabos a tiszaháti földműves beszéde. A közönség és a kritika MórícZ Zsigmondot látta, Joó Györgyöt nem. A kifinomult irodalmiság nem ismerte fel az írói munkában a parasztvallomás jelentőségét.

A szociográfiai irodalomra volt előbb szükség, hogy megnevelje az olvasót és a műkritikát. Fiatal szociográfusoknak kellett jönniök, hogy társadalmi érdeklődésre szoktassák a közönséget, módszerükkel óvatosan kivezessék az előítéletek és álmok világából, és a tények megfigyelésére oktassák. Az a közönség, amely Joó György önéletrajzát csak irodalmi problémának érezte, a fiatal társadalomkutatók falutanulmányjaiban és vándorlási riportjaiban tankönyvet kapott a valóság érzékelésére. A fiatalok a társadalomrajz módszereivel teremtett új magyar realizmust és ez benyomult a közönség tudatába is. *Illyés Gyula* nagy sikert aratott szociográfiai munkája, a *Puszták Népe*, átalakította az irodalmi ízlést: hovatovább a valóság problémája lesz irodalmi követelmény.

A magyar társadalomrajz most készül legnagyobb alkotásaira. Most kezd átfogó szemléletet adni és reális kulturpolitikát teremteni a szociográfus írónemzedék. *Féja Géza* mondotta el mikor Romániában járt az ősszel, hogy néhány írotársával Magyarország teljes társadalomrajzának megírására készül. Ki is osztották már egymás közt a területeket Bodrogköztől Ormánságig és Szigetköztől Hortobágyig. Nos, MórícZ Zsigmond Boldog Embere megelőzte a magyar szociográfiának ezt a kiteljesedését s egyben jelet is ad egy későbbi időszak szellemiségéről.

— (Balogh Edgár)

JULIEN BENDA: LA JEUNESSE D'UN CLERC. (N. R. F. Paris 1936)

Napjaink egyik jellemző vonása, hogy a gondolkodók gondolkodásuk történetének leírásával foglalkoznak. Ezek a vallomások valamennyinél szinte maguktól adódnak, ha a tett vagy a szenvedély embere tiszta képet akar adni magáról utódainak. Egy-egy olyan különleges élet, mint Napoleon, J. J. Rousseau vagy Chateaubriand élete természetesen teremtette meg a *Mémoire de Sainte Héléne*-t, a *Confession*-t vagy a *Mémoire d'outre tombe*-t. Kevésbé vonatkozik már ez a gondolkodóra, akinek minden bizonyossága — a gondolatai. Ezeknek a gondolatoknak az útja, ki-forrásuk nehézsége és fordulatai valójában nem kellene, hogy érdekeljék az olvasót, ha nem oly korban élénk, amelyben az emberek többsége nem tud megelégedni a gondolatok szigorú rendszerével. Ma ilyen a polgári kultúra, de nem ilyen volt eleinte. Spinozától és Kanttól idegen volt az a vágy, hogy személyiükkel is érdeklődést keltsenek: megelégedtek az Etika és a három Kritika megírásával.

Julien Benda is engedett a kor csábításának s kiadta gondolatai alakulásának történetét, azzal a szándékkal, hogy „alapos megfigyeléseket nyújtson egy ember tipusról”. Meglehetősen gyengeség ez részéről, mert épp eléggé megelégedhet az *Írástudók árulása* és a *Fin de L'Eternel* kiadásával, melyek „küldetésének” lényegét, ahogy az irodalmi divat mondaná, teljességgel tartalmazzák.

A könyv persze mindezek ellenére kitűnő adatgazdagsága s ama fagyos humor következtében, mely senkit, még Julien Bendat sem kiméli.

Ismeretes, hogy a *Trahison des Clercs* szerzője miy makacsul védi azt az elvet, hogy az értelmiségi csak az örök értékek tiszteletét tartsa szem előtt, ennek szellemében ítélje meg az időszerűt, anélkül, hogy nemzeti-, osztály- vagy párt-érdekét vagy az emberi szenvedélyeket figyelembe venné. Az intellektüel a tiszta értelem hőse legyen. Julien

Benda emlékezései találó kritikáját adják e racionalista tételezésnek. A könyv bebizonyítja, hogy az „írástudó” típus csak a véletlen produktuma. Hisz’ ha volnának örök igazságok, amelyek védelmére tartozik kelni az „írástudó”, ugy ezek az örök igazságok ugyanolyan erővel kényszerültek volna az emberekre, mint egyes számtani igazságok; vagyis félreismerhetetlenül megnyilatkoztak volna. A szerencsétlenség az, hogy az örök igazságok hívei sohase értenek egyet s így végtelen számú egymásnak ellentmondó rendszer létezik. Ilyen körülmények közt, melyik az az igazság bazár, ahonnan mindenki kiválasztja az izlésének megfelelő „örök” igazságot? *G. K. Chesterton* és *J. Maritain* ugyanolyan „írástudók” mint Benda, bár ezek „írástudása” csak a katolikus igazság örök létűségét védi! Valóban Julien Benda bámulatraméltó bizonyítékát adja — akarata ellenére — annak, hogy igazságaink teljesen véletlenül adódnak és egyedül a véletlen alakítja ki őket.

1867-ben egy zsidó nagypolgári családban fiú született, aki a kontempláció és a magány természete következtében nagyon vonzott. Az apjától a zene és a matematika szeretetét örökli, anyjától pedig azt a vitalitást, amellyel apja elveinek szolgálatába áll. Vannak emberek, akik a szüleik elleni reakció sodrában alakulnak ki: Julien Benda tulságosan csodálta övét ahhoz, hogy másképp’ mert volna gondolkozni szüleinél. Olyan republikánus környezetbe született, amelyben a polgári egyenlőség, igazságosság, szabadság és szabadgondolkodás elvei nagyon erősek voltak. A liberális polgárságnak ezek az elvei képezik azt a történelmi igazságrendszert, amit Julien Benda örökéletűnek tart. Ismerjük ezt az utat: a XVIII. század emberei híres példát szolgáltattak erre, amikor a forradalmi gondolat értékeit akarták racionálisan igazolni. Julien Bendában minden csak erősítette e tendenciát és örökséget. A liceumi tanáraitól kapott nevelés jobban kifejlesztette hajlamait. A *Jeunesse d'un Clerc*-ben érdekes definícióját találjuk a görög-latin oktatásnak, mely hosszú időn keresztül, sőt még ma is alapja a fiatal polgárság tanulmányainak. A görög-latin nevelés szerinte „antipraktikus”, „antiexperimentális”, racionalis és teljesen időszerűtlen, melyben az antik Görögország és Róma kultúrája úgy jelenik meg, mint az örökéletű civilizáció. Tekintetbe kell venni, hogy ezt a kultúrát a XVII. és a XVIII. század jezsuita nevelői dolgozták ki, ugyanez az 1789 körül élő emberek gondolkodása és még ma is uralkodik több-kevesebb változással, miután a Napoleon korabeli francia egyetem kodifikálta. Felfedezi azután a történelmet és a számtant. Az utóbbi szigorúsága az ifjú Bendát, aki ekkor a Politechnikumra akart bejutni, egyenesen feltűzelte. A Politechnikumról azonban visszautasítják s a Central-ba lép, ahol az uralkodó utilitárius hangulat csakhamar kiábrándítja. Csak a matematika tudomány teszi lehetővé, hogy olyan gondolati világról álmodozzék, mely éppoly kötelező és időszerűtlen törvényekre hallgat, mint maga a matematika. Platon és Descartes álmái az ifjú Benda ideáljai is, a modern matematika fantáziákba lendülése idegen előtte.... Az ifjú készülődéseinek a Dreyfus-per vet véget. J. Benda Dreyfus mellé állt. Mint a kor legtöbb embere, az „Affaire”-ben ő is egy örök igazságért vívott harcot akart látni, jólehet csupán történelmi konfliktusról volt szó. Szinte meggyőző, amikor „írástudói” kialakulásában három fázist különböztet meg: a görög-római kultúra, a matematika s végül a Dreyfus-per. Ime így alakult ki egy ember, aki bizonyos történelmi pillanatban egy mulandó kaland mellé kötötte magát. Nem fölösleges eternitásról beszélni? E gondolat történetével azonban majd a következő kötetek szolgálnak. Ezek során majd látjuk Bendát ugyanazzal a hévvel védeni az abesszinek „örökéletű” igazságát

Mussolinival s a republikánus Spanyolország igazságát Francóval szemben. Benda valószínűleg majd azt mondja, hogy még mindig Dreyfust védi ugyanazon örökéletű értékek nevében. Mandeiből azonban csak igen keves hihető, mert Benda igenis változtatja „örök” értékeit, bár ezt még önmagának sem vallja be. A *Nouvelle Revue Française* egyik legutóbbi számában azt állítja, hogy az „írástudót” már szerepe is válogatásra kényszeríti s ezért mindent tekintetbe véve inkább a haladás, mint a szervezett regresszió a győztes választásában. Vajjon nem lett hűtlen itt a „clerc” szigorú definíciójához? Barátsággal köszöntjük ezt a hűtlenséget, ha ez hűtlenség, s ha a haladó értékek megvédése szükségszerűen következik a demokratikus értékek védelméből. A *Jeunesse d'un Clerc*-ben megtalálhatók Picquart ezredes, Clemenceau, Séverine és Léon Blum csipős éllel megírt portréi. Akad azután pár szentimentális kalandleírás is, melyek azt bizonyítják, hogy J. Benda, a „clerc” is volt áldozata a szerelem szeszélyeinek.

A *Jeunesse d'un Clerc* lehet, hogy nem egyezik szerzője intellektuális elveivel, de szemléltető bizonyítéka a 80-as évek társadalmi életének s a demokratikus polgárság gondolkodásának. (P. N.)

**SUR LA LITTERATURE ET L'ART (Editions Sociales Internationales.
Paris 1936)**

Ha a gazdag adathalmazból (kiadott művek, családi levelek, barátok emlékezései) csak szemelvény-félét adtak volna ki, még akkor is nagy érdeklődést kelt a Marx és Engels szövegek gyűjteménye *Az irodalom és művészetről*. Marx írásai a „megalázkodó irodalomról” vagy Engels cikkei a „tendenciáról az irodalomban” a XIX. század esztétikai problémáinak a legáthatóbb elemzését jelentik. Különböző bírálatokban ezek az írások olyan különböző írókat határolnak el kimerítő alaposággal, mint *Shelley*, *Byron* és *Carlyle*. Minden elképzelhető Goethe-ellenkezésünket ez az Engels mondat fogja össze: „Mi nem azt kifogásoljuk benne, hogy nem volt liberális, hanem azt, hogy olykor filiszter tudott lenni.” És ki ne dicsérné a két filozófust azért, hogy a *Neveu de Rameau*-t a dialektika mesterművének nevezik?

A válogatott idézet-együttes, amit *Jean Freville* fordított és látott el bő jegyzetekkel, teljes gondolatépítmény; a különböző írókról szóló vélemények és a közzétett elvek törekvése a materialista álláspont leszögezése az irodalomról. Jean Freville kitűnő bevezetésében a következőket írja: „Az irodalom, mint általában a művészet ideológiai felülepítmény, mely az adott gazdasági feltételeken épül, ezenkívül azonban sajátos a fejlődése; hatnak rá más ideológiai felülepítmények, ő maga viszont visszahat a társadalomra, melynek kifejezője és hozzájárul annak megváltoztatásához.” Az összeállított anthológia bizonyítja, hogy Marx és Engels a kérdést teljes egészében vetették fel. Vajjon szükséges-e ily körülmények közt tiltakozni a fanatizmus vádjai ellen? Igen. Tiltakozni kell mindaddig, míg a túloldalról azt állítják rólunk, hogy szerintünk az egyedüli determináns a gazdasági tényező. Engels ezt a formulát „üresnek és abszurdnak” bélyegzi. Egy 1890-ből keltezett levélben, mely az önkritika mintaképe, elismeri, hogy Marx és ő maga részben felelősek ezért a balhiedelemért: „Ellenfeleinkkel szemben hangsúlyoznunk kellett volna azokat az alapvető elveket, amiket ők tagadtak.” Viszont megállapítja Engels, hogy történelmi munkájuk figyelmes olvasója nem értheti őket félre.

Marx 1842-ben tiltakozott a gondolatok és a stílus megcenzurázása el-

len: „A forma — mondja — az én tulajdonom; a forma a szellemi egyéniségem“. Az író szabadságáról kekulgetés nélkül jelenti ki: „Az író természetesen pénzt kell keresen, hogy megélhessen és irhasson, de semmiesetre sem kell, hogy azért éljen és írjon, hogy pénzt keresen...“ „A sajtó első szabadsága abban áll, hogy ne mesterség legyen.“ S ime még ma is vannak olyanok, akik lenézéssel ejtik ki ennek a „materiálistának“ a nevét! Szeretnők hinni, hogy nekik is hasonlóan nemes a felfogásuk az írói méltóságról.

Marx és Engels szerint „végelemzésben a történelem döntő faktora a reális élet teremtése és reprodukciója“, ugyanakkor azonban a történelmi harcok a felülepítmény különböző részeinek hatását és visszahatását is érik. Ezért jegyzi meg Engels: „a költőtől nem azt kell várni, hogy az általa leirt társadalmi konfliktusok jövő történelmi megoldását adja az olvasónak“. Ezért tudott Marx gyönyörködni a legitimista Balzac műveiben, aki „a reális viszonyok mély megértését“ revellálta. Ez a dicséret teszi lehetővé a realizmus félreértés nélküli meghatározását. E szerint a realizmustól ne várjunk se fényképet, se pamflettet. hanem hű és teljes ábrázolást, amit Engels így fejez ki: „A realizmus a részletek pontos leírásán kívül feltételezi a tipikus karakterek jellemző körülmények közötti ábrázolását.“ Ha ez a formula túl elvontnak tűnik s ha valaki azt hiszi, hogy tendenciózusan értelmezzük, hogy a modern realizmusban a költészetnek és pszichológiának is helyet szorítsunk, arra a levélre emlékeztetünk, amiben Marx Lassale *Franz von Schickingen* c. tragédiáját bírálja: „Inkább *shakespeareizálnod* kellett volna, mert a legnagyobb hibának tartom a *schillerizálást*, ami szerintem azzal egyértelmű, hogy az egyéneket a század lelkének egyszerű szócsóveivé tesszük“. Harminc évvel később Engels így ír: „Mennél leplezetesebbek az író (politikai) meggyőződésai, a mű annál értékesebb.“ (R. L.)

ERSKINE CALDWELL: SOME AMERICAN PEOPLE

Jól ismerjük az amerikai irodalomból a prairiek és a felhőkarcolók Amerikáját, ismerjük Jack London romantikus, csavargó Amerikáját, Dreiser üzletembereit, Sinclair Lewis kispolgárait. De Erskine Caldwell Amerikája más, ismeretlen. Érdekes, hogy ugyanakkor, amikor a közép-európai irodalomba betör a koldus milliók, a nincstelen parasztok stráma, ugyanakkor az amerikai irodalom Illyés Gyulája is — először az Egyesült Államok történetében — felveti a földmunkás problémát irodalmi síkon.

Caldwell főleg New-England kulákjairól és a fekete Dél éhes „sharenopper“-jeiről beszél. A délvidéki feudális négerkizsákmányolás egészen Illyés dunántúli nagybirtokaira emlékeztet. Megrázó színekkel festi az elbutult földesurakat, a lincselő kiskereskedőket, az üzött vadakat, a négereket. A „Some American People“ című könyv utijegyzetek gyűjteménye. Ezekből közlünk mutatót. (B. E.)

A földmives, aki csak néhány centet keres naponta nem tud külön lakást bérelni családjá számára. Napi 25 centes bér mellett nincs más mit tenni, mint megosztani a lakást egy másik családdal. Aki ismeri a délvidéki farmerek helyzetét, nehézség nélkül idézhet sok esetet, amelyekben a nyomor gyászos szerepet játszik. A georgiai és arkansasi helyzet nem jellemző az egész Délre, de kitűnően illusztrálja az elszigetelt kis falvakban élő sok ezer családot.

Tipikus eset a következő: Három család él egy kicsi kisház két szobájában. Mindegyik család 1-4 gyerekkel. Mialatt két 18 éves lány gyuj-

tót vág az ut másik oldalán egy öreg fatuskóból valami fabothoz kötött ekelapát segítségével, az egyik férfi ép' hazatér. Dél van és bevégezte a munkanapját, az elsőt, amit két hete végzett; béréből egy font sertéshúst és két font kukoricalisztet vett. A harmadik család visszautasítja a meghívást, mert az asszony biztos benne, hogy férje még éjjél előtt hazatér és hoz enniivalót. Az egyik szobában egy hatéves gyerkőc a husborító papírt nyaldossa, — lábai alig vastagabbak, mint egy közép nagyságú kutyáé és hasa óriási. Az angolkór és a vérszegénység annyira legyengítette, hogy egyfolytában nem tud husz lépést tenni. Csontvázszerű arca teljesen fehér. Lassan hal éhen.

A másik szobában, amelyben se szék, sem asztal, valamilyen takaró félébe bugyoláltan az asszony aludni próbál. A padlón, nyílt tűz előtt, két csecsemő. Még nem érték el az egy évet. Valami nyomorult szuka emlőit szopdossák. Egy fiatal lány, 15 és 20 év között, az egyik sarokban próbál melegedni. A szuka feláll és a tűzig mászik. A farkára ül és szűköl a patogó tűz mellett. A lány valamit mond a kutyának, mire az sajnálkozva visszamászik a két bébi mellé. A kicsik az állat langyos oldalához dörgölöznek, sirva keresik a kimerült emlőket.

A két fiatal leány, akik a gyujtót vágták a vén rozsdás vassal, átmennek az udvaron két zsák faforgácsot cipelve maguk után. Dobnak belőle a tűzre, amely rögtön lángolni kezd és felmelegíti a szobát. A takaró alatt az asszony abbahagyja a vacogást és csendesen horkol. A tűz mellett gubbasztó leányka hátrább húzódik, annyira meleg. A szuka felkel és kinyújtózkodik, hogy kissé odébb heverjen. A csecsemők bőgve utána másznak.

A másik szobában a liszt és a hús fő a tűzön. Öten gyűltek a láng köré és nézik, amint pirul a tészta. A kis angolkóros apja karjai alá tekergett és valami kalácsot akar elkapni. Megégeti az ujjait, anyja sós dísnózsirral keni be. Míg megette a részét, addig nem sirt, de mihelyt végez az evéssel, újra bőg és abba nem hagyja. Panaszkozik, hogy a feje fáj.

Midőn felhívtuk a hatóságok figyelmét a három család nyomorára, először a vállukat vonták, később az ujságok nyomására vizsgálatot indítottak és a magtalanításról vitatkoztak.

Kétségkívül, sterilizációt lehet alkalmazni bizonyos szellemileg vagy testileg terhelt egyénekek szemben, de ez nem megoldás, ha a déli farmok ezreinek nyomoráról van szó.

BAKTAY ERVIN: INDIA (Bp. Singer és Wolfner, 1936.)

Nagy a távolság a *mesés* Indiától az *igazi* Indiába s ezt a távolságot akarta megrövidíteni *Baktay Ervin* abban a tartalmas könyvben, mely több, mint 600 oldalon 300 képpel ismerteti India multját, jelenét, vallási és népeletét, városait, tájait és műalkotásait. India eddigi leírásai szinte mind a mesékbe torkollanak s vagy a fantázia szüleményei vagy megbízható, de száraz tények reprodukciói. Nem elég ehhez a munkához írónak s nem is elég csupán utazónak lenni, ehhez előzetes felkészültség és a tapasztalat összefogására éles ítélőképesség, sokoldalú történeti és szociális tájékozottság kell. Nem szabad hiányozni az objektivitásnak, amit a tárgyismeret determinál és nem szabad hiányozni a szubjektivitásnak, mely elmélyedésre indít. India világnézetek elindítója s ma is világnézetek találkozóhelye s az európainak, ha ott jár annál nehezebb megfélekeznie arról, hogy nyugati és keleti érdekek ütköző pontja is. Baktay Ervin szereti Indiát és az indiai problémakört s ez segítette hozzá, hogy kellő energiával felkészüljön India megismerésére, s személyes

összeköttetései is voltak, hogy megismerését érdekes adatokkal gazdagítsa. A személyes összeköttetések — amennyire segítenek, éppúgy ártanak is: néna felfedik, máskor eltakarják a dolgok forrását s ezt a gátlást kell a jó felkészültségnek elhárítani. Baktay Ervin nem külső telfedezésre indult. Nem ismeretlen tájakat akart felfedezni, de az indiai élet színes rajzán át az indus néplélek mélységeibe akart bevilágítani. Munkájában szubjektív lelkesedés vezette, de amit látott, azt mégsem a maga szempontjából, de az indus néplélek szempontjából igyekezett érthetővé tenni. Ez a jól elgondolt írói szándék teszi képessé olyan intenzív beleélésre, amely nélkül egy távoli földnek eltérő viszonyait alig tudnók megérteni.

Az indiai élet színes ábrázolásán kívül főleg a lélekfestés érdekel bennünket. A táj és a szellem harmónikus egysége, mely megmagyarázza a hindu világnézetét, a vallás és bölcsélet fejlődése, elmélyülése és szíttézése; s érdekel bennünket a reinkarnáció végzetes elve, mely szerint: mindenki a maga előző tetteinek, múlt életének következményei szerint születik újra, tehát nem véletlen, hogy melyik osztály tagjaként jön a világra.

Az indus hitrendszernek ez a predesztinációja látszólag nem nélkülözi az erkölcsi szempontokat, mert mint Baktay mondja: „A születés révén megszabott osztályba tartozás gondolata különben is csak akkor igazságtalan, ha nyugati szemszögből nézzük, vagyis annak a felfogásnak alapján állunk, hogy az egyén csak egyszer él. Mihelyt az életnek ismétlődő, folyamatos sorában hiszünk, nem fogjuk pótolhatatlan veszteségnek látni, ha ez vagy az az egyén egyik-másik életében alantas sorsra születik.” Így ír Baktay s ezzel a *vallási igazolását* adja az ősi elvnek. Amíg a fejlődő élet dialektikája még Indiában is tölteszi magát az ősidőkből átszármazott vallási szempontokon. A verejtékező tömegek Indiában is a *mai* életben akarnak elsősorban segíteni s nem bírják ki a vallásos alapgondolat ad absurdum való továbbvitelét s ennek következménye, hogy már bőven vannak ipari kasztok, melyekben a céhek és szakszervezetek szerepei surolják egymást: „A vajsják között már keletkezett több alkaszt, de ezek száma még mindig nem közelíti meg a kézműves-kasztok hallatlan számát. Eszerint a ma Indiában fennálló rengeteg sok kaszt tulnyomó többsége az ipari foglalkozásokra szorítkozik. S a kaszt ezek között a céh, sőt a szakszervezet szerepét játssza. A kasztvezetőség nemcsak a kasztszabályok szigorú betartására ügyel, hanem a kaszt tagjainak jólétéről is tőle telhetően gondoskodik... A munkáskasztok vezetősége tárgyal a munkaadókkal és megakadályozza, hogy egyesek olcsóbb bér mellett is munkát vállaljanak s ezzel a közönség érdekét sértsék. Ugyancsak a kaszt gondoskodik a közösség árváiról, özvegyeiről és munkanélküliség esetén a kaszt tagjainak segélyezéséről.”

Az élet él és élni akar — mondta Ady és az életfejlődésnek jellemző példája, hogyan kapcsolódnak európai példák nélkül is a vallás ősrégi kereteibe a modern munkásmozgalmak. És nem véletlenség, hogy *Gandhi* is a kasztrendszer kinövéséin akar segíteni, mikor a legszegényebb és legelhanyagoltabb népréteget próbálja tervszerű munkájával és mozgalmával a nyomortól megszabadítani. „Gandhi a tömegek elemi szükségleteit akarja biztosítani s megtanítja az évszázadokon át mindenkor elhanyagolt és kizsákmányolt szegény parasztságot arra, hogy segítsen önmagán, mitsem várva a felsőbb osztályok kegyes jóindulatától. De ebben a programban nincs semmi osztálygyűlölet vagy agresszívítás. Nem is lehet, hiszen éppen az a vezérlő gondolata, hogy a nép a maga erejéből emelkedjék méltó emberi színvonalra.”

Semmi kétségünk benne, hogy Baktay Ervinnek ebben a megállapításában igaza van. De mégis jellemző az európai polgári mentalításra, hogy az osztálygyűlölet létezésével vagy hiányával mér le egy mozgalmat. Az egymás érdekeit sértő osztályok létezése és tényleges ellentétei a fontosak s hogy ilyen ellentétek bőven adódnak Indiában is, arról elég épületes rajzokat ad Baktay: „Ha az indiai bennszülött államok szegény népe nem is köszönhet tulsokat uralkodóinak, az India életét tanulmányozó idegen rendkívül érdekes eredményekre tehet szert a maharadzsaik udvaraiban. Eleven valóságként láthatja mindazt, ami a Nyugaton már a múlté lett: ókori despoták, középkori oligarchák és renaissance principék tökéletes típusai elevenednek meg előtte s a látványosság romantikus „kellékei”, a határtalan, fantasztikus pompa, a szövevényes udvari intrikák, sőt olykor még az elfeledt börtönök, a gyilok és mérgek sem hiányoznak.“ A Daszera-ünnepségek leírásában az Ezeregyéjszaka vízióhoz hasonlítja Baktay a látott pompát: „Lehetetlen kiszabadulni a szédítő gazdagság, a nagyuri fölény, az egész színes, valószínűtlen csodavilág hatása alól“ és lapokon át festi a nyomort — a fényes érem másik oldalán.

Hogy Gandhit és legbensőbb hiveit nem vezeti osztálygyűlölet, ez negatívum, mely önmagában nem sokat jelent. Sokkal fontosabb Gandhinak ez a másik, jelentős tagadása: „A cél nem szentesíti az eszközöket!“ — s ez az elv nyíltan szembehelyezi a nyugati politikát átszövő machiavellizmussal.

India, mint említettük, nemcsak világnézetek, de érdekek ütközópontja is, s aki a helyszínen figyeli a társadalmi és politikai jelenségeket, annak észre kell vennie a többszáz milliós nép kettős harcát. A hódító Nyugattal szemben India napról-napra jobban kezd ráeszmélni a maga életjogára s e mellett meg kell vívnia a maga külön fejlődési harcát. Baktay Ervin nemcsak az eseményeken és színes társadalmi rajzokon, de India két nagy reprezentánsának, Rabindranath Tagorenak és Gandhinak kitűnően megfestett arcképén keresztül is éreztetni tudja ezt az önvédelmi és fejlődési küzdelmet. Jól látja, hogy a szellemi törekvések végső céljaiban nincs ellentét köztük, de egyéb ellentéteket annál inkább észrevesz. Mindkettőjüknél hosszabb időt töltött, mégis, mikor Tagore kényelmes és fényűző házáat megpillantja, önkéntelenül is Gandhi házára gondol, akinek otthona oly igénytelen, oly esztétikusan szegény, mint a lakója. De hát Tagore nem askéta, mint Gandhi, hanem esztéta, költő és művész. Ha még oly lelkes szavakkal éneklis meg a tökéletes lemondás és igénytelenség szépségét, mindennapi életében mégis szívesen veszi magát körül a művészet és ipar izléses és kényelmes produktumaival. „Tagore nem tett szegénységi fogadalmat, mint Gandhi és ha nem is tartozik éppen azok közé a gazdagok közé, akiknek az Evangélium szerint oly nehéz bejutniok a mennyek országába, életmódja és tanai közt éppugy, sőt nagyobb mértékben fennáll az az elkerülhetetlen ellentmondás, amit még egy Tolsztoj sem tudott kiküszöbölni életéből.“

India két nagy emberét összehasonlítva megállapítja Baktay, hogy Tagore csak kevesekhez, az irodalmilag műveltek kis köréhez szólt: „Nem tulzás, ha azt állítom, hogy nincs indus, aki ne tudná, kicsoda Gandhi, de a szegény indus nép százmillióinak többsége nem is sejti, ki legyen Tagore.“

Két fejezetet emelünk még ki a gazdag tartalomból. Az egyik Körösi Csoma Sándorról szól, kinek siremlékét az író meglátogatja és, akinek emlékéért az angolok jobban lelkesednek, mint a nagy utazó magyar testvérei. Ime: a tragédia szele még halála után is elkiséri azt a fanati-

kus magyart, aki életet áldozott a magyarság ősrokonainak a felkutatására.

A másik szépen megírt fejezet a kereszténység Indiában való terjedéséről szól. Az indusok reagálnak minden szellemi behatásra és így a keresztény vallás világa is megérintette őket. S hogy a térítés eredménye még sincs arányban ezzel a hatással, az annak tulajdonítható, hogy észrevették, hogy más a vallás, mint a hódítok magatartása. S hogy még ez után a felfedezés után is tudnak érdeklődést mutatni a kereszténység iránt, az annak tudható be, hogy el tudják választani a keresztény vallás tartalmát — a kereszténység világi törekvéseitől. A hinduizmus is heterogén, de még a legkülönbözőbb szektákon keresztül is megvan az egybeolvasztó tendenciája. Az indusok a kereszténységben nem látják ezt az egybeolvasztó erőt. India készséggel fogadja Jézust, de elutasítja a kereszténység idegen formáit. Az indiai kereszténység csak Indián belül, belső, lelki átélés alapján fejlődhetik s ez magyarázza meg Szádhu Szundar Szing, a szikh-indusból lett keresztény apostol térítő munkáját.

A teológiai irodalom évtizedek óta foglalkozik Jézus evangéliumának indus forrásaival. Ezt a kutatást gazdagította egy magyar teológiai tudós, Szimonidesz Lajos is a múlt évben külföldön megjelent munkájában (*Zwei neuerkannte indische Beziehungen Jesu und der Evangelien*). Ezek a teológiai kutatások indiai motívumokat fedeznek fel az evangélium soraiban és Jézus életében, s csodálatosan egybevágnak azokkal a következtetésekkel, melyekre az indus vallási életet helyszínen tanulmányozó Baktaynak el kellett jutnia.

Ma a hinduk legsúlyosabb érve a hittérítők kereszténységével szemben az, hogy az Indiában élő európaikra mutatva megkérdik, vajjon mennyiben keresztények ezek? Mert, ha a kereszténységet ezek képviselik, akkor ők ebből a kereszténységből nem kérnek. Baktay Ervin méltóan csodálkozik azon, mennyire fogékony lehet az igazság iránt India, ha az elriasztó példák ellenére is hajlandó befogadni Jézust. És nemcsak csodálkozása jogos, de következtetése is észszerű: „Ez csak azért lehetséges, mert (India) el tudja választani Jézust és a kereszténység lényegét a keresztényektől s a kereszténység nyugati formáitól.” — „És ha a lényegét tekintjük, akkor Mahatma Gandhi keresztényebb minden kereszténynél és Szádhu Szundar Szingh olyan csodavirága az Evangélium termőföldjének, aminő évszázadok óta nem ékesítette a nyugati kereszténység parcellákra osztott és gondosan elpaláncolt kertjét.”

A jövő mindig kérdéses. Bizonyos, hogy India nem vette át az európai kereszténység formáit és bizonytalan, hogy Európa átveszi-e az új indiai kereszténység lényegét. Csak egy bizonyos — és ezt Baktay könyve szépen dokumentálja, — hogy India sorsát végeredményben nem külső erőszak, de saját belső erői fogják eldönteni.

Kemény Gábor

MAI JAPAN DEKAMERON (Nyugat kiadása 1936)

A Nyugat vállalkozásában megjelent Mai Dekameron sorozatnak értékében a francia gyűjtemény méltó párja ez a japán antológia, érdekességében pedig még annál is jelentékenyebb. Egy tőlünk távoli, ha művésziileg nem is felfoghatatlan világ az, amely elénk tárul e novellagyűjtemény olvasásakor. Mint művészi produktum, túl a közösség iránt vállalt felelősség kielégítésén, annyira egységes és egybefüggő, hogy szinte egy részekre tagolt szimultán regénynek tűnik a kötet. Amit hiányolhattott bárki is az előbbi dekameronok kapcsán, a természet jelenlétét, itt megkapja hiánytalanul. Sőt több, a világ egységességét bizonyítandó, a természet, természet tárgyai, játéka, fordulása és alakító ereje legalább

oly fontos helyet foglalnak el az anthológia keretében felvázolt világ kélelékei sorában, mint az emberi ösztönök, vagy a helyzetek alakító hatása nyomán felburjánzó szenvedély. Nem hiszem, hogy lényegeset tanultak volna ezek az írók Európától, hisz ha nem tévedek, a forma, az egység és a műfaj egyéb (és oly gyakran változó) külsőségei megtalálhatók az európai klasszikus irodalmat megelőző antik keleti irodalomban is. A gyűjtemény gyöngye, egészen kivételesen és érthetetlenül, egy nőíró alkotása. Ez a *Borongó felhők* című elbeszélés. Mintha ez a novella lenne a központi mag, nem is a nap, de a hold, amely körül beosztott mértékben és az élet törvényeit illusztrálón keringenek a többiek. Ez a novella külön kommentárt érdemelne meg. Hatásában és művészi teljességében annyira maradéktalanul kielégítő, mint (hogy a gyűjtemény egyéb kötetiből vegyek példát) *Martin Du Gard*: Afrikai kalandja vagy *H. D. Lawrence*: Aki a szigeteket szerette c. elbeszélése. Önkénytelenül is felvetődik a kérdés, a sorozat eddig megjelent hat kötetének olvasásakor, elbeszélések-e még ezek az írásművek vajjon, — aggályos gyanakvással tekintve e műfaj diszkreditált példáira, — vagy már eposzok, a legmagasabb és legteljesebb költészetnek a való világ realitásait és az aktualitás örök értékét szemmel tartható sikjéről. *Icsiő Higucsi*, a Borongó felhők írónöje, fiatalon, huszonnégy éves korában pusztult el, a bevezető szerint anélkül, hogy megérte volna a dicsőséget. Mondjam-e azt, hogy valódi japán sors, (bár Európában sem példa nélkül való). E romlott világ zavarosát szemlélők és élők előtt a művészet ily tökéletes eredményei meggyőző erővel kell, hogy hassanak. Véletlen lenne csak, hogy e magas sikon, ellentétben züllött skriblerekkel a világ nyomorultságait írja az író, ahelyett, hogy hazug idilljeiről zengedeznék. A szégyenkekről írnak a nagyok, a boldogtalanokról, az elnyomottakról és a félrevezetettekről, azokról, akik tájékozatlanul élnek és szemlélik ezt a gonosz világot. Du Gard a szenvedélyről ír, Lawrence a pusztulásról, Higucsi is az ösztönök és a test elfáradt, végső fokon már csak pusztítással változtatható állapotáról. A pusztulás hullámain, az ösztönöket és a fáradt testet (a novelláknak e kitapintható, vagy kitapinthatatlan, de minden esetben jelenlevő motívumait) egy, alapjaiban átformált világ környékezi, eltűnedező és újra előbukkanó, kihangsúlyozott és elhallgatott kélelékeivel. Akik a világnak ily alakítására képesek, azoknak a világa maradandó. Minden egyéb világ alá van vetve a pusztulás és az elmúlás esélyeinek.

Remenyik Zsigmond

KÖNYVEK A FAJELMÉLETRŐL. A fajelméletek átvilágítására már van egy jó könyv: *Theodor Balk* könyve (*Races, mythe et vérité*. E. S. I. Paris, 1935). Ezuttal egy újabb könyvet ajánlhatunk. Címe: *Emberi fajokról*. (P. Lester et J. Millot: *Les races humaines*, Coll. A. Colin. Paris, 1936.) Akönyv szerzői tudós szakértők. Az egyik a párisi Múzeum antropológiai laboratóriumának igazgatója; a másik tanár a Sorbonne-on s az Institut d'Ethnologie-n. Könyvük tudományos alátámasztással, könnyen érthetően adja elő mindazt, amit ma a fosszilis és aktuális fajokról és az ezeket meghatározó jellegzetességekről, életük sajátosságairól, lélektanukról, a betegségekkel szembeni érzékenységeikről és azon változásokról tudunk, amiket a kereszteződések és a környezet vált ki. A konklúzió kategorikus (208. o.): „A rasszizmus, ahogy egyes országokban napjainkban jelentkezik tudománytalan doktrínának tekinthető.” Tudománytalanság tiszta fajokról beszélni. „Az antropológus csak mosolyoghat azokon, akik ma fajtisztaságról mernek beszélni. A történelem előtti koroktól kezdve a keveredések és kereszteződések száma végtelen... Tudjuk, hogy a háború

előtt II. Vilmos felakarta dolgoztatni birodalma antropológiai térképét, de le tett tervéről, mert hamarosan belátta, hogy Németországban nem lehet faji homogenitásról beszélni.“ (202. o.) A könyv előszavában a nagy biológus, E. Rabaud így szól: „Lehet beszélni valamely faj abszolút felsőbbségéről a másikkal szemben? Ez a vélemény semmiképpen sem fogadható el, amikor a nagy emberi típusokról van szó... A megkülönböztetés teljesen lehetetlenné válik, ha a tehérek különböző fajait vizsgáljuk. A rasszizmus egyik apostola sem tud meggyőzni arról, hogy a mediterrán vagy a sémi faj kevésbé járult hozzá az ember felsőbbrendű patrimoniumának gazdagításához, mint az északi.“ Tudománytalan az a hit is, hogy a fajok keveredése alacsonyabbrendű egyéneket hoz létre. „A nagy közösség által még mindig igen kedvelt véleménnyel ellentétben, a mesztic semmiben sem alacsonyabbrendű a szülőknél.“ (205. o.) „A történelem kétségbevonhatatlanul igazolja, hogy a legtisztább fajok sohasem hagytak nyomot a föld felszínén s hogy a nagy emberi művek ellenkezőleg komplex eredetű népektől származnak“. (203. o.) Az előbbiekhöz csatlakozik dr. Claus Eichen nemrég megjelent műve. (*Rassenwahn*.) A könyv címlapján az a néger atléta látható, aki társaival a berlini olimpiai játékokon a rasszizmus pápáinak szemeláttára győzött, így cáfolva meg előttük az északi faj fizikai felsőbbrendűségéről szóló mesét. — A *Rassenwahn* Balk könyvéhez hasonlít, de mert három évvel később jelent meg, tartalmazza a mai német fajelmélet ellentmondásait is. Leleplezi azokat a visszatáncolásokat és trükköket, amelyek a faji misztika s ezzel együtt a hitlerizmus uralmának alátámasztásához szükségesek voltak. Ha a szegények szegények, ha a munkanélküliek munkanélküliek ennek egyedül az az oka, hogy náluk a lustaság és léhaság öröklött tulajdonságok, amiből természetesen a nyomor és munkahiány következik s ezen semmiképp sem lehet segíteni. Hasonlóképpen a mai német fajelmélet kimutatja, hogy az állami iskolákban a munkásgyerekek általában visszamaradottak s ennek kapcsán kimondják, hogy a munkások — az átöröklés folytán — alacsonyabbrendűek, gyengébb eszűek s ezen semmiképp sem lehet segíteni... Lester és Millot könyvében megtaláljuk e rasszizmus igazságos, bár kissé félénk kritikáját. Balk és Eichen viszont élesen cáfolják a fajelméletet. (A. B.)

B Í R Á L A T O K

CSEHSZLOVAKIAI MAGYAR IRODALOM, EURÓPAI KULTURA

Egy porosz junker emlékiratait olvasom: Hellmuth von Gerlach életét, aki mellényzsebében talizmánként gyűrött ujságpapíroson egy Briand idézetet hordott: „Választani kell a nemzeti érzés és a népek internacionáléja közt. És én választottam“. Emil Ludwig Gerlach nekrológja ehhez a Briand-idézethez kapcsolja a hazájából kiűldözött pacifista végnapjait: „És mégis Németország volt az, mely Gerlachot a legnagyobb szimbólummal megajándékozta: elvette állampolgárságát és ezzel élete alkonyán európaivá igazolta Gerlachot“.

Aki hazát veszít, még mindig nyerhet hazát. Nehezebbet, felelősségteljesebbet, elkötelezőbbet: Európát. Mi, a mai Szlovenszkóra gereblyélt magyarok, apáink történelmi felelőtlenségét lakolva, a hazát — úgy, ahogy azt mi tudtuk, éreztük és fájtuk — elvesztettük. Mi Trianonnak kétsze-

res árat fizettünk: hazát vesztettünk, egy eddig volt történelmi és földrajzi valóságot és egyben hazát kételkedtünk: egy illúziót. Ettől a pillanattól kezdve új sors és törvény bennünk, a megújulás kényszere: *változni!* Világba hullt árvaság voltunk, térben és időben idegenek. Idegenek magunknak, idegenek másoknak. De a világháború egyforma tömegvalósága ugyanakkor életrekényszerített egy szót: a testvériséget. Ebben az atmoszférában árvaságot szüntető egyformasággá színesedhettünk: emberek, aki nem magyar, nem cseh, nem német és nem francia, de európai. Lira volt ez, kezdet, szétáradó, elfüstölő melegség, de mégis új és más, és rezignációnál, egyhelyben-topogásnál mégis több: a kultúrsíkra vetített közösségi gondolat európai szuggeszciója, az európai embervalóság aktuális manifesztálása. Clerambault és Rubiner. Európa ilyen viszonylatban lett a hazánk. Ez volt az a közösség, amibe bele kellett magunkat vetnünk, mert önmagunkra, másult feladatunkra — mi kis pötytyők — csak egy nagyobb közösségben lelhattunk. Kulturánk ilyen sikon lényegült szlovenszkói magyar feladattá. És ez nem nagyozolás volt, de a legtermészetesebb kiindulópont, a jövőmeghatározás multtól elforduló egyetlen törvényes útja. Kicsinyességünket túl kellett fokozni. Az igény-minimumból egyszerre igénymaximumba kellett átcsapni. Európa nem könnyítés. Európa a nehezebb haza. Életlehetőség, mely egyuttal kötelességmaximum is. És itt a kiindulóponton lett nyilvánvaló a veszély: bírjuk-e az iramot, lényegünk, sorsunkká avathatjuk-e az európaiságot? Másrészt: igazolja-e ez a megváltásnak hitt európaiság azt a friss, szűzi hitet, mely itt felé áradt?

Ha ma, évek múltán számadást csinálunk, az eredmény lesújtó. Ki mer ma európai kulturára gondolni, amikor Európa szívében könyvmáglyákat celebrálnak, ki tud testvériségről beszélni, amikor üdvöztető vallás és örökvalóvá emelték a fegyvert? Ki állhat itt kötelességmaximumot, amikor igényminuszál alacsonyabbra degradálták mindazt, amit európainak tudtunk és hittünk? Itt csak alkalmazkodni lehet, kapitulálni vagy felgerjedve Európát védeni. Együtt ordítani a farkasokkal, vagy európai morált bizonyítani.

Európa: humanizmus. Pogány humanizmus, keresztény humanizmus, szociális humanizmus. Logikus egymásutánban és elválaszthatatlan egységben. Európa: univerzalizmus. Ami jó, csak mindenkire kiterjeszhetően jó. Európa: antinacionalizmus, tehát pacifizmus. „A nacionalis principium az atomisztikus, az anarchisztikus, az antieurópai, tehát reakciós principium” — mondja *Thomas Mann*. Európa: harc, az egyetlen igazolt harc, mert az mai értelemben a szocializmus síkján folyik humanizmusért, univerzalizmusért, pacifizmusért. Európa: kultúra. Tégy, gondolkodj, akard valami nagyot és szépet, ami nincs személyhez és érdekhez kötve és akkor ezt az európai tette, gondolta, akarta benned. De lehet-e másképp? Szellemállományunk kétharmadban európai eredetű. Közös kultúrvagyon. Hű sáfár ettől egy lépést sem tágithat. Ha megteszi, akkor a fennmaradó egyharmad nevében arrogál magának teljes, tehát hazug jogokat. Európa: igazság. Nem hatalmi igazság, nem fegyverigazság, de kulturigazság. Európa: morál. Morállal egyjelentésű szellem. Mert felelősségvalóság és lelkiismeretkérdés. Európa tehát állásfoglalás. És mindez hazát jelent. Magyarországból kihullva, kapaszkodó vággyal ide csöppentünk. Nyakig egy nehéz hazába, morális kötelezettségbe, európai küldetésbe.

És ez nem véletlen, de adottság, kikerülhetetlen. Európa csak nekünk szlovenszkóiaknak lehetett ennyire felkinálkozó hazánk. Sem a Vajdaság, sem Transzilvánia nem provokálhatta volna ki ezt ennyire. Masaryk köztársasága Európa felé nyitott ablakot: európai változásainknak — tra-

díció híján — semmi sem állhatott útjába. Archimedesi pontnak hittük irodalmunkat, magunkat, akik kivethetik sarkaiból a kóros magyar ellenforradalmi szellemet. Magamat idézhetem: „Halott centrum, tehát éledő perifériák!... A cél világos: a perifériákon uralkodó európai öntudattá fejleszteni mindazt, ami Budapesten el van fojtva, amit ott nem is akarnak, nem is engednek tudni: a szociális embert. Tömegöntudattá fejleszteni az emberi jog és kötelesség változtató, vállaló munkáját. Az ottani kapkodással, zárt étellel, rutinmegelégedettséggel és elefántcsonttorony-kényelemmel szemben itt erős hadsorokat fejleszteni, szervezettséget dokumentálni. Emberországot — magyar földön! A magyar szó internacionalizmusának fő közvetítő állomása csak Szlovenszko lehet.“ (*Kassai Napló*). És ez a missziós tudattá fokozódott célkitűzés nemcsak a háborús generáció idegsokkos tárulkozása volt. Minden ezt szolgálta: az emigrációnak Szlovenszko lett megtartó és erjesztő talaja, mely a külső emigráció felszívódásával, belső emigrációvá lényegült. Tudatos elkülönüléssel európai magyarsággá: progressziós folytonossággá. A vox humana szlovenszkói feladat lett, az a bűvös formula, mely másultságot, változást eredményezhetett a magyar szellemi atmoszférában. A vox humana, az európai magyarság nem volt szólam, a front generációtól a kilencszázkettesekig mindenki ebben a szóban élte meg küldetése értelmét. Mi nem akarunk többé Kompország lenni! Szvatkót idézhetem: „Belénk itt új trágyázást hozott 1918. Rettenetesen összeszorított fogú hittel akartunk megoldást. Valamit, ami minden tekintetben okulás a múltból, ami életképesség és igazolás, ami mindennek dacára lehetővé teszi, hogy szép tiszta boldog európai és nagy életet élhessünk. Mi azt szeretnők, ha a közelmúlt a mi tisztító Dreyfus-perünk lenne, melyben éppugy, mint annak idején Franciaországban, kimosták volna szennyesünket.“ Ez a tény az európai vonal töretlenségét mutatja, az egység ígérését, Európa léghuzatos tisztító hatását. És hiába voltak vétőző Rácz Pálok — „nem engedhetjük meg magunknak azt a fényűzést, hogy mások is legyünk, mint nemzetiek“ — a szlovenszkói szellemiség közelebb érezte magát ezekben az időkben a bevezetőben idézett Briand mondáshoz, mint ehhez a nemzetiszínű autarkiahoz. Volt egy alap, egy közös szemlélet, mely egységbe tudta rántani a provincializmuson és dilettantizmuson tuhnott szlovenszkói szellemiséget. A maga módján minden valamirevaló író és publicista a vox humanát intonálta. De az összegező próba nem sikerült. És ez a tény katasztrofálisan hatott az európaiság hitelére. Az *Új Munká*-ra gondolok. Az európaiság itteni tisztító Dreyfus pere nyegle dekadenciává, tragikus tanácstalansággá, negativumkéjelgessé szublimálódott. Európai volt, de életgyökerei nem értek le az egyre jobban európaiságot jelentő szociális valóságba — „a szociális etikát nem tartjuk feltétlen szükségesnek az irodalomban“ — és így ez a talajtalan, visszhangtalan európaiság, a reakció egyetlen parancsszavára elnémult, kapitulált. A magyarság európai pörét újra elnapolták. Mi úgy tudtuk: ami egyszer európai utra téved, annak nem lehet többé reakció a gondnoka. Az *Új Munka* elnémitása, kapitulációja beszédes tanulság volt. És ez nem volt tipikus szlovenszkói tünet. Ez Európa volt. Szintén-Európa. A talajtalan-Európa, a kompromisszum-Európa, az állásfoglalástól riadozó Európa. Az *Új Munka* morituriája nem volt véletlen: haldoklók köszöntötték a haldoklókat. Kulturesódnél csak a reakció arathat. Az európai regresszió és a szlovenszkói kurzusmagyarság ugrásszerű erősödése ezen a ponton egyformán bizonyítja az európai változásokat.

Csak elő kell venni a szlovenszkói magyar irodalom egység-folyóiratának, a *Magyar Írás*-nak bármely számát és akkor megtudjuk, hogy például „Ma Németországban irodalmilag az történik, ami Magyarországon

történt Kazinczy vezetése alatt", hogy az az Európa, melyet nekünk a Mannok jelentettek, „az utolsó száz év berugott felvilágosultjainak anapota". Ez a lap elárulja, hogy Gide „a francia ifjúságnak fájdalmas kerítője... zsenialitással és artisztikummal parfümözött méregcsatorna", a fülünkbe sugja, hogy egy világ omlott össze fölöttünk és most hangok vagyunk „egy sirbolt mélyéből, mely velünk együtt beomlott és amely nem-sokára csak az elmúlt korok temető őreibe kelthet melancholikus érdeklődést... beásták magukat a földbe, ma már szinte diluviánusnak ható eszmei rétegekbe; visszafejlődnek elmúlt évtizedekkel, mert fogalmuk sem volt az eljövendő évtizedekről". Hát tényleg nem volt fogalmunk! Hogy Freud, Ossietzky és Brentano helyére Streicher, Rosenberg és Göbbels kerülhessenek: ez még viccnek is rossz volt. Mi a humánus, a morál, a kultúra és az univerzalizmus Európájának áldoztunk. Ennyi és csak ez lehetett Európa. Minden, ami más, az hazugság és nem Európa. Mi ezen a nyelven csak fájdalmas megütközéssel állapíthatjuk meg, hogy akik itt valamilyen Dreyfus nevével, Zola igazságával idézték a magyar Európát, ma „a világ legdinamikusabb életprincipiumát" köszöntik szuperlatívuszokban és magyar igézetben. Ime a szlovenszói magyar kultúra európai viszonylata a szervezett-regresszió jóvoltából! Kant, Romain Rolland, Tolstoj helyén Banse beszél: „A humanizmusfecsegés immár jobblétre szenvedült kora mindenáron be akarta nekünk beszélni, hogy létezik egy nagy emberközösség, melynek legfőbb törvénye az örök béke".

A haladásellenesség a humanista és a tudatosan haladó kultúra szétverője. A könyvmáglyától egyenes út vezet a fegyverdinamikáig. Egyenes út, mely csak az európai kultúra halálát jelentheti. A regresszió a legfőbb európai principiumnak, a testvériségnek, a szociális univerzalizmusnak a kerékkötője. A mi árvaságunk itt kapaszkodott Európába és ma itt akarják lelkünkben kitépni. Ez mutatja, hogy ez volt a helyes út. A kiindulóponton Európát vállaltuk: a miénk tehát minden tünete, kihatása, sorsa és gondja. Európa nehéz haza. Ha veszélyben van: az emberiség sorsáról van szó. Mi Európát emberségvonatkozásai miatt vállaltuk és most humánuma mozgósít minket egy szellemtaposó és humanumtagadó valósággal szemben, melynek mottója beszédesen ékesíti a stuttgarti könyvkiállítást: „Éles frontot kell vonnunk az általános megértés európai kultúrideálja ellen, ahogy ez mostanáig művelt körökben nálunk is szokásban volt." Nekünk ezt az elvetett szokást kell magunkban és magunkkal európai principiummá erősíteni.

Mi legyünk európaiabbak.

(Fábrý Zoltán)

CSEH ÉS SZLOVÁK KÖLTŐK ANTHOLÓGIÁJA.* Az elmúlt évek anthológia-özönében egészen kivételes hely illeti meg *Anton Strakának*, a cseh, szlovák és magyar költők közreműködésével összeállított *Cseh és szlovák költők* című antológiáját. Végre — különféle exotikus népek költészetének bemutatása után — sor került a magyarsággal évszázadok óta szerves sorsközösségben élő cseh és szlovák nép lírájának kollektív bemutatására! A dunamedencei népek szellemi együttműködése szempontjából fontos kulturpolitikai jelentősége van e könyvnek annál is inkább, mert a legjobb magyar költők segítségével Budapesten látott napvilágot. Bátor és felfigyeltető cselekedetnek számít tehát e több, mint százoldalas kötet megjelenése, különösen a mai fegyvercsörgető és barbár korban, még akkor is, ha hiányai és fogyatékságai vannak. Nem szabad ünnepe-

*Renaissance-kiadás, Budapest, 1936.

rontásnak tekinteni azonban, ha a tárgyilagos bírálat hangját a könyv pozitívumai mellett a negativumokra is rámutatunk. Az uttörő kezdeményezések és kísérletek sorsa, hogy nem léphetnek fel a teljességre és tökéletességre való törekvés igényével még relative sem. Nem ismerjük az anthológia összeállítójának szempontjait, melyek szerint a kötetben lévő verseket összeválogatta s ez nem világlik ki a kötet tartalmából sem. Ám a szerkesztő feladata mindenesetre szerfölött nehéz volt, mert hiszen a századforduló gazdag lírai termeléséből és a háborút követő évek dús áradásából nem volt könnyű úgy kiválogatni az anyagot, hogy egységes és összefoglaló képet nyerjen róla az olvasó. Erre vezethető vissza talán az, hogy a különtéle irányú és eszmei beállítottságú költők, akiknek övrjekerek, zárt egységet képez, így egymás mellett inkább mozaikszerűen hatnak, semmint egységesen.

De nézzük meg közelebbről a kötet anyagát! Az anthológia szerkesztője két részre osztotta fel a könyvet. Külön vannak a cseh (18 költő 34 verssel) és külön a szlovák költők (13 költő 26 verssel). Sajnos a cseh költők közül számos olyan maradt ki a kötetből, akiknek jelentőségüknél és rangjuknál fogva az anthológiában kellene szerepelniök. A multszázadbeliek közül Vrchlickynek, Nerudának, az újabbak közül Macharnak, Sovának, St. K. Neumannak is a szimbolistáknak szintén fel kellett volna venni legalább 1-2 versét a kötetbe. A szlovák lírikusok sincsenek kellőképpen képviselve. Meglepő, hogy például Hviezdoslavnak egyetlen versét sem találjuk a kötetben s az újak közül sem Ponican, sem Frano Král nem szerepel az anthológiában. Így természetesen nem teljes a kötet s ez feltűnik akkor is, ha a szerkesztő nem törekedett teljességre. A fordítás munkáját legjelesebb fiatal költőink (*Illyés Gyula, József Attila, Komlós Aladár, Szabó Lőrinc*) mellett *Berzy András, Horváth Béla* és *Patai Edith* végezték. A költemények átültetése — ha tekintetbe vesszük, hogy az átköltés a nyers magyar fordítás alapján történt, úgy, hogy a költők úgyszólván csak rimjeiket és jambusáikat adták kölcsön az egyes versekhez — ügyes és meglehetősen sikerült. Kár, hogy néhol eltérések vannak a szövegben, de ezt nehéz volt ilyen körülmények között elkerülni. Innen ered az is, hogy a versek között találni néhány erőtlen, bágyadt darabot vagy fakó verssort. A szlovák költemények fordítását *Darvas János* végezte avatott kézzel. E kötetbe előző anthológiájából, a *Hegyország hangjából* is átvett néhány darabot. Ezeken csiszolt, javított is, ami a versek előnyére vált. Helyesen tette, az anthológiába felvette *Masa Halamová* három szép versét. A fordításokkal kapcsolatban önkéntelenül felmerül a kérdés, vajjon miért nem kaptak az anthológiában helyet például *Vozáři Dezső* elsőrangú cseh és szlovák műfordításai, illetve miért nem kérték fel őt is a közreműködésre? Az ő fordításai csak emelték volna a kötet értékét.

Kár, hogy a kötethez nem írt senki alapos tanulmányt az anthológiában szereplő költőkről s a cseh és szlovák líráról általában. Fontos és szükséges lett volna ez elsősorban az anyaországbeli magyarság szempontjából, melynek zöme Brezinán és esetleg Wolkeren kívül (az előbbi is főleg csak német fordításokból) jóformán senkit sem ismer. De nem ártott volna különben sem, ha fiatal esztétáink közül valaki tömör formában és összefoglalóan felmérte volna az új cseh és szlovák líra utját és értékét. Ennek az anthológiának megjelenése kapcsán tünt fel különösebben egy ilyen természetű esszé hiánya és vált aktuálissá megírásának szükségessége.

Mint fentebb leszögeztük: az anthológiába szereplő költemények mozaikszerűen mutatják be a cseh és szlovák költők java lírai termését. Így

mintegy izelítőt kapunk a cseh és szlovák ember érzés- és érzelemvilágából, élénk tárulnak a két testvérnép arcának különös vonásai s egy villanásnyira élénk vetitődik egy-egy versből a cseh és szlovák nép sorshelyzete. Ha töredékes és hiányos is az a kép, amit így kapunk, mégis meg kell becsülnünk. Az első bizonytalan és tétova lépést ezen a téren még sok erős és teljesértékű folytatás követheti. Nem csak ezen a részen, hanem a „másik“ oldalon is és remélhetőleg román és délszláv viszonylatokban is. A dunavölgyi népek kulturális együttműködésének első feltétele: egymás szellemi javainak a kicserélése és bemutatása. Ha becsületes és tiszta szándékkal s ha a következetesen haladó szellemi arcvonal elgondolásai szerint történik ez, akkor meg is hozza majd a kívánt eredményt.

(Sándor László)

KÖZGAZDASÁGI LEXIKON. Heller Farkas, a Corvin-koszorús közgazdász, akadémikus, műegyetemi tanár közgazdasági lexikont írt,¹ hogy a közgazdaság alapvető kérdéseit, fogalmainak és szerkezetének alapvető tényeit és a közgazdasági gondolkodás fejlődésmenetét címszavak alatti csoportosításban bemutassa. A professzornak nem ez az első ilyenvonatkozású munkája, mert már egy évtizeddel ezelőtt írt német nyelven egy közgazdasági lexikont, de a most kiadott mű, mint a szerző új könyvének előszavában közli, nem fordítása a németnek, még csak nem is egyszerű kiegészítése. Más az anyag csoportosítása és „feldolgozásában is sok új szempont kínálkozott“, amelyek érvényesítéséről az író nem akart lemondani. Heller Farkas szerint e lexikonban sok olyan kérdés is helyet kapott, amelyek többnyire áldozatul esnek közgazdasági kézikönyveknek. Ezek rendszeres és egységes tárgyalása sokszor még a rövid áttekintéseket és összefoglalásokat is kiszorítja. Heller közgazdasági Lexikonjából, mint a szerző állítja, csupán a gazdasági politika kérdései maradtak ki, ezek is azért, mert a mű keretén kívül esnek, kivéve ama vonatkozásait, amelyek elméleti összefüggések következményei. „A szocializmus kérdéseit is csak ebben a vonatkozásban érinti a lexikon.“

Ha nem ismernők a szerzőt, már ebből a megjegyzéséből is megállapíthatnánk, hogy műve a polgári közgazdaságtan jegyében íródott és a marxizmus gazdasági tanaiban csupán a politikai közgazdaság kritikáját látja és nem ismeri el, hogy Marx a mai tőkés termelési rendszernek és az általa teremtett polgári társadalomnak sajátos mozgástörvényeit is fölfedezte. Ahogy Engels állította: „Az értéktöbblet fölfedezésével ezen a téren is világosságot teremtett, míg polgári közgazdászok... előző vizsgálatainál sötétben tévelyegtek.“ Nos az *értéktöbblet* címszót hiába keressük a lexikonban. A polgári közgazdászok még egyre sötétben tévelyegnének? Talán inkább csak a szemüket hunyják be a világosságban, mert a tőkésrendi közgazdászok az értéktöbbletet (azt az értéket, amellyel a munkás többlet termel, mint amennyi a munkaerejének értéke, vagyis, mint amennyi munkabért kap) a tőkés kihasználás jelképét minden fontossága ellenére is szeretnék eltüntetni a közgazdaság fogalmainak köréből. Könnyű megoldásnak tűnne tehát egyszerűen kihagyni, mint címszót a közgazdaságtan lexikonjából. Heller Farkas erre mégse vállalkozik. Csak egyszerűen elejti a magyar marxista terminológiát és a polgári közgazdaságtan módján a német Mehrwert szószerinti fordítását veszi és *többletérték* címszó alá helyezi a marxizmus e fontos tételét.

¹ *Közgazdasági Lexikon*, írta Heller Farkas műegyetemi ny. r. tanár, Budapest. 1937. Grill Károly könyvkiadóvállalata.

(Ez azért helytelen, mert az érték növekedéséről van szó és nem a növekedés értékéről. A munkás munkabéréen felül további értéket termel, ez az érték lett több és nem a többlet kapott értéket. Világos tehát, hogy magyarul csak értéktöbbletről beszélhetünk és nem többletértékről.) Az értéktöbblet tudvalevőleg a tőkés termelési mód mozgatója és alapja. A tőkés számára a termelés célja éppen abban jelentkezik, hogy minél több értéktöbbletet termeljen. Heller vitába száll Marx-szal és azt állítja, hogy az értéktöbblet elméletének „különb is sötét pontja az, hogy ha csupán a munkabérek fizetésére szolgáló tőke hoz létre a termelés folyamán értéket, akkor hogyan és miből reprodukálódik az álló tőke. Ép' így kérdés marad az is, hogy miért növelik a vállalkozók az álló tőkét, ha ez a tőke nem hoz nyereséget. Marx felelete e kérdésre távolról sem kielégítő.“ Heller itt nem érti, vagy nem akarja érteni Marx ama megállapítását, hogy az értéktöbblet a munkaerő kihasználása folytán munkából áll elő és nem a fizetésre szolgáló tőke hoz létre értéket. A munkaerő felvásárlására fordított változó (variábilis) tőke csak gyarapodik a munkafolyamat alatt és pedig azáltal, hogy értéktöbbletet hoz létre. Arra a kérdésre, hogy miért növelik a vállalkozók az álló (állandó, constans) tőkét, ha az nem hoz nyereséget, a felelet magától kinálkozik. A termelési eszközökbe, gépekbe, szerszámokba, nyersanyagokba fektetett pénz értéke egyszerre vagy részletekben átmegy a munkás munkája révén létrehozott rész értékre. Az álló tőkét tehát szükséges növelni és pedig nemcsak a termelés folyamatossága érdekében, hanem azért is, hogy a befektetések, gépujitások, stb. révén (lásd futószalag, Bedeaux) a munkaerő kihasználása fokozódhasson, miáltal további értéktöbblet növekedés következik be. Sőt, ha az egész tőkét tekintjük, megállapíthatjuk, hogy az „állandó“ tőke gyorsabban nő, mint a tőke „változó“ része, ami igen jelentősen hat ki úgy a tőkésosztályra, mint a szocialista törekvésekre.

Tudjuk, hogy az értéktöbblet tanának alapja az értékelmélet, amely Ricardo nyomán Marx továbbfejlesztésében bizonyítja be az értékalkotó munka elvont, társadalmi jellegét. Az érték (munkaelmélet) és az értéktöbblet elméleten keresztül most megnézhetnők a kizsákmányolási elméletet is, hogy mit tart erről a szerző és így az egymást követő fogalmakon át a közgazdaságtan egész szerkezetét lépcsőről-lépésre átvizsgálhatnók. Az alkalom azonban erre nem megfelelő és nem az a célunk, hogy lépcsőről-lépésre vitázzunk, hiszen a vita — noha már rég eldőntött — itt magától értetődően jelentkezik, mert két ellentétes tudományos szemléletet összeegyeztetni nem lehet. Inkább csak a szerző olyan kiütköző megállapításait idézzük, amelyek Marx gazdasági tanaival szemben tulajdonképpen is jellegzetes érvekkel lépnek fel. A lexikon egy jelentős része — éppen mert a marxizmus gazdasági kutatásai az egész közgazdaság és termelési rendszer területére kiterjednek — a marxi tételek cáfolatára törekszik, tehát nem önkényes szempont részünkről, hogy a művet nem általánosságban tekintjük, hanem amaz alapkérdések nyomán, amelyek a közgazdaságtan megítélésénél is legelőször számbajönnének.

A tőke keletkezésének folyamatát a *tőkeképződés* címszó magyarázza és forrásul a klasszikus közgazdaságtan ama jámbor és szemforgató elméletét veszi, amely a tőkeképződés létrehozójának a takarékoságot jelölte meg. Ez a Senior-féle magyarázat, amely azt állítja, hogy a tőke az önmegtartóztatás eredménye, vagyis hogy a fogyasztástól való tartózkodással összefügg. Heller szinte bűnbánó beismeréssel fűzi hozzá, hogy „...a fogyasztástól való tartózkodás áldozat mivoltának ilyen feltétlen kidomborítása elhibázott, mert nem vonható kétségbe, hogy a vagyonosok tőkeképzésében az áldozat sokszor valóban alig forog fenn. A

tőkeképződés mai fogalmának tagadhatatlanul egyik forrása az, hogy a jövedelem eloszlás széles néprétegeket jövedelmük alacsony tartásával arra kényszeríti, hogy a nagyobb méretű fogyasztástól tartózkodjanak. A kizsákmányolási rendszernek, a profitra való termelésnek ennél finomabb és szalónképesebb magyarázatát igazán nem is várhattuk volna egy koszos közgazdásztól. Nézzük már most, hogy mit tart Heller a tőkenyereségről (profit). Ez „a klasszikus iskola fogalma” — írja, — „melyet azután a marxizmus is átvett”. Heller itt belenyugszik a megváltozhatatlanba, de marad valami rosszallás benne Ricardo iránt, amiért elméletei „a maguk ridegségükben” alkalmassá lettek a szocialista elméletek alátámasztására. Heller úgy látja, hogy Ricardo „a tiszta üzleti szempontokat domborítja ki” munkaelméletében, ha nem is állítja, hogy a munka az érték egyedüli forrása, azonban ez jó alap volt a szocialistáknak arra, hogy belőle fejlesszék ki azt a megállapításukat, hogy „a munka az érték egyedüli tényezője és substancija az értéknek”. Az *eredeti tőkehalmozást* ilyen lakonikus egyszerűséggel intézi el a neves szerző: „Eredeti tőkehalmozás Marx szerint a tőkehalmozás kezdete, melynek nem kell feltétlenül kizsákmányolásból származnia, mint ahogy ezt Marx a tőkehalmozásról egyébként állítja”. Pont. Hogy kizsákmányolás nélkül hogy történik, arról felvilágosítást itt nem kapunk.

Abba kell hagynunk tallózásunkat Heller Farkas könyvében. Megállapításainkkal semmiesetre sem arra törekedtünk, hogy kétségbevonjuk a munka tudományos intencióit. Sőt meg kell jegyeznünk, hogy a szerző még ott is megőrzi a tudományos mértékletesség hangját, ahol éles elvi ellentéteket szögez le a marxi gazdaságtannal szemben. Rá kell azonban mutatnunk a lexikon legszembeötlőbb hiányaira, arra, hogy sem a fasiszmusról, gazdasági berendezéséről, a kooperációs rendszerről, a nemzeti szocializmusról, hitlerizmusról, rendi államról, munkahadseregről, az osztályok egyensúlyhelyzetéről hirdetett fasiszta eméletről szó sem esik az egész kötetben. Ez annál feltűnőbb, mert anarhizmusról, szindikalizmusról, bolsevizmusról, tudományos szocializmusról, államszocializmusról, liberalizmusról viszonylagosan bő magyarázatokat kapunk. Vajjon ez a hallgatás azt jelzi, hogy a szerző a fasiszta gazdasági tanokban nem találja meg a tudományos megalapozottságot, vagy azokat a vonatkozásokat, amelyek „elméleti összefüggések” következményei? Mind e hiányok ellenére is azt gondoljuk, hogy a munka jó szolgálatot tesz majd azoknak, akik rövid és gyors tájékozódást kívánnak nyerni a közgazdasági élet *gyakorlati* kérdéseiről, mert ezeknek bő teret szentel a szerző. (u.)

KELET ÉS NYUGAT KÖZÖTT. A főhatalomváltás utáni transzilvániai zsidóság irodalmi meddősége után a most megjelent *Zsidó Fiatalok Anthológiája* egyenesen iránymutatója annak az átminősítési folyamatnak, amely a transzilvániai zsidóság körében láthatóan megindult s amely medrét a romániai zsidó valóság és a zsidó tömörülés pártjai közé ágyazza. Ez a szükségszerű irányzat évek óta érik, mert az itteni zsidó közvélemény előtt is mindjobban bebizonyosodott, hogy egyik rétege sem érheti be többé az országon kívülre utaló cionizmussal s az adott körülmények között nem véthet már maga ellen a magatartásbeli közömbösséggel és egykedvűséggel. A kivándorlási szelep majdnem teljes leszűkülése s a már szüntelenül veszélyeztetett egzisztenciális népi lét mind parancsolóbban sürgetik a helyszíni valóság komoly számbavételét és szorgalmazzák a népi összefogást.

Az eszmei egyetértés és kivetítés mindenkor megelőzi a gyakorlati kivitelt. Ezért tekinthető biztatónak az itt élő zsidóság egyetemének to-

vábki alakulása szempontjából a maga Kelet és Nyugat közti helyét közelebbről figyelembevevő anthológia, melyen a transzilvániai zsidó fiatal-ság tollforgatói és művészi erői nézetkülönbség nélkül fogtak össze. A zsidó népiség szeretét s az itteni együttes tenniakarás programját vallja a gyűjtemény elejétől végig. Már a könyv előszava (*Hamburg József*) kitűnik. Olyan előszó ez, mely önmagában dokumentáris erejű. A szerető ut-rabocsátás mellett egyértelműen szegzi le a tenniivalókat két irányban is; az anthológia munkatársai s a transzilvániai zsidó közvélemény felé. Vi-szont kimaradhatott volna az előszóból az általánosított generációs szem-behelyezkedés. — Természetesen — a kísérletszerű összefogásnak megfe-lelően — minden lelkes törekvés ellenére az anthológia sem nélkülöz bi-zonyos kihagyásokat és elrajzolásokat. Hiánytalanul eléri célját a béke cikk (*Pollák Ernő*: Az ifjúság és a béke). — *Csehi Gyula* szépen ívelő írásában sok készséggel érzékelteti az igennek és nemnek, a haladásnak és maradiságnak az európai és zsidó történelmen átvonuló egymásmelletti-ségét, hogy a zsidó népiség igenlésével támassza alá a zsidó egybefogás kö-vetelményét. — Figyelemkeltő megállapításokat tartalmaz *Boskovits Sándornak* a zsidó zeneproblémáról írott tanulmánya. Némely kitétele azonban kifogásolható. Például az ilyen: „a chasszid táncdal talán még Bubernél is többet mond el a chasszidizmus legbelsőbb titkaiból.“ Meny-nyivel valószínűbb, amikor a palesztinai munkadalokat „rezgésfelvételek“-nek tekinti. — A lényegre érinti és sürgős feladatra utal *Weimann Jenő* zsidó szociográfiai kutatást követelő cikke, mely az anthológia egyik legfontosabb írása. S bár riport formájában közöl az anthológia szociográfiai felvétel félét (*Barzilay István*), mégis kár, hogy szociográfiai kérdé-sék nem kerültek kiadósabban szónyegre. — Címében a transzilvániai zsidóság feladatairól szóló cikk ígér a legtöbbet s ezért elkerülhetetlen a cikk némely hiányosságára rámutatni. A cikkíró (*Landó Jenő*) átmeneti-nek és másodrendűnek állítja be a transzilvániai zsidó érdekekkel való foglalkozás szükségét s ennél a kérdésnél is egyre a cionizmust tartja elő-terben, jölehet a közelmúlt eseményei mutatják: az újabb tanulságok a lengyel zsidóság cionista tömegeit is arra a felismerésre vezetik, hogy „itteni“ érdekei részesüljenek — önmagukért — primär figyelemben. El-kerülhetetlenné kell válnia cionista részről is a „galuth“ fogalom átérté-kelésének és likvidálásának. (Az eddigi fogalomértelmezés fekszi meg az itteni zsidó élet ernyedt, reménytelen sutbadobásával az anthológia „ga-luth“-támájú verseit.) A lehetőségek félreismeréséből következik cikk-írónál az a megállapítás, hogy (egység szempontjából) „az itteni zsidó-ság érzelmi átnevelése... épp oly távoli ideál, mint az egészséges társadal-mi élet.“ A cikkíró által érintett gyakorlati kérdések mindettől függetle-nül fokozott horderejűek. — Nem a legszerencsésebb a zsidó történelem-nek „Pithom és Rámszesz rabjai“ című filmszerű pergetése. Nem hitethe-tő el, hogy a zsidó sors mindig és mindenütt (a fáraók Egyiptomától mindmáig) monoton azonossággal folyton csak ismétlődött. A montázs a bibliai történetet alapul véve ilyen helyzetegyformaságról akar meg-győzni, mintegy demonstrálva, hogy lám! a zsidók mindenütt előbb a sza-badságukat jelentő földet kerültek kapcsolatba (az egyiptomi Gosen pél-dájára), később azonban mégis a városba vetődtek, ott alkottak és épitet-tek, de a városi lét csak a társadalmi kivetést, a rabságot eredményezi számára. Az ilyen egyoldalú beállításból természetesen következik, hogv a németországi példa esetében a XI. századtól hirtelen Bismarckig lendül el a vetítógép. Mindenesetre sajnálatos a cikkből különben kicsil-lanó gondolateredetiség ez elvetélése. — Sok utbaigazító ismeretet tartal-maz Márton Lajosnak a háború utáni zsidó nemzeti jogokról írt tanulmá-

nya. Az anthológia irányelve szempontjából azonban helyes lett volna, ha a palesztinai vonatkozásokon kívül a zsidók európai népkisebbségi jogbiztosítékára is kitér. Ugyancsak nem szerencsés hogy Márton a zsidók nemzet voltát az Ivanoff-féle meghatározással kíséri meg kimutatni. Nem szerencsés, mert az Ivanoff-féle kritériumok éppen Márton bevezetései alapján dőlnek meg sorra. A precizitás kedvéért helyes lett volna mellőzni az olyan állítást, hogy a kivándorlási szándék bizonyítaná a zsidóság területi koncentrációra irányuló hajlamát; az pedig legalábbis különös, hogy a közös nyelv jelenlétét ő is a héber nyelv feltámasztására irányuló „egységes” törekvéssel véli helyettesíthetőnek.

Az anthológia megjelenése — minden fogyatékosága ellenére — jelentős kultüreseménye a transzilvániai zsidó társadalomnak. Az anthológia a zsidó népiség felé forduló érdeklődés örvendetes dokumentuma. Ez az érdeklődés a könyv zárószavai szerint pozitívumot ígér. „Az elvi platform, amelyben (cionista és nemcionista) találkozni fognak, a zsidó tömegek helyi érdekeiért folytatandó harc lesz. A harc fogalmát azonban nemcsak úgy kell érteni hogy állandóan külső ellenség ellen fognak hadakozni. Vannak nekünk problémáink, amelyeket a magunk belső keretében kell megoldanunk.” Az anthológia írói vállalják, hogy összeállásuk összekovácsolódáshoz vezet. A csoport izmosodása sokat jelent az itteni zsidó művelődésben s minden bizonnyal további fiatal zsidó tehetségek felzárkózását eredményezi. Remélhetőleg nem jut köztük tulsúlyba a felülről-lefelé való irányítás tendenciája s a jelszó, hogy „ki a nép közé! Megismerni és segíteni!” tényleg valóvá válik.

(Varga László)

MÉGE GYISZER RÉVÉSZ BELA ÚJ ADY-KÖNYVE. Ezzel a könyvvel érdemén felül foglalkozott a kritika. Egyben magamat is elmarasztalom ezzel a megállapítással. De az észrevétel szubjektív jogosultságát ezuttal nem az irodalomkritikai szempont adja, hanem a könyv tárgyához fűződő lélektani értékelés, pontosabban, a Léda-Ady „viszony” lelki szféráinak felmérése, s annak lélektani felelemzése.

Hogy helyes volt-e a könyvet megjelentetni, Ady-Léda legszemélyesebb vonatkozását levelezésükön keresztül dokumentálni; e felől lehet vitatkozni. Ismeretes, hogy a nagy emberek szerelmi élete minden időkhöz irodalmi formában is pertraktálódott, s ha az „olymposi” Goethe nő-vonatkozásairól könyvtárra valót irtak, úgy az éppen nem olymposi Adyról is megíróhatott ez a könyv. Kérdés persze, hogy maga az érdekelt író belső intencióinak mennyiben felel meg leveleinek szellőztetése, s hogy az, ami a költő Ady legtitkosabb lázainak hevületében fogant, tartozik-e a külvilágra? Egy éppenséggel nem álszemérmes költő, H. Heine írja emlékirataiban a következő sorokat: „megengedhetetlen és erkölcstelen cselekedet, akárcsak egy sort is az írótól közölni, melyet ő maga nem a nagy közönségnek szánt. Ez különösen magánszemélyekhez intézett levelekre érvényes. Aki ezeket kinyomatja, vagy kiadja, megvetést érdemel.” Ez a szókimondó és a legkevésbé is prüd Heine véleménye. Mondom, erről lehet vitatkozni. Hogy Ady a Lédához írott leveleket a nyilvánosságnak szánta-e, ezt nincs módomban megítélni. Egyéni izlés és tapintat kérdése, hogy az író halála után nyilvánosságra kerüljenek-e, vagy sem? Vitathatatlan, hogy az írói alkotás átértéséhez közelebb visz az író egyéni életének ismerete. Konkréte: a Léda-Ady reláció ismerete egyik lényeges eleme Ady költészetének. Léda a nagy stimuláns, kettős értelemben, mint élményanyag, mely a költői teremtésbe vetődik át, s mint inspiráló erő, mely a költőt nagy teljesítményekre, becsvágyó célkitűzésekre sarkalja. Banálisan Ady géniuszának nevezhetnők Lédát,

de ez a megjelölés egyértelmű, pozitív jelentésű, holott a szeretett nő nemtű-volta kettős előjelű, jót, sugallót, máskor viszont rosszat, lehúzó-t jelent. Léda, mint inspiratív élményforrás ebben a kettős értelemben nem választható el Ady költészetétől, s eképpen szervesen hozzátartozik a költő életéhez, mi több, annak objektiválódott értelméhez, a költő művéhez.

Ebből a szemszögből vizsgálva, a könyv olvasásánál azt vártam, hogy közelebb hoz Ady alkotásának forrásaihoz, hogy élményszerűbben láttatja meg azokat a lelki történeteket, amelyekből a költő versei kicsordultak. Gondoltam, hogy a könyv elvezet a titkos lelki történetek ereztéhez, felfedi a földalatti források buzgását s a műalkotás genezisébe világít be. Ebből vajmi kevésre eszméltem. A költő Ady levelei a szerelmes ember levelei, felvetítve, felizzva a teremtő művész kifejezésgazdagabb skálájára, de igaz lényegükben — ami nem is lehet másként — egy szerelmes férfi ujjongásai és jajai; a legvégsőbben, a legvégtetesebben szubjektív gyökerű hangok, amelyek a költői alkotáshoz úgy viszonylanak, mint az artikulátlan kiáltás a teremtő kifejezéshez. Ugy érzem a költő Adyról nem gyarapodtunk e könyvvel, s amit az emberről megtudtunk, arra elmondhatnók: menschliches, allzu menschliches....

A pszichológus számára a könyv még egy konkrét csalódást is hozott. Azt vártuk volna, hogy végre sikerülni fog pontosan felfedezni és utánaélni az Ady-Léda vonatkozás egész tartalmát, hogy ne mondjam, stendhali értelemben érzékelhető lesz benne a szerelem démoniája, vagy szomorúasan, a szerelem mártírológiája. A könyv ezt sem adja. Talán nem is volt becsvágya ilyen mélyre nyulni. Ha a könyvnek banális-an az volna egyetlen bevallott célja, hogy Ady és Léda szerelmi történetét ismertesse — pedig továbbnyúló célja van — úgy ezt nem érte el. A könyv elolvasása után sem látunk tisztán. Az az érzésünk, vagy mindent elmondani, vagy semmit. Emberileg megérthető gátlások és tekintetek hallgatásba burkolnak olyan mozzanatokot, melyek ismerete nélkül az Ady-Léda viszony, mint lélektani jelenség, a maga pályafutásában, kifejlésében és összeomlásában érthetetlen marad. A lélekábrázolás és lelki kifejlés vonala helyenként megtörik, s a sok finomsággal és gyöngédséggel megrajzolt lelki kép torzó marad. A könyv a szerelem fejlődéstörténete lehetett volna az Ady-Léda vonatkozás individuális lehatároltságában is, így csak kísérlet, vázlat, befejezetlenség. Vagy Révész Béla még nem zárta le Ady-Léda ciklusát?

Neufeld Béla

RADNÓTI MIKLÓS ÚJ VERSESKÖNYVE (*Járkálj csak halálraitélt.* Nyugat kiadás 1936) előbbi rokonszenves kötetei után a komoly érdeklődésre tarthat számot. Kevés fiatal költőn mérhető ennyire pontosan az idő áramlatainak hatása, mint Radnótin. Mig formamivelésben fokról-fokra emelkedik költői élményei mindinkább középosztály realitásokba hullnak. A haladás offenzív szakaszabéli költő „civil-kurázsija“ a védekező szakaszban egyre észrevehetőbben visszaszorul s így lesz a meditáló pacifizmus és a világcsömör költője (*...undorít e forduló világ és az ordas emberek.* — Vagy: *Mert vad a nappal, útjain fázik a lélek...* stb.) Ha „lankadó sorsról“ beszél legbensőbb ügyéről szól, aminek értelmét mélyebben kell keresnünk, mint a költő háborús halálérzetében. A „lankadás“ valóban az író kimerült harcos kedvének mérték-skálája és egyben igen időszzerű jellegzetessége a budapesti haladó költő-nemzedéknek, mely a kifejezés szabadságának hiányában a szubjektív felé és az esztitikaiba vezeti le élményanyagát. Radnótinál ma már csak egy-egy vers (*Törvény*), egy-egy passzus akad, amelyből belemagyarázás nélkül villan elő az egy-

kori aktív lendület. (Ő költő, tisztán élj te most, mint széljárta havasok akkor... s olyan keményen is, mint sok sebtől vérző nagy farkasok:”) A *Lávadozó szél* és az *Ujnold* című kötetek ötletszerűen reivillanó, meglepő szimbólumai ebben a kötetben már feloldódva szétáradnak s egy teljes vers benső lüktetését adják. (Elégia) Radnóti vers-alakító készsége megnőtt, de a régi, ifjú tüzi szimbólumok hitteljes izzása már alig csillan. A költő eddigi verseinek igen jellemző vonása az exaltáltan éles ellentétű, paradoxont suroló hasonlat. Hasonlatai az új kötetben mindjobban idomulnak líránk klasszikus hagyományaihoz. Verse természeti képek ritmusában fejlődik és ezek ép' azért sajátos zamatúak, mert nem rurális lényből törnek fel, hanem urbánus költői lélek alakítja őket, sokszor már-már barokkos disszé. Legfinomabban formált versei már nem azok, amelyekből a félelmes háborús aktualitás élménye oldódik költeménnyé, hanem az önmagukon elfelejtkező lírai hangulatok szülöttjei: a *Himnusz*, a *Bizalmas ének és varázs* első két darabja, a Kosztolányi költészetének is diszére lehetőségre *Déltől estig* első darabja, a tökéletes víziójú *Hajnal*. Olvassuk csak el a *Hajnal* című vers harmadik szakaszát:

*Harsány fűrtökben lóg a fény s a táj
sok ág-bogán ökörnnyál lengedez,
ragyogva lép az erdő szerteszét,
lépte vidám és egyszerre lenge lesz.*

Radnótiból az enfant terrible kiveszett. Ezt a vonást József Attila égette a legfiatalabb magyar költészetre és egyedül ő tartotta meg. Helyébe a férfi költő lépett. Erről tanuskodnak lerögződő, elmélyülő versidomai s a tartalom amaz őszinte kifejezése, melyből kitűnik, hogy a költő, mint társadalmi lény is elért reális önmagához: a szép előtt feltárukozó, az ember fenyegető, veszedelmeket fájdalmazó humanista érzékenységre. Jól példázza Radnóti, hogy a polgári osztály szellemi embere osztálykötöttségeiből csak akkor nőhet ki, ha szemléletében a legteljesebb mértékben átlényegül. Sajnáljuk Radnóti tüzes fiatalságának hunyát, de hisszük, hogy megmarad a haladó magyar költészet művelőjének s nem fenyegetik elnyeléssel a magyar Parnasszus áldatlan bozótjai.

(Méliusz József)

A „TÜZES KEMENCE.” „L'Histoire — c'est le roman de l'humanité; le roman — c'est l'Histoire de l'homme“ (a történelem az emberiség regénye; — a regény az ember történelme) — mondja egy bölcs francia. Ez persze, ma már maradi regényfelfogás, mert kizárja az aktualitást, az állásfoglalás kritériumát a regény fogalmából. De magában foglalja a nagy, polgári regény legszebb hagyományait, amelyek jegyében a regényírás óriásai, *Stendhal*, *Balzac*, *Dickens*, *Tolstoj*, *Thomas Mann* legnagyobb remekműveiket építették. Berde Mária könyvének megértéséhez és megítéléséhez, (mivel nem volna igazságos olyan követelményeket támasztani, amelyek tulmennek és kívül esnek az író egész élet- és irodalomfelfogásán) maradjunk meg ennél a régebbi regény meghatározásnál.

„Az ember történelme“ — legyen, főleg két szempontból: 1. mindekelőtt abban az értelemben, hogy a megirt élet (emberek, felfogások, problémák, összeütközések) *elmúlt időből* való, azokon író és olvasó rég túl van, azokat a visszaemlékezés és higgadt mérlegelés letisztultságával éli vissza; és 2. abban az értelemben, hogy legfőbb tárgya az ember, az élő ember a maga élő környezetében. — A *Tüzes kemence* éppen ez volna: az a kör, amelyen belül a korszerű viszonyok, kor-eszmék és kor-erkölcök tüzeiben a kor (az *akkor*) emberei sülnek, *akkori* jellemükkel, felfogásukkal, érzésvilágukkal, boldogságukkal és ellentmondásaikkal.

Berde Mária Tüzes kemencéje is a könyv egész első bemutató részében így rajzolódik elénk. Szeles történelmi vásznon megjelennek és mind közelebb jönnek egy letűnt kor szebbnél-szebben megrajzolt alakjai, egy háború előtti Muresmenti zsentrikuria lakói, ismerőseink és mégis eredeti figurák a késői ferenczjóska időből... Az a szolid életű és kedélyű jó földesuri özvegy, aki miután egy alispánt és más beamtert nevelt a vármegyének, hazának, nemcsak biztos kézzel vezeti a maradék földbirtok minden ügyét, hanem a gyermekek, unokák, vendégek és cselédnép erkölcsi létének is irányítója, akiket különben „hajnali kalácsok”-kal, reggeli lángosokkal és saját kompozíciójú ebédekkel hizlal; az a városba szakadt alispán fiú, aki nagyságos címével és rangjával, valamint finnyás nagyuri nejjével kinőtt a falusi körből és mégis egyedül ért igazán „a nép nyelvén” s gazdasági kérdésekben is a super-arbiter szerepét töltheti be; egy árva unoka, testvérpár, amely a nagyanyai otthon melegében a forró szerelem reménytelenségébe nő bele, gyanútlanul; nyaraló gyermekek vad csapata, „az indiánok”, egy „mokány-tehén” cselédleány, aztán egy különös pár a csinos, kikapós Szia és ellensége a rut, rabbiátus paraszt-szakácsné, végül egy okos kandur is, „Cylinder”, aki „elemista régula szerint” rakja fel a mancsát... A leírás sajátosságos levegője és az író modorosságában tősgyökeres színes stílusa, amely Berde-nél már annyi szépnek és jónak vált kerékkötőjévé, csak emeli a mű súlyát és nagy dolgok sejtetőjévé lesz. Ami eddig nyugtalanító, az a beállítás bizonyos egyoldalúsága: csupa jó ember és általában csupa jó élet, alles so schön und gut... Annyira minden rendben van, hogy az olvasó már kicsit félve várja a mese, az akció feltárulását, valami mindent felforgató kataklizmát. Általában várható a kör olyan kiszélesedése, a történet olyan alakulása, mely az akkori idők már ismert rettenetes ellentmondásainak megismeréséhez és megértéséhez vezet és feltár előttünk valamit a bekövetkezett világpusztulás nagy titkából is... Sajnos ez nem következik be. A társadalmi lényeg, mely a valóságban minden történés rugója, a regényben rejtve marad. A regény horizontja hirtelen leszűkül és mire a nagy változások („ó, nem a regényben, csak a történelmi valóságban”) bekövetkeznek és a regény meséje beindul, már csak egy szerelmi trióval maradunk, az említett unoka-testvérpár tragikusan reménytelen szerelmével és a leánynak egy harmadikhoz, a „komoly parti”-hoz való férjhezmenetelével. A baj — az unokatestvérek reménytelensége — még csak nem is származik valami mélyebben járó társadalmi adottságból, általában nem származik semmiből, legfennebb abból a kis tényből, hogy a fiú egy évvel fiatalabb és nem „parti”, s abból a több, mint nyárspolgári „erkölcsi” felfogásból, hogy „így van, mert így kell annak lennie”...

Aztán valami nagyon szomorú dolog következik — nem annyira a szereplőkkel, mint inkább a regénnyel és írójával... A férj (a „parti”), hadi fogságba kerül és az asszony bizonyos, elég megható drámai átmenetek után egyszer, egyetlen egyszer és azt se teljes akarattal és felelősséggel a szerelmes unokaöccs karjaiban találja magát, mondjuk, az övé lesz; aztán a fiú rögtön a frontra megy, azt hinnők, a halált keresve, de nem, egyszerűen „Isten kezébe tette le sorsát” és hamarosan elesik. A szereplőkkel ennyi történik és ezzel végük is van. Ettől — körülbelül a könyv közepétől — kezdve a történet egyetlen szálacskává vékonyodik, az olvasó teljesen egyedül, teljesen négy szemközt marad a nővel és botlásával, sőt, ami még szomorúbb: a szerzővel csupán, aki százegynehány oldalon *Tisztítótűz* címen, (amely rég nem a tüzes kemence többé) elmondja, vagy elmondítja a tisztességes asszony egyszeri véletlen botlásának ret-

tenetes lelki következményeit... A kérdés, amelyre a szerző állítása szerint a hősnő még évek múlva is visszatért férjével való boldog házasságában is, feleletet kér: „nem tartasz-e engem méltatlan bitorlónak boldogságomban?” Amikor ezen valahogy tulkerülünk, szerző szerint a „tragikum kettős meredélye felett csudamód átsuhanunk” azzal, hogy „a bűnökben már bennük foglaltatik a büntetés”, az egész kezdődik előről azzal, hogy „is történt, hogy is történhetett meg. Megtudjuk: a szerző állítja, hogy a dolog legalább nyolc-tíz igen hathatós mentséggel és egészen ártatlanul ment végbe. És mégis: „Vajjon átcikázott-e rajta (az ifju szerelmesen), hogy a testnél mennyivel nagyobb, mily hosszú időn át győgyulatlan lelki sérülés lesz az, amit érette magamon ejtek?”

És kezdődik, ha igaz a hosszú vezeklés, „imádkozás érte”, „szolgálni a férjet, tiszta szivemből”, „kivezeklem bocsánatát, felbillentem hozzávaló cselekedeteim mérlegében a bűnömmel terhelt serpenyőt” — és „asszonynak nincs indítóoka és enyhítő körülménye” és egy könny, amelyben „ki van teregetve az én bűnöm” és „ujra széléig jutottam az örvénynek”, és szublimát-pasztillák, amelyeket a bűnös mégse vesz be és egy „tisztító tüzes éjszaka” és a „belém fészkelte ördög” és megint „füstbement szándékom, amely... kitakarította volna életem csuf sebét”...

Az olvasó, aki a valóságos életben élő ember és nem az író konstrukciója, csalódottan dobna már a sarokba a könyvet és álszent tanulságait, mert most már nemcsak az a bosszantó, hogy egy élő regény helyett rég tulélt élet- és lélek-szemlélet hulláival zárták össze, amelyeket, mint egészen mai élményt élesztgetnek szemei előtt, hanem az is, hogy az író — mintha a valóság-tartalommal együtt az elbeszélés legelemből szabályait is sutba dobta volna, — egyszer-kétszer már megírt és befejezett dolgokat kezdő dilettáns módjára „de, hogy is volt csak?” fordulattal újra és újra kezd. Az olvasónak kétségbe kell esnie: lesz-e már vége ennek?

A vége a trgaédiának, az író szerint az, hogy a bűnös nő teherbe esik és remélheti Istennek, ha nem is bocsánatát, (ó, nem! Isten „nem avathatja érettem törvényt a csalást”) — de legalább „elnézését” (?). Az olvasó lelkében viszont semmi más nem marad, mint a mélységes csalódás. Még a stílus eredeti tömörsége is, amely a valóság-ábrázolásban a feszültséget olyan szerencsésen növelte, bántóan nagyképűnek érződik ott, ahol az ál-lelkitusák felpuffasztását szolgálja...

Berde Mária *Tüzes kemencé*-jének egyetlen tényleges, bár negatív tanulsága, már az íróműhely számára adódik: ime így jár az, aki bármilyen köz- vagy privát érdek szempontjából — letér a valóság útjáról. Igazolódik a régi igazság, hogy a művészetben minden erőszak megbosszulja magát. Legkeserűbben a valóságon elkövetett erőszak. A példán okulhat minden író és okulhat maga Berde Mária is.

Köves Miklós

EGY GIORDANO BRUNO REGÉNY. Giordano Bruno élete a tényekhez ragaszkodó rideg elbeszélő kezeigységében is izgalmas regény. Egyik-másik filozófiatörténész megállapítása szerint nem annyira művei, mint inkább élete tették halhatatlanná, aki az egyserpenyős világnézet hirdetésével a legnagyobb hatású bölcséletnek nyitotta meg kapuját. Élete hősi. A spanyol inkvizíciót legféktelenebb szellemi és lelki parancsuralmának idején Európa kulturközpontjait bejárva hirdeti igazságait. Az emigránsok örök portréja él benne. Rajongó, aki egész lelkével az igazságot szomjúhozza. „A heroikus ember tisztában van azzal, hogy a legfőbb értékeket csak harccal és szenvedéssel lehet elérni.” Hősi hevület sarkalja. Szinte

keresi a kor nyugtalanító problémáit, magához öleli őket és nem hajlandó megtagadni egyet se közülük. Még a máglya tüze mellett se. Rómában, a virágok terén, ahol elégették, a risorgimentóban felszabadult liberális olasz szellem, mint a szabadgondolkodás nagy mártírjának emelt szobrot.

Minden szó, mely napjainkban elhangzik róla a centennáriumok kerek számának követelözése nélkül is *időszerű*. Személye nem szorul arra, hogy regényes életrajz keretében járja át újra az európai közszellem vérkeringését. Mégis érdeklődéssel kell kézbe vennünk *Raffy Ádám: Máglya* című könyvét, mely magyarázó alcimmal jelzi, hogy Giordano Bruno életregényét tartalmazza. A regénnyel kapcsolatban mozaikszerűen jelenik meg a XVI. század. A tridenti zsinattal és a lepántói győzelemmel lezárul a reneszánsz heroizmusa, Bruno már abban a barokk korba születik bele, melynek egyedüli ellenzéke az Erzsébet udvarában jelentkező késői angol reneszánsz. Mert Németországban új dogmákkal harcolnak a régiekkel szemben. Nemkülönben Genfben, ahol Servetust maga Kálvin viszi a vesztőhelyre. Az országról-országra vándorló dominikánus személye nagyon jó arra, hogy általa az akkori Európáról vázlatos keresztmetszetet adjon a szerző. Ebben a történeti és szellemtörténeti áttekintésben szabadon érvényesül Raffy liberális szemlélete és ítélete. Nemes szándékú könyv a *Máglya*, ezt a felületes olvasó is hamar megállapíthatja. Szerzője komoly kutatásokat végzett. Könyvészeti adatait nem csatolja ugyan a regényhez, de a források mennyiségét és minőségét a könyv soraiból is kiolvashatjuk. Raffy nem végzett a szó szoros értelmében vett filológiai munkát, Bruno könyveit sem olvasta mind el s műve filozófiai és teológiai anyaga se mutatja, hogy különösen elmélyedt volna tárgyában. A világhíró Bruno előadásainak és vitáinak főbb pontja inkább Raymundus Lullus és Kopernikus. Még Cusanus is, akinek heliocentrikus felfogása annyira misztikus volt, hogy nem kiáltották ki heretikusnak, még ő is, mint forradalmár szerepel Bruno világában Raffy szerint. Raffy mértékletes és európai, s megfelelő tartózkodással kerüli, hogy Magyarországot az akkori szellemi összhangba belekeverje. Erőltetettség nélkül ezt meg se tehetné volna. Mégis a magyar reneszánszkutatók, *Abel*, *Huszt* és *Kardos Tibor* megállapításait figyelmen kívül hagyni nem volt egészen helyes. Kopernikusszal kapcsolatban, mint elődöt nem kellett volna állandóan Cusanust említenie, ha ismeri Kardos Galeotto Marzióról szóló kutatásait. A Mátyás udvarában működő tudós, miután a nagy magyar király udvarát elhagyja Padovába megy és mintegy huszonöt évvel Kopernikusz fellépte előtt tudományos alapon hirdeti az új naprendszert s az apály és dagály problémáját, a holdvonzás alapján... Bruno tagadta Arisztoteleszt, de ez vérmérsékletének, költői lendületének és izzig-vérig forradalmi magatartásának eredménye: a középkort rázza le magáról ezáltal, anélkül, hogy maga is tudná. Nem lehet forradalmisága tengelyét úgy állítani be, mint Arisztotelesz és Aquinoi Tamás tagadóját. Az ő igazi lázadása ott kezdődik, mikor Istenről, mint egyedül létező abszolút valóságról beszél, s a Világlelek merész elméletéből kifejleszti pantheista felfogását. Ezt a Brunot csak hiányosan látjuk Raffy művében. A szerző állásfoglalására azért van szükség, hogy a könyv regényszerűsége jobban érvényre jusson s könnyű problémák jutván az előtérbe, inkább szolgálják a népszerű előadás módszerét.

A „regényszerűség” miatt törik meg az anyag folyamatos elbeszélése is. Hosszú nehézkes és felesleges környezetrajzot kapunk. A mellékfigurák Attaldo és Morgana kivételével élettelenek és marionettszerűek. A történeti háttérrel a szerző nem tudja észrevétlenül lopni be a szöveg közé. Átlátszó eszközökkel kapcsol; minduntalan belepillanthatunk műhelyébe.

Mozaikjai széthullóak; látjuk a diachronikus cselekvésben a szétválasztó vonalakat szinte érezzük a ragasztó szagát. Az idegennyelvű idézetek elhelyezéseben mesterkélte. Ahol magyar fordítást kellene használnia, ott se tudja megállni, hogy ne idézzon az eredeti nyelven. Így kapjuk aztán a kétnyelvű idézeteket, a kiadó által fegyelmezett snob csapdáját, mely iskolakönyvszagúvá és Schidlofszerűvé teszi a fejezeteket. Mikor így együtt áll a két szöveg, az ember kedvet kap filológiai kopóskodásra. Gyakran találni fordítási hibát, s az eredeti szövegben sok sajtóhibát. Néha szájról-szájra járó idézetek is szerepelnek a fordításban. A szerző baedekereskedő szenvedélye is annyira túlzott néha, hogy újabb kopóskodásra ingerli az embert. Mikor Bruno először megy Rómába, nem Albanó felől, a Via Appian lépi át a város határait, ahol a nápolyi út vonult addig, míg az östiai országút kiépült, hanem Ostia felől. Miután a Tiberis partján elmegy az Angyalvárig, a Campo dei Fiori felől közelíti meg a S. Maria Sopra Minervat, ami hallatlanul nagy kerülő. Ennek a kerülőnek műhelytitka van. Mégpedig a cimben is szereplő sejtelmes utalás arra, hogy a hős a máglya felé tart, melyet éppen a Campo dei Fiorin állítottak fel. Ezek a sejtelmes utalások, valamint a kígyó babonás szerepeltetésének felesleges ismételései nagyon kínosak és teljességgel giccszerűek. Nemkülönben erőltetett Tasso figurája. De hamis is. „Mindenki elpusztul, aki valami megváltóan szépet, nagyot és istenit akar”. E köré a mondat köré épül ki Tasso alakja. Misztikus kísérő személlyé válik a nolai filozófus életében, néha a párhuzam, néha az ellentét erejével. A szerzőnek nem jut eszébe, hogy Tasso, a ferrarai hercegi udvar lakájlelkű lakója, aki öntudata első pillanatától kezdve hordja paranójás reszketését mindennel szemben, ami szabadság és eretnecség, ez a páratlanul pompás művész, aki végül is az elmekórtan szabályos előírása szerint fullad bele erkölcsi-leg az örület teljes tompaságába, a tridenti zsinat után következő szolgálékúság mindenkor tipikus megtestesítője volt. Barokk szellem, akinek a Capitoliumban történt megkoronáztatása a szellem paródiája és kipellengérezése. Ugyanaz, mint Bruno megégetése, csak más kiadásban. Raffy könyvében az ember nem tudja, hogy hova tegye Tassot, de ha a fentidézett kijelentés hősévé avatjuk, a legteljesebb tévedésbe esünk.

A könyv stílusa olyan, mint valami kinos pontosságú fordítás. Nézőkés nyelv, amit a lendületes anyag csak néha tesz széppé és könnyeddé, de különösen azok a költői fejezetek, melyek „klasszikus” műgonddal készültek, nagyon műhelyszagúak. Nincsenek spontán hasonlatai. Stílusbravurjai erőszakoltak.

A Máglya nemes szándékú könyv. Szerzője rendelkezik azokkal az emberi tulajdonságokkal melyek egy heroikus személy megértéséhez és felkutatásához szükségesek. Kár, hogy nem tudta magát fegyelmezni és a művészi alakítás elemi követelményeinek eleget tenni. Ha magánlektorai között akad valaki, aki nem válik alázatossá Raffy nagy anyagtudása előtt, s az előtte fekvő háromszáz lapos könyvet az írásművészet szabályait követve felére rövidíti, szerzőnek, olvasónak, s a feldolgozott reneszánszfilozófusnak egyaránt nagy szolgálatot tett volna. *(Kováts József)*

HELYREIGAZÍTÁS

A februári szám Szemle rovatának élén megjelent *Az írói gyónáskényszer kérdése* című tanulmány végéről nyomdai hiba következtében elmaradt a szerző neve. A tanulmányt, mint ahogy azt a februári számunk címlapja feltüntette, **Sándor László** írta.